

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

VÄSTERGÖTLAND

BAND I

STOCKHOLM

A. B. GUNNAR TISELLS TEKNISKA FÖRLAG

STOCKHOLM 1922
VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG

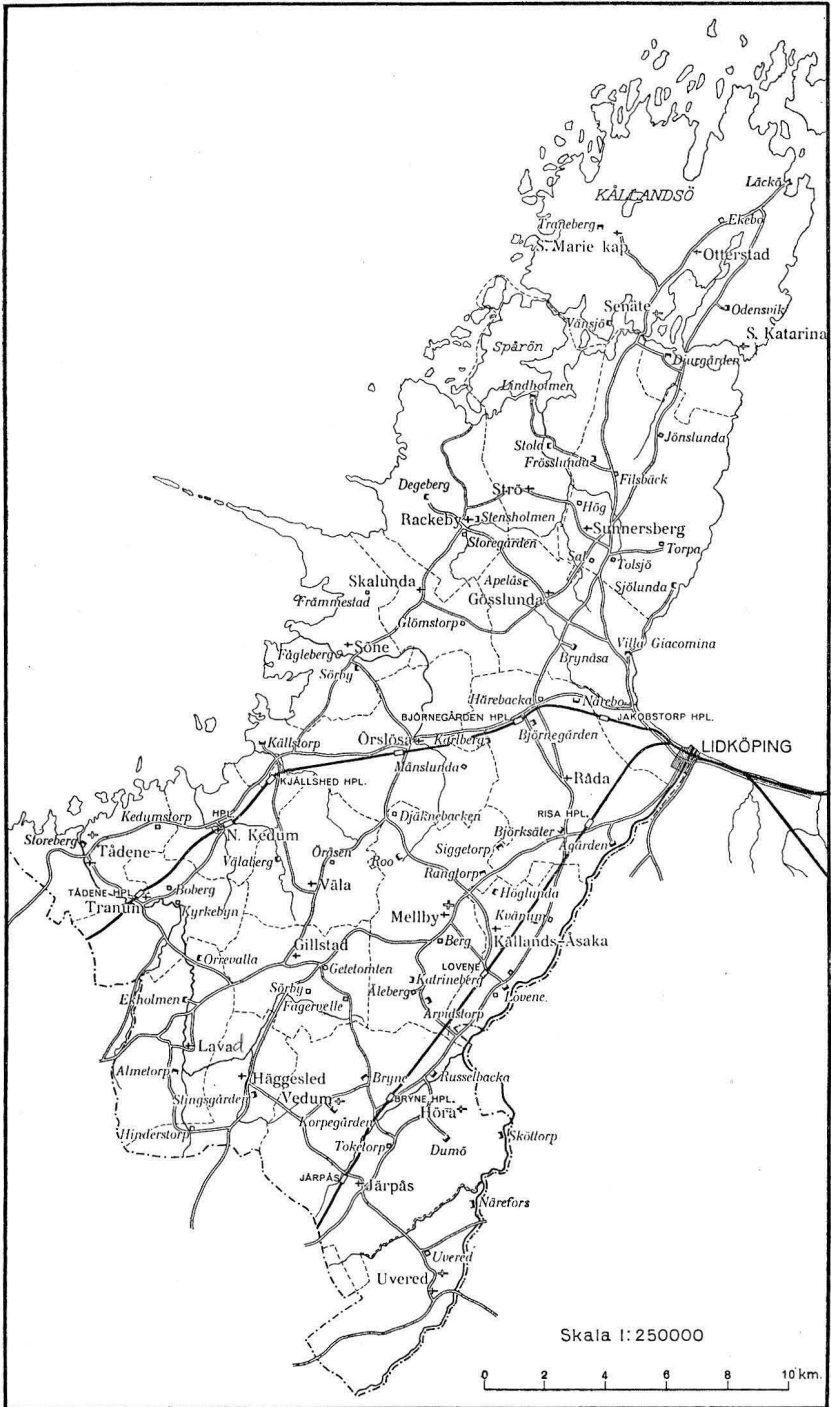
VÄSTERGÖTLAND

BAND I

KÅLLANDS HÄRAD

AV

ERNST FISCHER

KARTOGRAFISKA INSTITUTET
Centraltryckeriet, Stockholm

KARTA ÖVER KÅLLANDS HÄRAD

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Otterstads kyrkor. ✓	3
Senäte kyrka . . . ✓	20
S. Mariæ kapell. ✓	33
S. Katarinæ kapell. ✓	48
Sunnerbergs kyrka ✓	52
Strö kyrka . . . ✓	82
Gösslunda kyrka ✓	108
Rackeby kyrka. ✓	132
Rackeby kloster. ✓	159
Skalunda kyrka ✓	161
Råda kyrka . . . ✓	179
Källands-Åsaka kyrka ✓	223
Mellby kyrkor. ✓	242
Järpås kyrkor. ✓ <i>Vedums kyrka ✓</i>	263
Höra kyrka . . . ✓	291
Häggesleds kyrkor ✓	296
Ufvereds kyrkor ✓	317
Örslösa kyrkor . . .	329
Söne kyrka ✓	362
Våla kyrka. ✓	386
Gillstads kyrka. ✓	403
Tådene kyrkor. ✓	421
Tranums kyrkor ✓	469
Norra Kedums kyrka ✓	485
Lava kyrka ✓	504
Rättelser och tillägg.	523
Ortsregister.	531
Personregister.	533
Sakregister	543

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA BAND

- ANT. TIDSKR. = Antikvarisk Tidskrift för Sverige, utgiven av Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets akademien. 1864—.
- A. T. A. = Antikvariskt-topografiska arkivet omfattande en avbildningssamling och en skriftsamling, förvaras i Statens Historiska Museum i Stockholm.
- B. St. = Kgl. Byggnadsstyrelsens arkiv.
- HADORPH = Reseanteckningar om Läckö grevskap eller Åse, Kållands och Kinnefjärdings härad av Johan Hadorph av år 1669 och 1671. Tryckta i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift II:1, s. 65—68.
- K. A. = Kammararkivet, Stockholm.
- K. B. = Kgl. Biblioteket, Stockholm.
- LAMPA, INV. 1583 = Inventarium för kyrkorna i Skara stift 1583 med anmärkningar utgivet av Sven Lampa. Tryckt i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift III: 3—4.
- LINDSKOG = Försök till en kort beskrivning om Skara stift av P. E. Lindskog. Del III. Skara 1814.
- LJUNGSTRÖM = Kinnefjärdings och Kållands härader samt staden Lidköping beskrivne av Claes Johan Ljungström. Lund 1871.
- M. Bl. = Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens Månadsblad 1872—1905.
- PERINGSKIÖLDS MONUMENTA = Monumenta Sueo-Gothorum antiqua et recentia. — Minningsmärken, gamla och nyare, uti vårt Nordiske Atlant, Swea och Götha Riket. 10 Bd. Manuskript i Kgl. Biblioteket i Stockholm; märkt Fh, I—10. — De i del IX förekommande teckningarna äro enligt E. Wennbergs forskningar utförda 1671 av J. Hartling.
- R. A. = Riksarkivet i Stockholm.
- SKARA DOMK. A. = Skara Domkapitels arkiv.
- SKARA STIFTS BOK = Skara Stifts Bok. Manuskript i Skara Domkapitels arkiv, märkt I VI n:o 1. Innehåller inventarier från stiftets alla kyrkor; påbörjad under biskop Haqvin Spegels tid (biskop i Skara 1685—1691) och fullbordad vid mitten av 1700-talet.
- SKARA ST. OCH GYM. BIBL. = Skara Stifts och Gymnasiebibliotek i Skara.
- Sv. F. T. = Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift.
- P. A. SÄVES BERÄTT. = P. A. Säves berättelse för år 1863. Manuskript i Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens arkiv. Delvis tryckt i Antikvarisk tidskrift för Sverige III.
- WENNERBLAD = Ernst Wennerblad, Skara Stifts kyrkor. Norrköping 1902.
- WESTER-GOTH. ECCL. = Westergothia ecclesiastica et litterata — af Andrea Ol. Rhyzelio. Manuskript i Skara Domkapitels arkiv, märkt I VI n:o 2. Innehåller bl. a. några ord om varje kyrka i Skara stift — dock mest förklaringar över deras namn.
- V. F. T. = Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.
- Ö. I. Ä. = Kgl. Överintendentsämbetets arkiv i Stockholm, numera Kgl. Byggnadsstyrelsens arkiv (B. St.).

FÖRORD TILL SVERIGES KYRKOR, VÄSTERGÖTLAND.

De skatter av kyrklig konst, som Västergötland har att uppvisa i sina till flera hundratal uppgående kyrkor, hava visserligen lockat åtskilliga forskare till studium och behandling såväl av arkitekturen som av den i landskapet förhållandevis rikligt företrädade stensulpturen från romansk tid. Huru värdefulla dessa studier än varit, hava de dock samtliga lidit genom bristen på ett fullständigt material och på lätt tillgängliga avbildningar. Det är framför allt genom avhjälpande av dessa brister, som arbetet Sveriges Kyrkor hoppas kunna gagna den vetenskapliga forskningen, på samma gång som det avser att i vidaste kretsar sprida kännedomen om de i många fall ganska oanat rika skatter av gammal konst och kultur, som trots allt ännu finnas kvar i våra bygder. Rörande arbetets allmänna organisation och plan hänvisas till förordet i det år 1912 utgivna första häftet: Sveriges kyrkor: Uppland, Band IV, häfte 1, omfattande kyrkor i Erlinghundra härad.

För utgivandet av Västergötlands kyrkobeskrivningar kommer den gamla häradsindelningen att läggas till grund. Varje utkommande häfte omfattar sålunda kyrkobeskrivningarna för ett härad. Skulle kyrkornas antal i ett härad vara så stort, att deras beskrivningar skulle erfordra mera än 10—12 tryckark, delas häradet i flera häften. Tre till fyra häften pagineras i följd för att tillsammans utgöra ett band. Till varje band utgives särskilt titelblad och utförligt register. Sålunda komma kyrkorna i Kållands härad att fördelas på tre häften, som tillsammans bilda band I inom Västergötland. Kyrkorna i landskapets städer skola sammanföras i ett särskilt band, varjämte en sammanfattande översikt över landskapets kyrkliga konst är avsedd att bilda avslutningen till arbetet inom landskapet.

Den hastighet, varmed arbetet kan komma att fortskrida inom Västergötland, är naturligtvis beroende dels av arbetets tillgång på medel och arbetskrafter, dels av den uppmuntran det kan röna

från allmänhetens sida. Hittills har vårt arbete kunnat utföras dels tack vare gåvor och understöd från institutioner, föreningar och enskilda, dels på grund av det uppoffrande intresse, som visats av våra medarbetare. Till arbeten i Västergötland hava sålunda följande bidrag överlämnats: Kgl. Vitt. Hist. Ant. Akad. 300 kr., Västergötlands Fornminnesförening 100 kr., Föreningen undersökning av Västergötlands folkmål 200 kr., Kommitterade för utgivande av Beskrivning över Västergötland 400 kr., varjämte slutligen Skaraborgs läns Landsting beviljat ett anslag av 500 kr. att utgå 1914 såsom bidrag till kostnaderna för utgivande av här föreliggande häfte. För allt detta stöd få utgivarna frambära sin djupa tacksamhet.

1913 års Riksdag har genom beviljande av ett anslag på 10,000 kr. för år 1914 åt vårt arbete skapat en tryggare ekonomisk grund än det hittills haft. Då dessa medel emellertid skola fördelas på arbeten över hela landet, torde utgivarne dock allt framgent vara nödsakade att vädja till de lokala intressenas representanter, för att arbetena skola kunna bedrivas med önskvärd raskhet, vilket även utgör en av förutsättningarna för det beviljade statsanslaget.

Vår förhoppning är att kunna utgiva minst ett häfte om året rörande Västergötlands kyrkor, i all synnerhet om vi även framdeles få påräkna bistånd av de personer, som hittills så energiskt och uppoffrande bedrivit arbetena i Västergötland, nämligen fil. kand. Ernst Fischer och arkitekten i Överintendentsämbetet Anders Roland. Av dessa har ark. Roland utfört alla uppmättningsritningar samt i hög grad bidragit till utredandet av kyrkornas byggnadshistoria, under det att kandidat Fischer utfört alla nödiga arkivaliska forskningar, bearbetat hela det insamlade materialet samt författat beskrivningarna. Till dem står verket Sveriges Kyrkor i en mycket stor tacksamhetsskuld.

Värdefulla upplysningar för arbetet hava godhetsfullt lämnats av dr. Gustaf Upmark (om silver) och av prof. O. von Friesen (om runstenar), för vilket vi betyga vår tacksamhet, liksom vi till alla dem, som på olika sätt i övrigt underlättat arbetet, få uttala ett värdsamt tack.

STOCKHOLM I OKT. 1913.

SIGURD CURMAN

JOHNNY ROOSVAL.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 188. Råda kyrka från söder.
Die Kirche von Süden.

RÅDA KYRKA.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.
SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II:1, s. 69–72. — LINDSKOG, III, s. 202. — LJUNGSTRÖM, s. 111. — WENNERBLAD, s. 41, pl. 152. — LAMPA, Inv. 1583, s. 31 i V. F. T. III:3–4. — P. A. SÄVES BERÄTT. 1862–63 i ANT. TIDSKR. II, s. 150, III, s. 146, 147. — TUNELD, Geografi öfver Konungariket Sverige II: 1, Sthlm 1833, s. 417. — N. H. SJÖBORG, Samlingar för Nordens fornälskare II, Sthlm 1824, s. 31, fig. 104 (inskr. å klocka). — R. CEDERSTRÖM, Svenska kungliga hufvudbanér samt fälttecken, Sthlm 1900, s. 118, nr 450. — V. F. T. I: 6, s. 125 (avb. dopställ). — H. HILDEBRAND, Sveriges Medeltid III, Sthlm 1898–1903, s. 422. — SV. DAGBL. ¹⁶/11 1900 (ang. målningar).

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLD, Monumenta IX, N:o 3, s. 92, 92 a (ext. från S.), N:o 4 (Hadorphs rescanteckningar). — Runstenar i Östergöthland, Småland och Westergöthland avtecknade av E. BRENNER 1670, s. 59 (ms i K. B. sign. Fl 4, e). — P. A. SÄVES BERÄTT. 1862–63, s. 89, 90 (avb. dopställ). — A. T. A.: 1 kopia efter Peringskiöld, 3 teckningar i bläck av P. Wistrand 1889, (2 gravstenar, madonna); avskrift ur Hadorph, berättelse ang. adliga gravar (1754), inv. 1829, skrivelser ²/7, ¹¹/7 1885 ang. trä-13–14/11. *Sveriges kyrkor. Västergötland I.*

skulptur, 1 bl. ang. fynd av 14 silvermynt å kyrkogården. — Ö. I. Ä.: 1 bl. ritning av S. fasaden med förslag till tornhuv av A. Törnqvist, stadf. 27/10 1876. — R. A. Riksregistraturet 1694, br. d. 22/3 (bl. a. ang. klocka). — SKARA DOMK. A.: I Handlingar från Råda (E. VI N:o 82), skrivelser 1747 (ang. klocka), 1791 jämte avskrift av protokoll vid sockenstämma 18/9 1791, av protokoll vid Kgl. Över Intendents Ämbetet 29/11 1791, av pastors brev till Konsistorienotarien (ang. tornet). — SKARA ST. O. GYM. BIBL.: Topogr. saml.: Råda, s. 13—15, 19—21. Samling Inscriptioner på klockor i Skara Stift, s. 10, 52. Inscriptioner på Epitaphier, Grafstenar m. m. vid Skara Stifts kyrkor, s. 90—2, 286—91, 696—99. Carlmarkska Saml.: Inscriptioner 1 och 2, s. p.

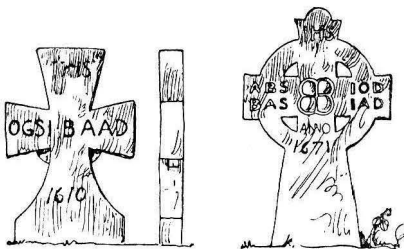
Kyrkans arkivalier: I LANDSARKIVET, GÖTEBORG: Uppgifter om byggnad och inventarier träffas i följande volymer: C. I. innehållande bl. a. acta visitationis 1716, 1717. L. I. N:o 1 innehållande räkenskaper 1654—1746; anteckning om kyrkans utseende vid 1600-talets mitt; »Rådha Kyrkos reparation tijd efter annan» 1654—1705; inv. från 1600-talets mitt (före 1645); inv. 1689, 1693 med tillägg 1694, 1696—1698; inv. 1739. K. I. N:o 1 innehållande sockenstämmoprotokoll 1682—1796; delning av underhållet av kyrkogårdsmuren 1682, 1785; bänkdelening 1687. C. 2 innehållande bl. a. inv. 1708 med tillägg 1715, 1723. — I KYRKANS ARKIV förvaras en volym, innehållande protokoll vid biskopsvisitationer 1705, 1715, 1723, vid prostvisitation 1763 och vid specialvisitation 1868; inv. 1745, 1808, 1845. Dessutom handlingar från nyare tid.

Kyrkogård, klockstapel och bod.

KYRKO-
GÅRD.

Råda kyrka ligger å den höga Rådaåsens södra del — dominerande och synlig vida omkring.

Kyrkan omgives av en kyrkogård, som huvudsakligen utbreder sig i söder och kringgärdas av en i kallmur uppförd, ej fullt meterhög gråstensmur med enkla, smidda portar i väster och söder. Dessa skulle enl. ett sockenstämmobeslut 1760 »förses med trisa och lod, som dem igen drager, att ej swin komma på kyrekogården», och den västra skulle 1775 »uppbyggas af sten med tak uppå» (sockenst.-prot.). Detta beslut kom ock i verkställighet, ty 1781 talas om »framkörde stockar . . . till stegaret». Nuvarande portar från 1800-talet. På en stämma 1693 bestämdes angående kyrkogårdsmurarna, »att efter fläste delen täckt sine balckar med näfwer och torff och

A. Roland delin. 1911.

Fig. 189. Råda. Gravkors av kalksten från 1600-talet på kyrkogården. Grabsteine aus Kalkstein auf dem Friedhof. 17. Jahrh.

någre fåå med bräder, ty skola the senare för Lijkheetz skull också täckia med näfwer och torff.» 1785 bestämdes murarnas höjd till 2 alnar. På kyrkogården finnas tio gravkors av kalksten av olika typer från 1600- o. 1700-talen (fig. 189). Dessutom ligga invid boden några romanska gravhällar (se s. 208) samt fyra skulpterade gravstenar av sandsten. 1600-talstyper. — En upphöjd trägrav av obekant ålder, tillhörande ägarne av Siggistorps herregård, stod på kyrkogården. År 1763 var den mycket förfallen och nästan nedrutten, varför den troligen raserades.

Dessutom finnas tvenne vackra empire-gravvårdar.

Den ena (H. 105 cm., B. 90 cm.) av kalksten och marmor(?) saknar inskrift. Den andra (fig. 190) av röd sandsten har följande inskrift:

»Åt. Öfversten. och Riddaren. Her. Eric Petter: Stiernsparre. Född: I · Malmö · D · 19 May 1730 · Död · På · Ågården · D · 23 May 1802 · En · Wördnadsfull · Jesu · Tillbedjare · Philipp: 2: 10. 4.» — H. 190 cm.

På kyrkogården är gjort ett fynd av 14 små silvermynt. Endast två hela och ett fragment tydbara. Av dessa voro ett kölniskt, ett anglosachsiskt av Ethelred samt ett slaget i Lund från Magnus den godes tid (1024—1047). Nu i Stat. hist. mus. (inv. nr 438).

En klockstapel har stått å kyrkogården, men raserades sannolikt redan 1654, ty detta år flyttades klockorna ur stapeln till tornet. Dess utseende okänt.

I kyrkogårdens nordvästra hörn, utgörande en del av muren, Bod. ligger kyrkans bod. Den är uppförd av gråsten med gavelröste av bräder. Taket täckt med enkupigt, rött tegel. År 1704

Foto. S. Curman 1913.

Fig. 190. Råda. Gravvård av sandsten från 1802 på kyrkogården.
Grabmal aus Sandstein. 1802.

KLOCKSTAPEL.

och 1736 beslöts uppförandet av en bod, utan resultat synes det. Den nu stående boden är sannolikt uppförd 1778—9.

På andra sidan om den väster om kyrkan löpande landsvägen har i senaste tid en ny kyrkogård blivit anlagd.

Kyrkobyggnaden.

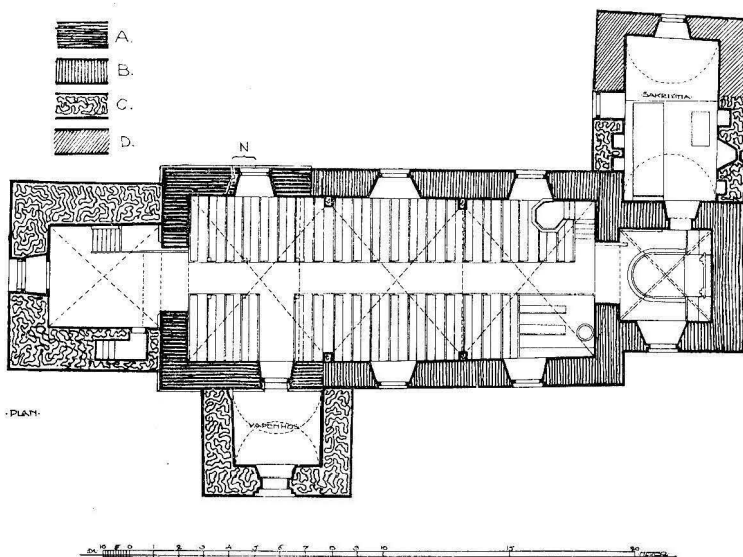

Fig. 191. Råda kyrka. Plan. Skala 1:300.
Uppmätning av A. Roland 1911.
Grundriss.

LÅNGHUS OCH KOR. MATERIAL.

Råda kyrka, vars plan framgår av fig. 191, är uppförd av grå sandsten, som i den västligaste delen är finhuggen och ligger i tämligen regelbundna skift. Denna del vilar även på en enkel, skråkantad sockel med stort språng (fig. 192). Långhusets östparti och koret däremot av tuktad sandsten utan sockel. Någon skarv mellan de olika byggnadsskikten har ej kunnat konstateras, ej ens å murarnas oputsade insidor, synliga ovan valven. — Väggarna äro utvändigt spritputsade. Där spritputsen å tornets norra sida delvis är bortfallen ses en äldre, svagt gul slätputs. Fönstren stora, rundbågiga; i sen tid utvidgade. I västgaveln sitter dock ett sannolikt ursprungligt litet fönster; nu igensatt. På södra sidan ett ovan valven synligt, ursprungligt fönster; östra delen bortriven,

öppningen igensatt med tegel. I södra muren, långt i väster, är kyrkans ursprungliga portal placerad (fig. 193 o. 194); enkelt profilerad. Portalen är numera förvanskad genom insättande av modern dörr och glasrutor. Den har tidigare sannolikt varit försedd med tympanon. En liknande portal, ursprungligen sydportal å långhuset, finnes på vapenhuset i Gökhem (Vilske hd) samt med spetsbågig övertäckning vid ingången från koret till sakristian i Dalum (Redvägs hd). Märken efter en nu igenmurad nordportal synas i sockeln (se fig. 191 vid N, fig. 195). Golvet i kyrkan utgöres av kalkstenshällar, varav ett flertal gravstenar (se s. 209 o. f.¹). Innerväggarna äro slätputsade och vitkalkade. Under denna kalkning döljes en rik, målad dekorerings från 1632 (se s. 185). Triumf-

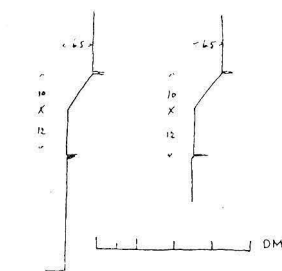

Fig. 192. Råda. Sockelprofil.
Sockelprofil aus Sandstein.

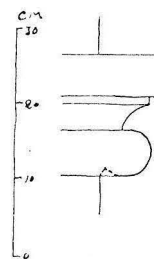

Fig. 193. Råda. Profil av portalbågens anfangslist.
Impostprofil des Portalbogens.

bågen rundbågig, utvidgad på norra sidan. Kyrkan täckes i långhuset av enkla, ribblösa, svagt spetsbågiga kryssvalv av kalk- och sandstensflis. Skiften parallella med hjässlinjerna. Mur- och gördelbågar saknas. Valvstöden äro numera nedtill borthuggna i bänkhöjd. Koret däremot har tegelvalv (tegelformat: $28 \times 13 \times 8 \frac{1}{2}$ cm.), slaget på stick, med enkelt profilerade valvstrålar av tegel. Ovan valven finnas några ytterst obetydliga rester av ursprunglig puts, varav framgår, att kyrkans valv äro senare inslagna. Takstolar av ålderdomlig konstruktion (fig. 197), olika å långhus och kor. Yttertaket är sedan 1912 täckt med tvåkupigt tegel, dessförinnan med enkupigt. Äldre taktäckningsmaterial handkluvan ekspån, vilket nämnes första gången i kyrkans arkiv 1663.

¹ På en stämma 1758 beviljades pastors anhållan »at göra sig en graf under manfolkz-stolarna mitt emot hans Sahl. Faders Jonä Brismans graf under qvinfolkz-stolarna».

DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN.

Råda kyrkas ursprungliga utseende känna vi ej med säkerhet. All sannolikhet talar emellertid för, att en del av den äldsta kyrkans långhus finnes bevarad i nuvarande långhusets västligaste

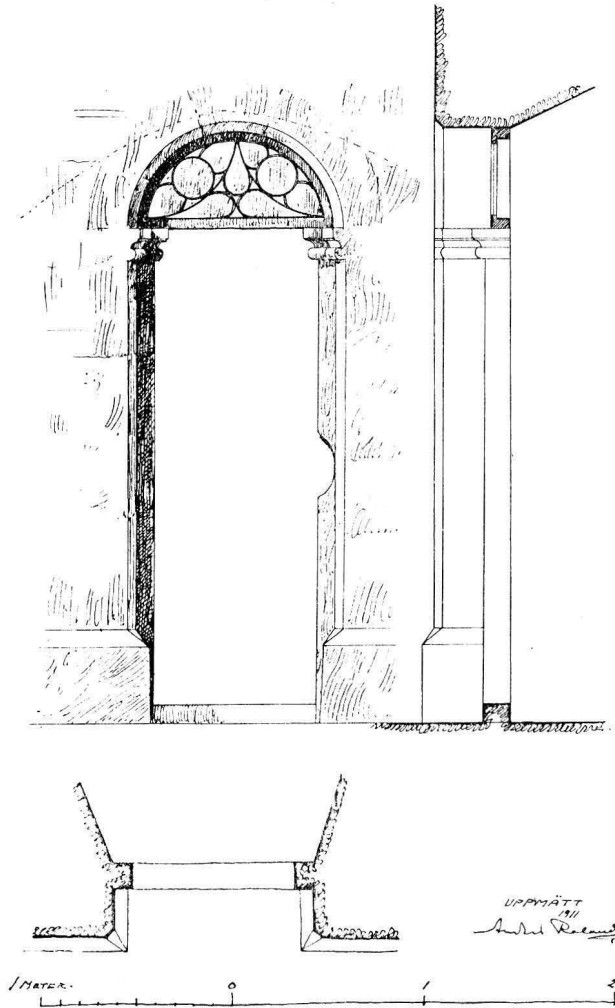

Fig. 194. Råda. Södra portalen. Uppmätning av A. Roland 1911.
Romanisches Sandsteinportal an der Südseite der Kirche.

del. — Kyrkan var i så fall uppförd av finhuggen sandsten i tämligen jämna skift — stenarna dock flerstädes av olika storlek — samt vilade på en skråkantad sockel (fig. 192) med stort språng. I söder nära västra gaveln en ålderdomlig portal (fig. 194) och

moisvarande denna på norra sidan en port, vars utseende vi nu ej känna, men vilken döljer sig under putsen. — Till detta har i öster sannolikt slutit sig ett lägre och smalare kor — rakslutet eller med apsis i öster. Det inre har sannolikt haft platt trätak.

Råda äldsta kyrkas byggnadstid torde ha sammanfallit med de förut beskrivna S. Mariæ kapells och Rackebys (se s. 36 och 137). Den har de för denna grupp av kyrkor karakteristiska kännetecknen — det mindre regelbundet lagda murverket med finhuggna sandstenar av omväxlande stort och litet format samt sockel med stort språng. Till sist har den även nordportal, som först uppträder i denna och yngre grupper. På dessa grunder torde man få anse kyrkan uppförd vid 1100-talets mitt.

DATERING.

Av någon okänd anledning¹ raseras emellertid det ursprungliga korpartiet, och långhuset tillbygges i öster, så att det får sin nuvarande längd; till detta slöt sig även det lägre och smalare koret. Sannolikt påbyggdes de ursprungliga murarna några skift, ty på de ovan valven synliga, oputsade murarna har ej kunnat iakttagas någon skarv, som skiljer de ursprungliga delarna från de senare tillbyggda. Materialet i tillbyggnaden är tuktad sandsten. Sockel saknas.

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.

Genom denna förändring blir Råda kyrka i plan lik en grupp kyrkor i Västergötland, vilka kännetecknas av sitt långsträckt långhus med litet korutbygge i öster. Dessa kyrkor äro även försedda med de tredelade fönstren i söder, vilka äro så vanliga i Västergötland. På teckningen från 1671 (fig. 201) finna vi, att Råda kyrka vid denna tid ännu hade kvar ett dylikt i korets södra mur. — Sannolikt är denna grupp av kyrkor tillkommen under inflytande av Skara domkyrkas korbygge — daterat till 1200-talets slut².

Senare under medeltiden tillbyggas sakristia, vapenhus och torn (se nedan). Sannolikt välves även kyrkan.

År 1632 dekoreras kyrkans valv och väggar med målningar, av vilka numera endast några akantusslingor i det mellersta av långhusets valv äro synliga — där den i sen tid (1858?) anbragta vitkalkningen bortfallit (fig. 202). Ovanför triumfbågen mot koret synes följande inskrift: »MAXIMA NOSSE MORI VITÆ EST SAPIENTIA,

KALKMÅL-
NINGAR.

¹ Möjligen har kyrkan härjats av en eldsvåda, ty sandstenen synes flerstädes vara rödbränd, i synnerhet i de västra delarna.

² A. L. ROMDAHL i ett föredrag å museimannaföreningens möte i Skara 11—14 juni 1913.

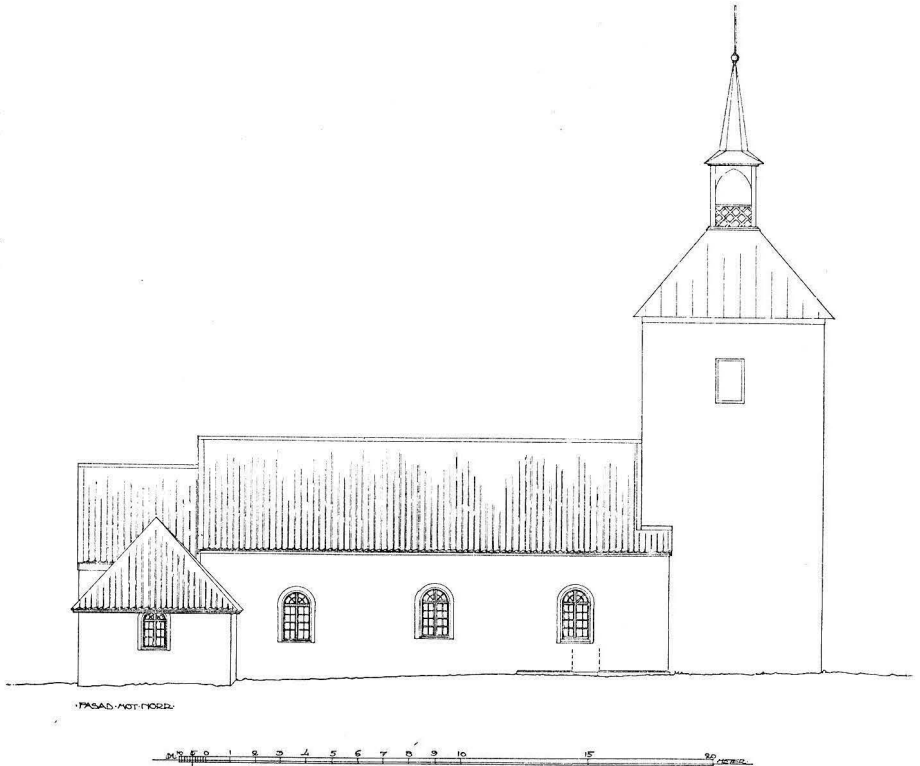

Fig. 195. Råda. Norra fasaden. Uppmätning av A. Roland 1911.
Die nördliche Fassade.

uiui / Qui moritur, si uis vivere disce mori / petrus petri huius
ecclesie pastor / ANNO MESSIÆ 1632» (= livets högsta vishet är
att veta dö. Den som dör, han lever. Om du vill leva, lär att
dö. Petrus Petri denna kyrkas herde. Herrans år 1632). Mål-
ningarna äro beskrivna i inv. 1829: »I taket af choret stå alla fyra
Evangelisterne, målade med sina sinnebilder. Öfver Marcus är mål-
ad en Dufva med en gloria gjord af röd färg samt aldra öfverst I H S.
Öfver Matheus — — — (otydbara tecken). Under Evangelisten Lucas
synes den Alsmägtige i en sky, och derunder några änglar; bakom
dem en stad med torn, och på sidan derbredvid ett kors omkring
hvilket slingrar sig en hvit orm, som biter uti en frukt af ett träd
som står bredvid. Vid trädet står tvenne personer, vid korset
står en man med långt skägg och på hufvudet synes liksom små
hornvingar; Öfver korset står Joh. 3: Såsom Moses upphöjde

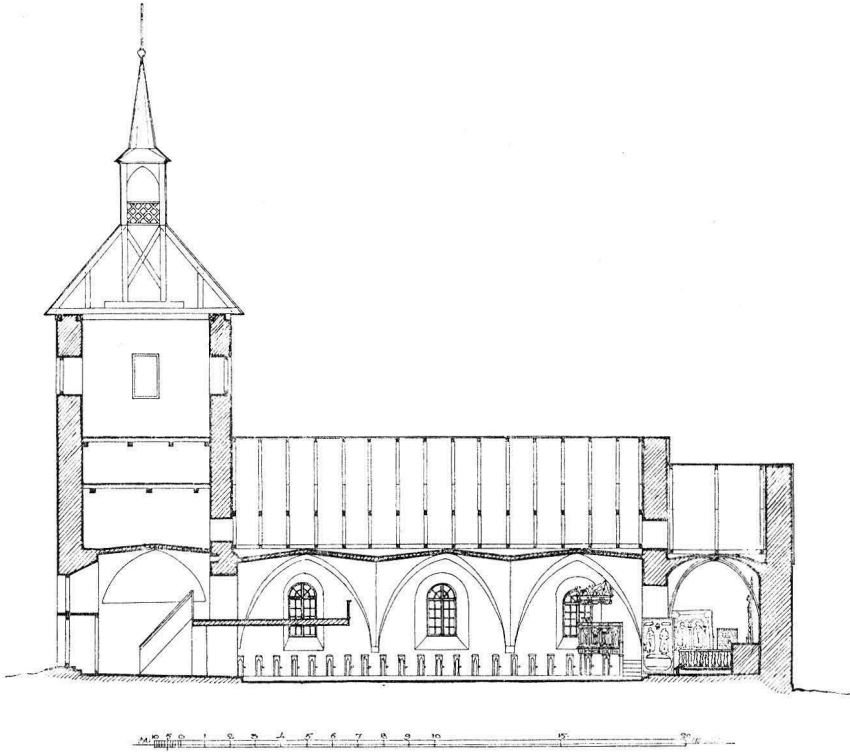

Fig. 196. Råda. Längdsektion mot norr. Uppmätning av A. Roland 1911.
Längsschnitt gegen Norden.

Ormen i Öknen, alltså måste människones son varda upphöjd etc. Derintill står en man. — Längre ned vid fötterne af desse visa sig några personer, liksom sofvande; derunder læses desse orden: Tager och äter thetta är lekamen som.» Vidare heter det i beskrivningen: »Fönstret i Choret är ziradt med tvenne personer; öfver den ene står christus, den andre Sapientia. — På främsta sidan om fönstret uti en målad list står Quis contra nos (= Vem emot oss). — På andra sidan: Salige äro the som i dinom huse bo. — Mer kan ej læsas.» — Dekoreringen i långhuset skildras så: »Hvalfven i kyrkan äro med gammalmodiga sirater målade, men utan att föreställa någonting; endast öfver Wapenhusdörren, der ett fruntimmer står och en man ridande, hvars häst trampar på en sprittande Drake, som slingrar sin stjert om hästens bakfötter (= S. Görans kamp med draken). Den öfriga målningen är

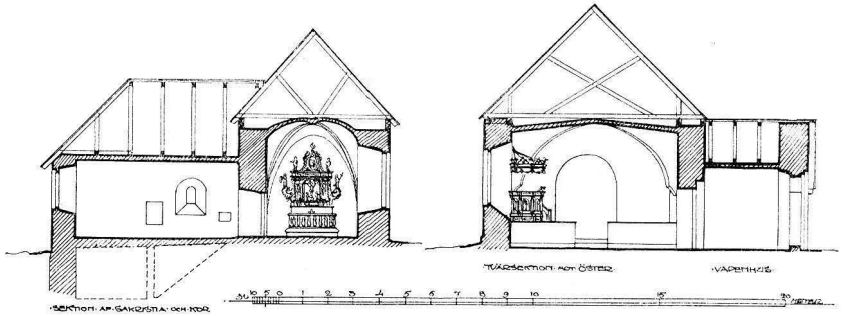

Fig. 197. Råda. Tvärsnitt genom kor och sakristia samt genom långhus och vapenhus mot öster. Uppmätning av A. Roland 1911.
Querschnitt gegen Osten durch Chor und Sakristei und durch Langhaus und Vorhalle.

så gammalmodig och utnött, att man icke kan urskilja allt tydeligen. Endast på ett ställe i hvalfvet synes solen på en sida och månen på den andra. Nere på väggarne, jems med fönstren, synas bilder, men genom tidens längd och nötningar kan ej urskiljas hvad de skola föreställa; endast på venstra sidan i kyrkan, synes frälsaren med tre personer å en sida wid en pelare, och på andra sidan om stenpelaren synas de män, som äro sysselsatte att inslä spikarna i händerne och fötterne.»

Målningarna äro sannolikt utförda av samme mästare eller skola, som vid mitten av 1600-talet arbetat i ett flertal av traktens kyrkor t. ex. Rackeby (s. 137), Mellby (s. 246) m. fl.

SÄKRISTIA. I norr stötande intill koret är sakristian uppförd — till sin äldsta del sannolikt från medeltiden. Murarna hava hörnkedjor av finhuggen, röd sandsten — eljest spritputsade ytor. — I norr ett större fönster, sannolikt från år 1719. I öster ett spetsbågigt med finhuggen omfattning av sandsten. Fönsteröppningen i murlivet spetsbågigt, inre smyg rundbågigt (fig. 204). I väster en enkel port med segmentbågigt övertäckning. Svartmålad dörr av trä. Dörröppningen mot koret rektangulär med rak överliggare. Dörr av trä, beklädd med järnlameller, med nyckelskylt och dörring. — Golvet delvis av trä, delvis av kalkstenshällar. — Väggarna invändigt slätputsade och vitkalkade. I västra muren tvenne små, fyrkantiga nischer samt en större och en mindre dylik i den östra. — Tunnvalv av tegel (en stens tjocklek). — Yttertaket täckt med tvåkupigt tegel — äldre taktäckningsmaterial ekspån, tidigast

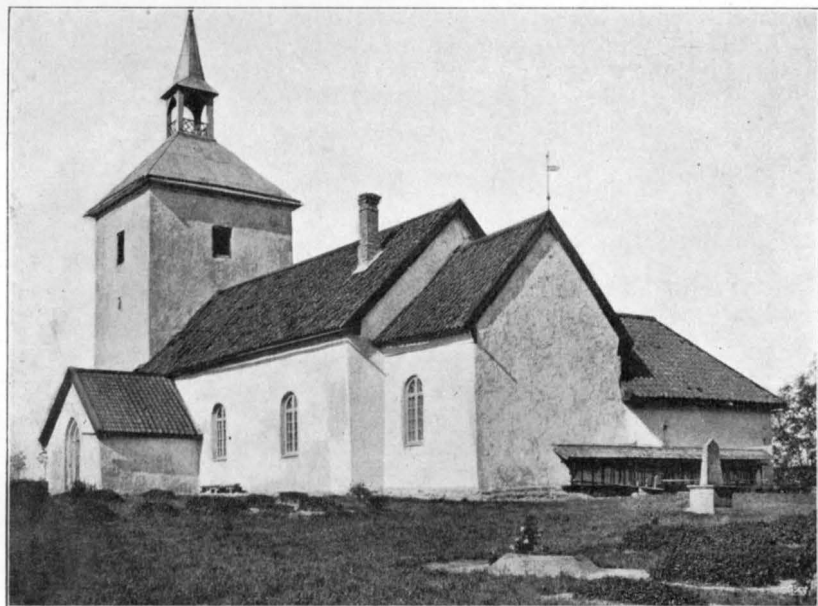

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 198. Råda kyrka från sydöst.
Äusseres der Kirche zu Råda von Südosten.

omnämnt 1696. I sakristian fanns ett altare, ovissst var, vilket framgår av sockenstämmoprotokoll från 1708: »Påmint Pastor om Altarets borttagande i Sacristian, efter Högwürdigste faderns Biskopens befallning wijd visitationen 1705.» — Under golvet är ett murat rum, inrett till gravkor åt Lorentz Christ. von Stobée (se s. 216, not 1) och följande ägare till Ågården. Tillträdet till graven sker genom en trappa, dold av en lucka i sakristians golv. Numera är denna stängd, och de döda få vila ostörda av pietetslösa människor, som förr skola hava tillryckt sig knappar o. d. från kläderna till minnen. — Graven inreddes 1719, samtidigt som Stobées hustru Catharina Margaretha Loos lät på egen bekostnad utvidga sakristian i norr, varvid socknen bistod med »Fyra dagwårcken till hielp af hvarje gård» (prot. 1718). Till gravens framtida underhåll har hovmarskalken A. M. Stiernsparre 1793 »tilslagit Rhåda Kyrcka ett Capital af femtjo Rdr. specie emot förbindelse at alt framgent lagl. vid magt holla salig Hofmarskalkens graf med mera, som sjelfva Dispositions Författningen innehåller» (prot. 1793).

GRAV I
SAKRISTIAN.

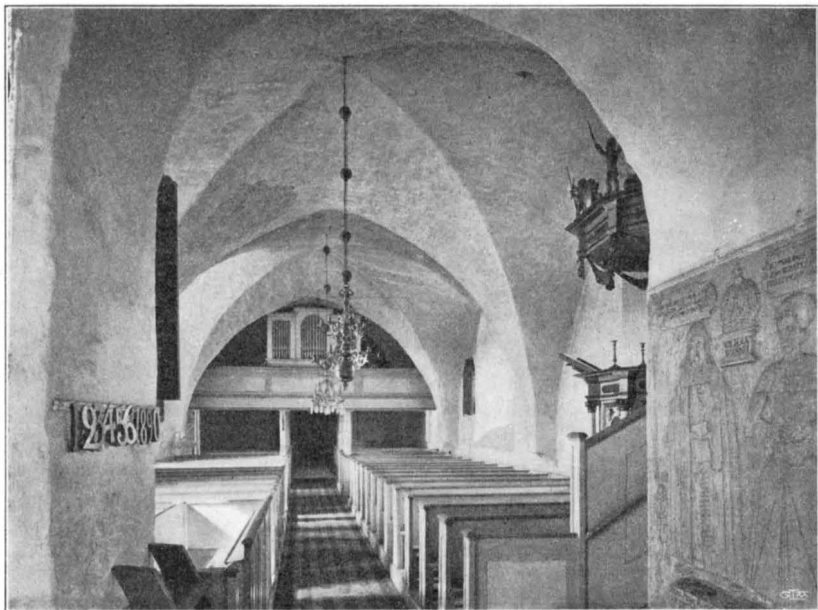

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 199. Råda. Interiör mot väster.
Inneres der Kirche zu Råda gegen Westen.

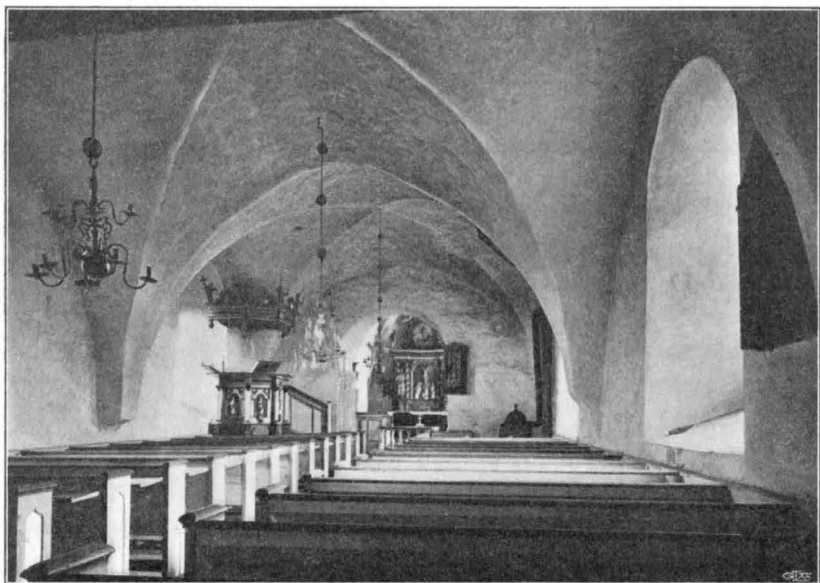

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 200. Råda. Interiör mot öster.
Inneres der Kirche zu Råda gegen Osten.

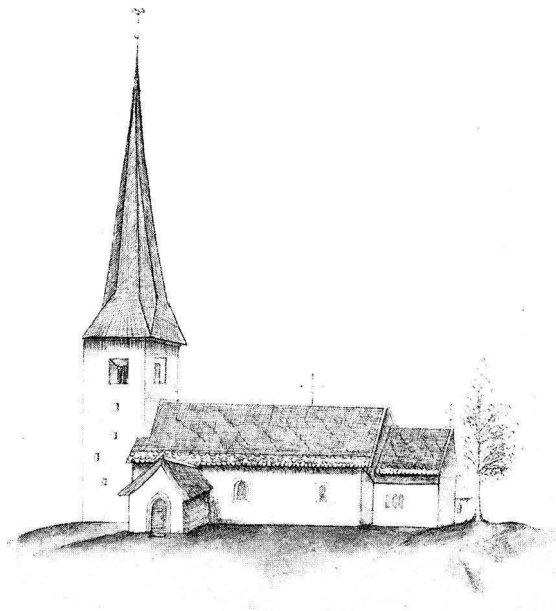

Fig. 201. Råda kyrka år 1671 efter teckning i Peringskiölds Monumenta.
Die Kirche im J. 1671 nach einer Handzeichnung.

I söder framför huvudportalen är, sannolikt under medeltiden, ^{VAPENHUS.} ett vapenhus uppfört. Murarna ut- och invändigt putsade. I söder en spetsbågig portal (fig. 203) med trädörr, beslagen med järnlameller, nyckelskylt och dörring (fig. 232). Nyckel, se fig. 230. Golvet av kalkstenshällar. Tunnvalv. Yttertak sedan 1912 täckt med tvåkupigt tegel, dessförinnan med enkupigt. Äldsta kända taktäckningsmaterial var ekspån, tidigast omnämnt 1663. — Vapenhuset sannolikt uppfört på 1300- eller 1400-talet av portalens utseende att döma. Denna synes nämligen vara samtida med de övriga murarna.

Ridande på långhusets västra gavel är ett torn tillbyggt av ^{TORN.} tuktad sandsten i någorlunda jämna skift — stenarna ligga i tjockt murbruk. Tornet är indelat i fyra våningar. Bottenvåningen är välvd med ribblöst kryssvalv av kalkstensflis. Den tjänar till vapenhus, har ingång från väster — sannolikt icke ursprunglig — samt hyser trappuppgången till läktaren. I södra muren leder till andra våningen en smal trappa, belyst genom tvenne små ursprung-

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 202. Råda. Blottad kalkmålning från 1632 i långhusets östligaste valv.
Kalkmalerei aus d. J. 1632 im östlichsten Gewölbe des Langhauses.

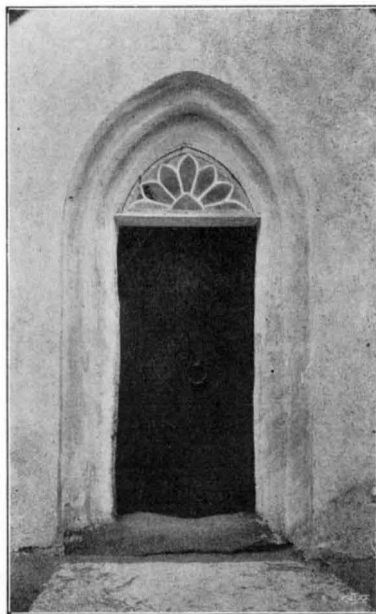
reste stängen och andre gången igen, då stängen på tornet slog neder af liungeld». Sannolikt är den dock äldre. Möjligen kan man sätta dess liksom de övriga liknande tornspirornas tillkomst i samband med en influens från Skara domkyrka, vars torn Joen tornbyggare 1594 och 1595 försåg med de höga spiror, som ses å sticket över Skara i Dahlbergs Suecia¹. Dessa spiror ha samma form som de övriga kyrkornas. Arkivaliskt daterade äro dock Senäte tornspira till år 1636 (s. 23) samt Rackeby 1725—6 och 1729 (s. 141). Man torde sålunda med någorlunda visshet kunna sätta tillkomsttiden till någon gång mellan åren 1595 och 1667. 1791 kom förslag upp på en stämman, att »begära dessein af Kongl. Maj:ts Öfver Intendents Ämbete til ett nytt torns upförande». Men socknen beslöt

¹ Jfr Utdrag ur Skara Domkyrkas räkenskaper (1594, 1595) i V. F. T. 1: 4—5, s. 82.

liga fönster, det nedre med finhuggen sandstensomfattning. Därifrån trätrappor och stegar. I tredje våningens södra mur ett ursprungligt, smalt, rektangulärt fönster. I den översta våningen, som har fyra ursprungliga, rektangulära gluggar, i ytterlivet övertäckta av furu- och ekplankor, hänga klockorna (se nedan). Klockstolarna av väldiga ekstockar, gamla. — Tornhuvnen utgöres av en på 1870-talet tillkommen lanternin, beklädd med galvaniserad plåt. Å teckningen från 1671 (fig. 201) ses den i dessa trakter så vanliga höga, spånklädda spiran. Dess tillkomsttid okänd. Vi veta endast, att den spåntäcktes 1667, varvid »uthi arbetslöön til tornbyggarn gafz 72 Dr n och 18 Dr för han

att »Reparera tornet efter dess nuvarande utvärtes anseende». När spiran till sist raserades är ovisst, sannolikt på 1870-talet.

Kyrkoherde P. Tenggren (se s. 212) hade i tornet rett sig en gravplats, som emellertid redan 1725 befanns vara till hinder. Men vid sockenstämman detta år heter det i protokollet, att »som Adelen i Sochnen intet war tillstädes kunde man intet röra ther wijd». År 1739 kom emellertid frågan om gravens borttagande upp igen, emedan den »står Församln til stort mehn både för utgången och Benckerummen skull. På Råda Sochns respective ledamöter enhälle:n stadnade uthi thetta utslag; att visse Deputerade män, Kyrkiowärden Swen Torbiornsson

GRAV I
TORNET.

Foto A. Roland 1911.

Fig. 203. Råda. Vapenhusets portal.
Portal der Vorhalle.

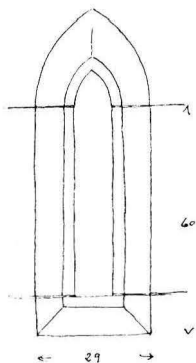

Fig. 204. Råda. Fönster i sakristians östmur. Uppmätning av A. Roland 1911.
Fenster in der östlichen Mauer der Sakristei.

i Nohleg[ärden] och Sexmänen --- skulle antyda Sahl. Kyrkiöherdens Måg Hr Commisarien Hedelin (jfr s. 238) thet han med the öfrige Sahl. Kyrkiöherdens Barn och Arfwingar skulle draga en tidig försorg om bemälte grafs borttagande och lijkens begrafwande antingen inom el[le]r utom kyrkan». Och sannolikt gick beslutet i verkställighet, ty senare nämnes i kyrkans arkiv intet om graven.

I senaste tid har kyrkan genomgått större och mindre reparationer. 1858 i det inre, varvid sannolikt väggar och valv vitkalkades, samt 1861 till det yttre. — För närvarande planeras en ny omfattande restaurering.

Kyrkan uppvärms av en i långhusets sydöstra hörn stående järnkamin.

SENASTE FÖR-
ÄNDRINGAR.

UPPVÄRMNING.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE. Altaret är murat av sten och täckt med en polerad kalkstenshäll. — Altarringen med i trä svarvade dockor (1800-tal). — Altarprydnaden utgöres av en av trä utförd arkitektonisk anordning (fig. 205). Dubblerade, spiralvridna kolonnetter med vinrankor uppbära ett förkroppat entablement, krönt av ett överstycke. I mittpartiet Kristus på korset med Johannes, Maria och Maria Magdalena sörjande. Figurerna skurna i trä. I bakgrunden ett målat landskap med Jerusalem. Framför kolonnetterna bilder av Matteus och Johannes. I överstycket en medaljong med himmelfärden i relief; på sidorna Markus och Lukas. Överst tvenne kvinnliga symboliska figurer — tro och hopp — samt pelikanen matande sina ungar med sitt blod — kärleken. Längs sidorna akantusvoluter, bärande bilder av Moses och Johannes döparen. På understycket en tavla med följande inskrift:

»Till den Store Gudens ähra
och en Prydnat i hans Huus
Är aff them som Wyrdnat bära
för hans namwn och Ordes Liius,
Thenna taflan Upsat worden
På Jämpt siutton Hundra Åhr
Efter Christi Börd på Jorden
Ledne Woro: Gud som råhr
Har med Heerden Wercket drifwet
som här heter Christi hiord
Ther till fåhren ymnigt gifwet
aff reen Kärlek till Gudz Ord.»

Denna altarprydnad beställdes år 1698 av »Bilthuggaren Mr Oluff Tholijn» (jfr s. 170 o. 320) och uppsattes d. 23 dec. detta år. 1700 gjordes bilderna på flyglarna, och samma år heter det i räkenskaperna: »För hela altaretaflans stoffering med glantzgull och annan målning effter Contract hafr. Mr Carl (Örn) Målare (jfr s. 8) fådt 86 dlr.». Nuvarande målning icke ursprunglig.

ÄLDRE ALTAR-
PRYDNAD.

Hadorph nämner såsom äldre altarprydnad ett numera förkommet altarskåp: »Altartafla ähr dher efter gamla maneret medh uthuggne belete väl giorde. Mitt uthi ähr Christi upståndelses historie. Norr i gångtaflan, descentio Christi ad inferos, hvarest han förlossar och updrager uhr helveteskäftar, dhe dher

nider fångne ähre. Dher under ähr Christi uppenbarelse för lärjungarne till Emaus, suder; ofvan i locket Christi uppenbarelse för männen i örtagården. Under står Thomas i alle läriungarnes närvarelse, då han nedföll och sade: min herre och min Gudh! Ofvan på taflan ståår: Ave Maria gratia plena, dominus tecum, benedicta tu. (reliqua vetustate collapsa)» [= Hell dig, Maria, full av nåd, Herren är med dig, välsignad du. (Resten av ålder bortfallen)]. Längre fram heter det: »Inne uthi högra taflan ståår Sveriges rýkes vapn medh vasen uthi, och inscriptionen: Christina d[ei] g[ratia] Suec[orum] Goth[orum] vandal[orumque] designata regina 1646 (= Kristina med Guds nåde Sveriges, Götens och Vendes utkorade drottning). Å venster på talleloket är De la Gardie-vapnet medh öfverskrefne bookstäfver: I. D. Jacobus De la Gardie.» — Altarskåpet är alltså 1646 skänkt till Råda kyrka eller restaurerat av greve Jakob De la Gardie¹.

Inv. 1689 nämner »ostaltaret» (se s. 207), sannolikt ett s. k. SIDOALTARE. kvinnoaltare, där kvinnorna nedlade offer i form av brödkakor och ostar, när de första gången efter barnsörden besökte kyrkan. Altaret får därför ofta även namnet »kakealtare» (se s. 8) eller som här »ostaltare». (Jfr s. 94, not 2.)

Predikstol av trä (fig. 206). Å små konsoler i fält mellan korintiska kolonnetter bilder av Paulus, Kristus, Petrus och en apostel. — Över predikstolskorgen ett ljudtak, dekorerat med nedhängande festoner, frukt- och blomklasar, skurna i trä. Å taket stå mellan kartuscher putti, bärande Kristi pinoredskap. Från taket nedhänger en duva. — Nuvarande trappräcke med enkelt listverk är från sen tid. Detta partis ursprungliga utseende framgår av inv. 1829: »På predikstolsdörren står ett fruntimmer föreställande religionen, med bibeln i vänstra handen och en öppen bok i den högra, som räcket åt skyn in i solens ljus — emot en dufva, som kommer emot boken. — Öfver dörren stå dessa orden: Salige äro de, som höra Guds ord och göma det. Wid predikstolstrappan, då man kommer in genom dörren, Jesus framställd på Gabbatha hudflängd och törnekrönt.» — Predikstolen inköptes år 1689 för 40 dlr smt, varefter en viss Passelaque² betalas med 20 dlr för bildhuggeri-

PREDIKSTOL.

¹ Jakob De la Gardie f. 1583, riksråd 1613, greve till Leckö 1615, president i Krigskollegium 1630, † 1652. G. 1618 m. Ebba Brahe, f. 1596, † 1674.

² Möjligen den Georg Baselaque, som 1665 anställdes hos Magnus Gabriel De la Gardie och ännu 1682 var kvar i hans tjänst. Eller kanske en hans frände. Jfr HARR, Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof. Uppsala 1905. 14—141141. Sveriges kyrkor. Västergötland I.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 205. Råda. Altaruppställning från 1698.
Altaraufsatz aus geschnitztem und gemaltem Holz aus d. J. 1698.

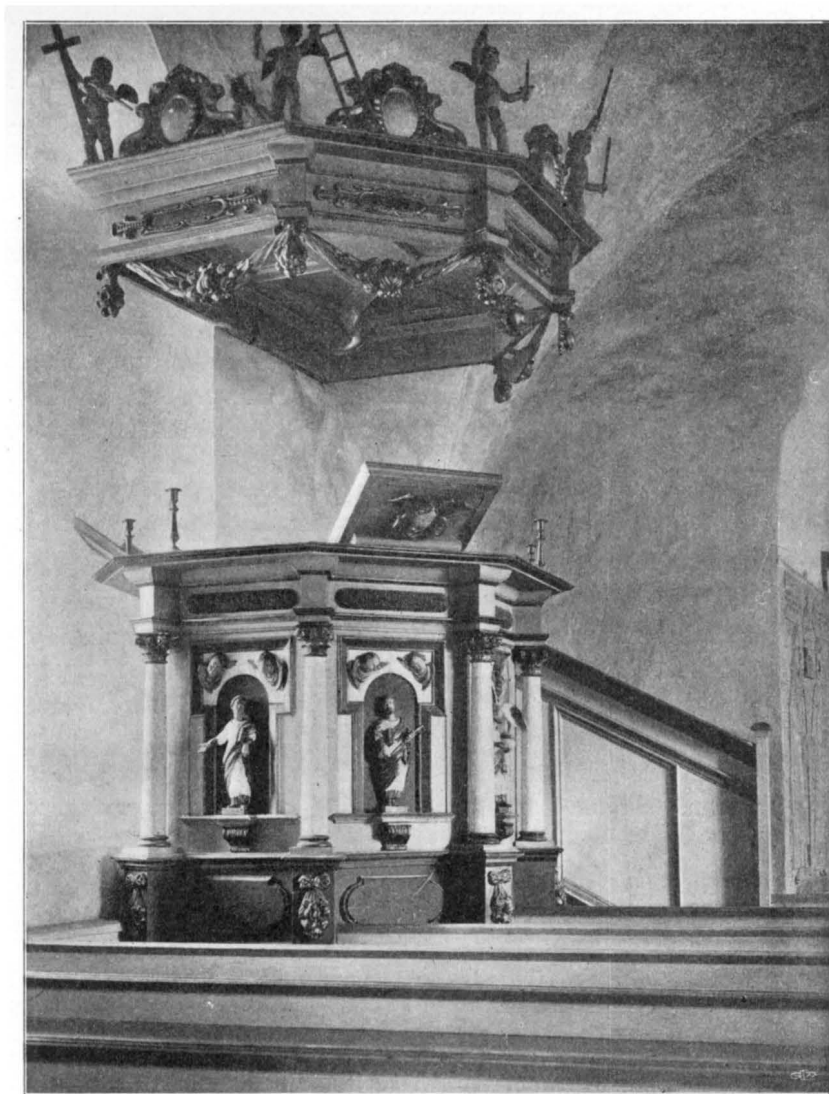

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 206. Råda. Predikstol från 1689.

Kanzel aus geschnitztem und gemaltem Holz aus d. J. 1689.

arbetet. År 1696 »hafv Hr Baron på Ågård Johan Kagg (se bil. II) på sin omkåstnad [låtit] stoffera Predijkstolen som kåstat honom 50 Dr Smt». Nuvarande målning från 1882.

I kyrkans bod förvaras nu två små trästatyetter (H. 52 och 58 cm.), som synas höra samman med figurskulpturen å predik-

stolen. De ha möjligen varit placerade å dörren eller trappträcket. Den bäst bevarade håller i sin högra hand ett smörjelsehorn. Dräkterna vita med guldbårder. — I boden finnes även ett triangelformat, förgyllt ornament, fyllt av akantusrankor i genombrutet arbete. Har legat å predikstolens trappträcke. Jfr liknande å predikstolarna i Gillstads och N. Kedums kyrkor i Kållands hd.

BÄNK-
INREDNING.

Bänkarna äro enkla, öppna, sannolikt från 1858. Tvenne slutna bänkar finnas i koret på sidorna om altaret med enkelt listverk på dörrarna. — Om tidigare bänkanordningar talas i arkivet. Den äldsta uppgiften finna vi 1671 (Hadorph, jfr antependium s. 207). Enligt denna var Månesköldska vapnet målat å en bänkdörr. Härav framgår, att bänkarna voro slutna. Tillkomsttid okänd. — 1687 gjordes »nya Stolar i Rådha kyrka», och år 1700 beslöts å en sockenstämma, »att stolerna i kyrckian skola wäl anstrykas med tiänlige Emblemata, dher till Pastor lofwat att uthwälja till hwart och itt som det tiänligt finnes, itt dictum scripturä på hwar dörr, det han och gerna, will Gud, skall fullborda».

LÄKTARE. I kyrkans västligaste del en läktare; barriär av enkla fyllningar, gråmålad, sannolikt från 1800-talet.

ORGEL. Orgel med enkel, oornierad fasad är placerad å läktaren. 1800-talet.

DOPFUNT. Dopfunt av sandsten (fig. 207) ligger upp- och nedvänd på kyrkogården. Skålen har uttömningshål i botten. Den saknar sin fotplatta, men är eljest lik dopfunten i Gösslunda (jfr s. 123, fig. 133). Den är av engelsk typ, troligen huggen på 1100-talet. H. 50 cm., Diam. 78 cm.

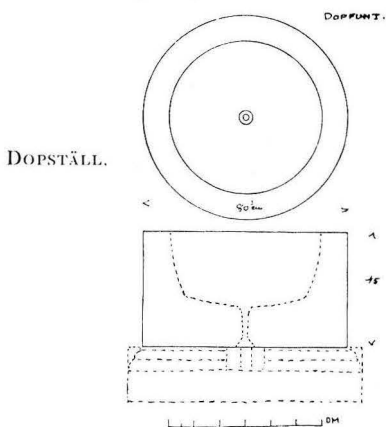

Fig. 207. Råda. Dopfunt av sandsten. Uppmått av A. Roland 1911. Romanischer Taufstein (Sandstein).

fotplatta, men är eljest lik dopfunten i Gösslunda (jfr s. 123, fig. 133). Den är av engelsk typ, troligen huggen på 1100-talet. H. 50 cm., Diam. 78 cm.

Ett rikt skulpterat dopställ av trä (fig. 208) är nu deponerat i Västergötlands fornminnesförenings museum i Skara (inv. nr 1604). Å en med akantus rikt sirad sexsidig fot, vilande på sex kulfötter, stå Moses och Johannes döparen, vilka på sina huvuden uppbära en skål, likaledes sexsidig. På skålen ett lock, å vilket äro fästade tvenne vapensköldar, tillhörande ätterna Sperling och Bonde. Överst har locket kröntes av en figur el. dyl., som nu saknas. Färgerna numera nästan

helt förstörda. Om detta dopstall heter det i kyrkans arkiv: »Å:o 1705 är för 38 Dr Sillf. mt. som högwälborne Hr Grefwen och Capitainen under Kongl. Mttz Lijff Gardie hr. Gustaf Sperling (jfr bil. I) åtskillige gånger förärt --- uprättat een skiön funt med polerat fynt Sillfr. och gull stofferat, så att thet är alldeles hans gåfwa och derfor efter hans begäran dess grefweliga wapn och dess fru grefwinnas på funten utsatt.» — Dopstället är troligen förfärdigat av mästern Olof Tholin, som gjort altarprednaden. H. 104 cm.

Dopskål av tenn. Stämplor: en sköld med en man och L K P (= Lidköping) — två sköldar med A S S (= A. Silje Ström¹) — Q 5. (= 1870). H. 5 cm. Diam. 13 cm.

Kalk av silver; rund fot med enkel, driven bladornering, noden likaledes med drivet ornament på översidan. Stämplor: guldsmedssignaturen I. F. G.² — tre kronor — Lidköpings vapen. Var 1829 »nyss gjord». H. 25 cm. — Tillhörande paten av silver, förgylld på ovansidan; stämplor som å kalken. Diam. 14 cm. — Oblatask av silver, oval; å locket graverat ett med blomstergirlander smyckat altare, varpå ett kors med törnekrona mellan bok och kalk. Stämplor som å kalk och paten. H. 6 cm., L. 13 cm., B. 10,5 cm.

Sockenbudsalk av silver (fig. 209 B), enkelt arbete. Graverad

DOPSKÅL.

NATTVARDSKÄRL.

Foto. A. Roland 1912.
Fig. 208. Råda. Dopstall från 1705.
Taufgestell aus geschnitztem und
gemaltem Holz aus d. J. 1705.

¹ Mästare 1840, bosatt i Lidköping. W. BERG, a. a. I., s. 392.

² Möjligen en mästern Granander i Lidköping, som omnämnes i Gössslunda kyrkas arkiv 1814.

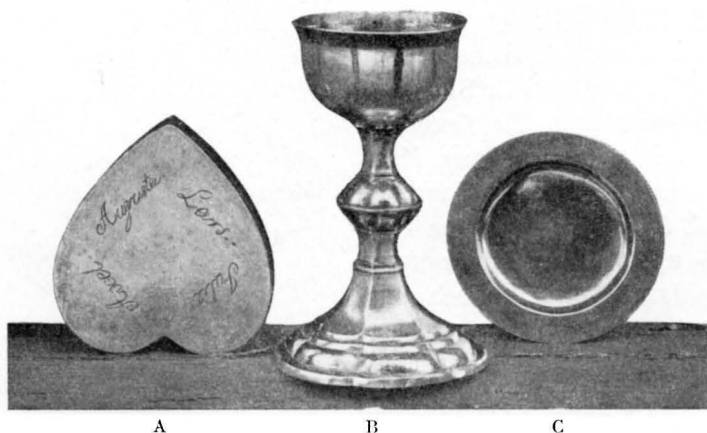

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 209. Råda. Sockenbudstyg av silver.
 A. Oblatask fr. 1800-talets början. B. Kalk fr. 1774. C. Paten.
 Altargeräte aus Silber.

inskrift: »Råda 1774.» Stämplor: C G (= Christian Gers¹) på två ställen. H. 11,8 cm. Sockenbudskalken är ursprungligen från 1600-talet och nämnes i inv. 1689 o. f., men omgjordes 1774. — Tillhörande paten av silver (fig. 209 C); förgylld på ovasidan; saknar stämplor. Diam. 7 1/2 cm. — Oblatask av silver (fig. 209 A) i form av ett hjärta; å locket graverad inskrift: »Axel — Augusta — Lars — Julie.» Stämplor: Lidköpings vapen — tre kronor — guldsmedssignaturen D U N. Nämnes i inv. 1845, men ej i inv. 1808. Skänkt av barnen till dåvarande fideikommissarien till Ågårdens Gustaf Silversparre-Stiernsparre².

Kanna av nysilver med graverad ornering; å locket Agnus Dei. Stämplor: 100 K T — C. R. CARLSTRÖM — N. S. Inköpt 1880. H. 39 cm.

Av nu förkomna nattvardskärl märkes en förgylld kalk med paten, skänkt av Erland Kafle till Ågårdens (se bil. II) och stulen 1671. Vid detta tillfälle ägde kyrkan dessutom »Kalkar medh

¹ Christian Gers erlade mästareprov 1740, ~~var~~ död utfattig d. 30/6 1767. W. BERG, a. a. I, s. 322. Möjligen fortsattes verkstaden efter hans död med användande av hans stämplor.

² F. 1747, kammarherre, † 1827. G. 1 1777 m. Gertrud Christ. Hedgerantz, skild, † 1826, 2 1793 m. Petronella Sophia Stiernsparre f. 1739, † 1857. Barn: Juliana (Julie), f. 1795, † 1823. Axel, f. 1797, vice häradshövding, † 1824. Augusta, f. 1798, g. 1 1820 m. kapten Gustaf Wilh. Pålman-Stiernsparre, f. 1798, † 1836, 2 m. en löjtnant Winberg. Lars, f. 1799, kadett, † 1814.

sitt pateen 2; noch lijten kalk hwijt 1; Lijten silfwerask förgylt 1». 1693 tillkommer en förgylld oblatask »med these bokstäfwor på låcket: Salve Sancta facies nostri redemptoris» (= hell vår återlösares heliga anlete). Denna nedsmältes emellertid, och silvret användes till sockenbudskalkens omgörande 1774. — I inv. 1708 nämnes »En silfwerkanna förgylld in uthi på låcket och foten, förärad af Herr Assessor Lange».

Kyrkan äger en vinsked av tenn med följande stämpel: ett ankare under kungl. krona samt bokstäverna E. J. A. B.

Triumfkrucifix (fig. 210), skulpterat i ek, polykromi bortfallen. Korset saknas, armar och fötter avslagna, huvudet löst. — Observera frånvaron av sidosår (som dock kan ha angivits genom målning). Svenskt arbete från omkr. 1275(?). Har sannolikt tillverkats för den vid denna tid ansenligt tillbyggda kyrkan. H. 84 cm.

Kvinnligt helgon (fig. 212 och 213) med dorsal, för närvarande upptill avsågad, utmed sidorna kantfasonerade sidostycken. Helgonets händer nu borta. Polykromien till större delen avfallen. Av bevarade rester synes dock framgå, att manteln varit blå, doket och kjorteln förgyllda. — Svenskt arbete från 1400—1450 (omkr. 1450?). — Dorsalens H. 180 cm., bildens 135 cm.

Madonna (fig. 215) under baldakin, i skåp med dörrar (nu förkomna). Baldakinen förgylld med bakom rosverket klistrat rött pergament. — Madonnans högra hand borta. Polykromien nu bortfallen, manteln synes dock varit röd med

påmålade svarta schabloner. Å dorsalen bakom madonnans huvud spår efter en förgylld gloria. — Troligen samma bild, som Hadorph nämner: »Up-

MEDELTIDA
TRÄSKULPTUR

Foto. A. Rolund 1911.

Fig. 210. Råda.
Triumfkrucifix. Trä.
Triumphkrucifix aus
Holz. Um 1275(?).

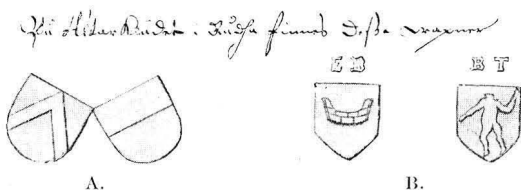

Fig. 211. Råda. Vapen. A. Sparres och Natt och Dags fr. träskulptur. B. Bååts och Trolles fr. antependium. Efter teckning 1671 i Peringskiölds monumenta. Wappen auf einem Heiligenbild und einem Altartuch.

Foto. A. Roland 1911.
Fig. 212. Råda. Kvinnligt helgon.
Trä.
Heilige. Holz. 1400—1450 (um 1450?).

Foto. S. Curman 1913.
Fig. 213. Råda. Kvinnligt helgon
(jfr fig. 212).
Heilige. Holz (vgl. Fig. 212). 1400—1450.

på öfver altaret ståår S. Mariæ beläte medh vapen nider på foten. Detta vapen är Sigge Larssons vapen ---». De avbildade vapnen (fig. 211 A) äro ätterna Sparres och Natt och Dags. Helgonskåpet skulle alltså vara skänkt av riksrådet Sigge Larsson Sparre (f. 1443, † 1509) och hans maka Kerstin Månsdotter Natt och Dag, vilka ägde Ågården inom Råda socken. — Av vapnen synes numera intet spår. — Mariaskåpet torde vara utfört omkr. 1500. — Skåpets H. 183 cm., bildens 145 cm.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 214. Råda. Kristusbild. Trä.
Christusbild aus Holz. Um 1500.

Kristus framställd som smär-
tornas man (fig. 214) med dorsal; ut-
efter sidorna kantfasonerade sidostye-
ken. Spår av kredering, polykromi till
största delen borta. Av bevarade spår
framgår, att Kristi kropp varit över-
sålrad av målade blodfläckar. — Svenskt
arbete från 1400-talets slut eller 1500-talets början. — Dorsalens
H. 105 cm., bildens 100 cm.

Alla dessa bilder hava ursprungligen stått på altaren. Under
senare tid hava de »haft sin plats i kyrkan på smala murutsprång
bort mot vapenhuset», men flyttades vid en reparation 1858 ut i
boden, där de legat till 1911, då de fördes till sakristian, där de
nu förvaras.

Ljuskrona av mässing (fig. 217) med profilerad mittstång, krönt LJUSREDSKAP.
av en dubbelörn och avslutad av en stor kula. Två rader med

Foto S. Curman 1913.

Fig. 215. Råda. Madonna från
omkr. 1500. Trä.
Madonna aus Holz. Um 1500.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 216. Råda. Ljuskrona av mässing från 1796.

Kronleuchter aus Messing, 1796 geschenkt.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 217. Råda. Ljuskrona av mässing, inköpt 1706.

Kronleuchter aus Messing, 1706 gekauft.

6 ljusarmar; 1 arm saknas i vardera raden. H. 50 cm., Diam. 48 cm. — Kronan är inköpt år 1706. 1600-talstyp.

Ljuskrona av mässing med profilerad mittstång, krönt av ett liggande lejon. En krans av 8 ljusarmar med musselformade ljusmanschetter. Liksom föregående inköpt år 1706. H. 42 cm., Diam. 52 cm.

Ljuskrona av mässing (fig. 216) med profilerad mittstång, krönt av en dubbelörn och avslutad av en stor kula. Tvenne rader med 6 ljusarmar. Å kulan följande inskrift: »I Christelig Wälmening är Denna Ljuskrona år 1796 gifwen til Rhåda Kyrcka af Inspector Anders Dimberg i Ulfvekroken åk hans K. Maka Kristina Maria Kindqvist giord af E. Stenberg.» H. 90 cm., Diam. 58 cm.

Ljuskrona med profilerad mittstång av gjutet glas, ställning av mässing, behängd med bladformade stora glas. — 1700-talet. — H. 65 cm., Diam. 52 cm.

Ljusarm av mässing, drivet arbete; mycket illa medfaren

Nämnes först i inv. 1689. Diam. 19 cm. Dess rekonstruerade L. cirka 35 cm.

1 par ljusstakar av mässing, drivet arbete; spiralvridet skaft; rund plan. Skänkta av fänrik Benjamin von Wolffschmidt 1698 enl. tillägg till inv. 1693.

1 par ljusstakar av tenn, rund planform; inskrift: »Johan Kagg. Christina Kaffe A:o 1694» (se bil. II). Stämplrar: två i sköldform med bokstäverna A M över och W under ett streck — en sköldformig med K under en krona. H. 31 cm.

1 par ljusstakar av tenn, åttkantig plan; å den ena följande inskrift: »S. F. U. 1789.» Enl. inv. 1808 o. f. skänkta av kapten Sv. Fr. Ugglar 1789¹. H. 27 cm.

1 par ljusstakar av mässing, trearmade; enl. inv. 1845 skänkta av hr A. Örndahl. H. 49 cm., B. 34 cm. 1800-talets förra hälft.

Inv. 1583 nämner »Ljusastakar 2ste» troligen de, som under senare hälften av 1600-talet »äro effter . . . M. Jonä Rudberis² anordning tagne til Åsaka klockas förfärdigande». Två stakar av järn blevo samtidigt »till kyrkans behof upsmidde». I inv. 1689 förekommer en »lång Ljuseplåt af järn med pijsor och spjror omkring».

Antependium av svart sammet med i upphöjt silverbroderi TEXTILIER. ett kors med törnekrona; vid dess fot kalk och bok, därunder två korslagda kvistar. 1800-talets senare hälft (se fig. 205). H. 72 cm., L. 162 cm.

Antependium av brun damast, illa medfaret. I mitten ett kors av silverspets. På ena sidan därom med guldgaloner initialerna ER och ett delvis utplånat vapen — ätten Ribbings. På andra sidan om korset likaledes med guldgaloner A. S. och Forstenaättens vapen. Nederst 1[6]07. Skänkt av Erik Ribbing och hans maka Anna Pedersdotter av Forstenaättens³. H. 89 cm., L. 162 cm.

Antependium av röd sammet; överst en bred guldgalon, där-

¹ Sannolikt Sven Fredrik Ugglar till Hildringsberg (Dalsland), f. 1728, kapten, † 1808. G. 1 m. Agneta Maria Transköld, f. 1728, skild, † 1777. 2 m. Sara Christina Geijer, f. 1746, † 1819.

² F. 1631, prost i Läckö grevskap 1673, mångkunnig och verksam man, † 1697. Begraven i Lidköpings kyrka, där hans epitafium ännu finnes.

³ Erik Ribbing, f. 1577, kammarjunkare, kommissarie i Älvsborgs län, † 1623. G. 1606 m. Anna Pedersdotter av Forstenaättens (enl. Anrep). A. S. synes ej motsvara hustruns namn.

under IHS och årtalet 1716 även i guldgalon. Skänkt av Paul Wingeflycht (se s. 151, not 1). H. 87 cm., L. 161 cm.

Antependium av sammet med bred guldgalon. 1700-talet.

Mässhake av röd sammet; på ryggen ett kors av breda guldgaloner och årtalet 1697; utmed kanterna en smal bård av guldgalon. Inköptes för kyrkans medel 1697.

Kalkkläde av vitt siden, varå tryckt en karta över Sverige; kantat av en smal guldspets och med tofsar i hörnen. Inskrift: »Regni Sueciæ Tabula Generalis divisa est Sueciæ Gothiæ regna Finniæ ducat... Ingriamq. et in omnes subiacentes prooin... pea F. de Wit Amstelodami¹. Cum Privilegio Ord. Holl. Westfr.» L. 55 cm., B. 50 cm.

Kalkkläde av vitt siden med därå tryckt karta över Skåne, Halland och Bleking; kantat av en smal silverspets med tofsar i hörnen. Inskrift: »Accurata Scaniae, Blekingiæ et Hallandiæ. Desciptio per F. de Wit Amstelodami» samt »Amstelodami Ex officina Fredrici de Wit cum Privilegio Potentiss. D. D. Ordinum Hollandiæ et Westfrisæ.» L. 61 cm., B. 53 cm.

Båda dessa kalkkläden skänktes år 1723 till Råda kyrka av assessor Lang och hans maka samt förvaras nu i Västergötlands fornminnesförenings museum i Skara (inv. nr 1590).

Kalkkläde av vitt siden; utmed kanterna en bård och i mitten ett kors av guldgalon; över korset IHS och på sidorna om det samma initialerna ·A·M·S· och ·C·M·L·. Skänkt till Råda kyrka av Axel Magnus Stiernsparre och hans maka Catharina Margareta Loos (se s. 216, not. 1). L. 71 cm., B. 54 cm.

Håv av röd sammet med guldgaloner; skänkt 1715 av Paul Wingeflycht (se s. 151, not 1). Diam. 14 cm., Stångens L. 162 cm.

Av äldre, nu förkomna textilier nämna inventarierna: »Koor-kappa dher uthi itt korporale af koppar sitter förgyilt.» Detta corporale blev emellertid stulet 1671. Korkåpan var av brun sammet med »sömade bilder på». I räkensk. för 1697 finna vi

¹ Fredrik de Wit (Widt, Witt), tre kopparstickare och konsthandlare i Amsterdam. Den äldre grundade 1648 ett förlag och tryckte i synnerhet landkartor, som han själv tecknade och försåg med ländernas vapen. 1698 övertog sonen med samma namn rörelsen. Enl. en 1700 (1706?) upprättad katalog hade intill det året 400 kartor utgått från förlaget. Den yngre de Wit avled 1712. Hans son med samma namn överlät förlaget på C. Mortier och J. Covens. Jfr A. J. VAN DER AA, Biographisch Woordenboek der Nederlanden, XX, Harlem 1877, s. 338. — NETLER, Allgemeines Künstler-Lexicon, bearbeitet von G. K. Nagler, bd. 21, München 1851, s. 559.

en uppgift om kåpan; där talas nämligen om utgift »För den gl. Muncekappans swartande tå hon stog på predikkestohlen i sörjetijden effter Hans Högstsal. Kongl. M:ttz aldrabeklageligeste dödliga frånfälle». År 1698 »är ett altarkläde giort aff den gl. försletna Munkekappan then der till är swärtat och med oächta hwijta sillfrspetsar breda, then smala till årtalet». Detta fanns ännu i behåll 1808. Både korkåpan och corporalet nämnas i inv. 1583. — Hadorph omtalar: Antependier »ähre underst af hvitt lärfft medh jordbrunt samet. Bonde- eller Båtevapnet å höger med bookstäfver E. B. Trållevapnet å venster medh bookstäfver B. T. (fig. 211 B) antipendium hvijtgult damast. — På samma altarkläde af lärfft fins Måneskiöldsvapnet, detsamma fins på stooldören, månen hvijtt, grunden blå. Soopvapnet blått till venster högre bielken hvijtt, gallerverket blått». Vapnen torde i förra fallet ange Erland Båät och Beata Trolle¹ som donatorer, i det senare Carl Måneskiöld och Anna Soop (se bil. II). — Vid förra hälften av 1600-talet ägde kyrkan tre mässhakar — en av dessa »af röd sammet och korss på ryggen af bred blandat silfwer och guldspitz», en annan »af brunt sammet med itt korss på ryggen af stoppade billder». Härtill komma två mässkjortor — en »med brokot giördel» — tre antependier (däribland de 2 ovannämnda) m. m. — Inv. 1689 nämner: »Diskkläde af gement lärufft med 3 rader sprängning öfwer och knyttning i bägge ändarne, gammalt. --- Kalkekläde med rödh silkesöm på gult Tafft. --- gammalt lijnkläde som legat på gamble ostaltarn». — År 1698 »skänkte Handelsmannen i Giötteborg ähreborne ock W:tt Hr. Jonas Hägg itt wackert Altarkläde af rödt piqverat tafft med fijna ächta gullspetzar väl utstofferat» samt (enl. inv. 1808) med årtalet 1698 och donators och hans hustrus initialer I. S. H. — M. P. D. S. — År 1698 lät församlingen även sy kyrkväktarroock av brun vadmal med krage och uppslag röda.

Säve omnämner i sin reseberättelse 1863: »2:ne Porträtter PORTRÄTT. (af hvilka en Prest, alldeles förstörd)». Nu förkomna och okänt är, vilka de avbildade varit. Möjligen någon av de i kyrkan begravna medlemmarna av prästsläkten Rohdin.

Fana av lärfft med målad ornering. I mitten Karl XII:s krönta FANA. namnchiffer, därunder A:o 1710. Dessutom inskrifterna »Kållandz

¹ Erland Björnsson Båät, riksråd 1609, bisittare i Svea hovrätt 1614, † 1628. G. 1 m. Beata Trolle, † 1598. 2 1603 m. Märta Posse.

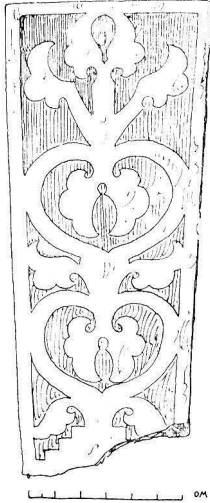

Fig. 218. Råda.
Medeltida gravsten.
Mittelalterlicher Grab-
stein aus Sandstein.

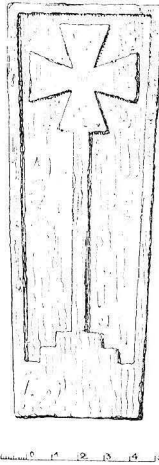

Fig. 219. Råda.
Romansk gravsten.
Romanischer Grab-
stein aus Sandstein.

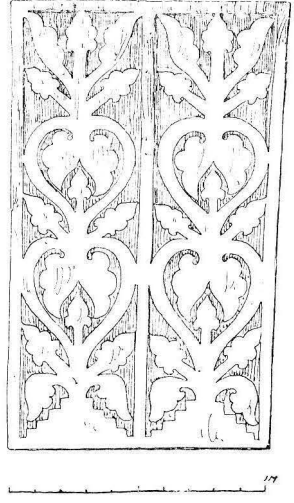
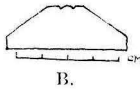
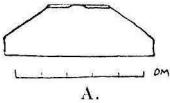

Fig. 220. Råda.
Medeltida gravsten.
Mittelalterlicher Grabstein
aus Sandstein.

Häradh» och »Råda Giälldh». Duken fastsydd runt stängen, som är av fur och i senare tid blivit förkortad. — Förvaras nu i Livrustkammarens samlingar (inv. nr 2192¹). — Dukens ursprungliga H. 132 cm., B 155 cm. Stängens längd 192 cm.

GRAVSTENAR.

A. Roland delin. 1911.

Fig. 221. Råda. Romanska gravstenar.
Romanische Grabsteine aus Sandstein.

Gravsten av sandsten med i relief ett stavkors (fig. 219). H. 173 cm., B. i överkant 72 cm., i underkant 56 cm. — Gravsten av sandsten med i relief ett stavkors. L. 210 cm., B. i överkant c. 75 cm., i underkant 68 cm. — Liljesten (sandsten), enkel, sönderlagen i underkant (fig. 218). L. 187 cm., B. i överkant 80 cm., i underkant 57 cm. — Liljesten (sandsten), dubbel (fig. 220). L. 179 cm., B. i överkant 109 cm., i underkant 95 cm. — Gravsten av sandsten (fig. 221 A) i kistform. Slagen i två delar. L. 181 cm., B. 59 cm.

¹ Jfr R. Cederström: Svenska kungliga hufvudbanér samt fälttecken. Sthlm 1900, s. 118, nr 450. — Av dylika uppådsfanor förvaras åtskilliga i Livrustkammaren och några i V. F:s museum i Skara. En avb. i V. F. T. I: 6—7, s. 124.

A.

B.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 222. Råda. Gravstenar: A. över kyrkoherde Ingellus Petri († 1687),
B. över kyrkoherde Pehr Rhodin († 1691).

Grabsteine: A. des Pfarrers Ingellus Petri († 1687), B. des Pfarrers
Pehr Rhodin († 1691).

— Gravsten av sandsten (fig. 221 B) i kistform. L. 57 cm., B. 47 cm. Samtliga dessa gravstenar stamma från medeltiden; äro nu upplagda utefter kyrkogårdsmuren och boden i nordvästra hörnet.

Gravsten av kalksten med figurskulptur (fig. 222 B). Botten grämålade, figurerna vita och bokstäverna svarta. I var sin arkad står en man i prästdräkt och hans hustru. Överst initialer och en sköld med en kalk; utmed kanterna ett bibelcitat ur Hesekiel 37; i hörnen kransar med änglahuvud. Nederst följande inskrift: HAR UNDER LIGGER BEGRAFUEN HEDERLI OC UALLARD HER INGELLUS PETRI KYRKIOHERDE I RADHA HWILKEN I HERRANO AFSOMPNAD DEN **25 MAJ A. 687** SAMPT HANS K. HVSTRV GVDFRVKTIG OC DYGDDESAM MATRONA H[VSTRV] GUNNELA LARSD[OTTER] HVILKEN I HERRANO AFSOMNAD DEN **27 SEP. A. 688** GVD FÖRLÄNE THEM EN S[ALIG] UPPSTÄNDELSE. — Som årtalen ej äro huggna i stenen utan målade, var denna efter all sannolikhet färdig före mannens död 1687 (jfr s. 215, not 2). L. 227 cm., B. 156 cm.

Skulpterad gravsten av kalksten (fig. 222 A), framställande en

man i prästräkt och hans hustru. Över mannen denna inskrift:
 HWEM MÅ DET KALA ONDT SOM OS DET GODA BODAR.
 SI, KRONAN NÅDELÖN! BETÄNCK HWAD TU HÄR SKODAR.

Över hustrun:

OM HWAR MIN BITRA TÅR UR STENBILDZ ÖGON RUNNIT
 SÅ HAR MAN NOG DES SPOR I HÅRDA KINNDR FUNNIT.

Emellan dessa inskrifter en stor krona och därunder WI HAA
 WUNNIT. — Vid sidan av mannen en gosse under initialerna
 H. P[ehrs] S[on] R[hodin] och vid hustruns sida en flicka under
 initialerna G. P[ehrs] D[otter] R[hodin]. — Nederst en inskrift:
 HERR PEHR RHODIN INGELII SON ÄHRWYRDIG HERDE
 I DETTA CHRISTI HUS DES HIORD I TRONE NÄRDE,
 FÖR FADER SIN I THIO ÅHR HÄR ORDET FÖRDT;
 PÅ EGEN WACKT I TREE, ÅHR — 91 FÖRSTÖRD,
 HÄR SAMBLAD ÄR TILL SINA GAMBLE FÄDERS HEMMAN
 DER FARFARS FADER FARFAR FAHR AF RÅDA STEMMAN
 (: SEN DHE I HUNDRATRETTI ÅHR HWARANNAN FÖLGT
 I SAMMA SKAFFERI :) MED MULL SIG ÖFWERHÖLGT
 SAMPT DYGDMAKAN HANS EN ÄHREBAR MATRONA
 RHYDELI ANNICKA. ÄRFT BÄGGE LIIFZENS KRONA.

L. 213 cm., B. 137 cm. Jfr s. 215, not 2.

Båda dessa gravstenar äro inmurade i korets norra vägg.

I långhusets golv ligga följande gravstenar:

1. Gravsten av kalksten med skulpterad dekorerung, utgörande
 en arkad och inom denna en sköld med en kalk. Skölden om-
 slutes av en krans. Nederst en nu till största delen utplånad
 inskrift, som enl. Hadorph haft följande lydelse: »Här ligger be-
 grafven then hederlige och gudfruktige her Päder Ingelli hvilken
 i 34 åhr hafver här varit kyrkioherde i Råda och afsomnade
 then 17 Majj anno 1611, thesslikest hans k. hustru ährlig och
 dygdesam Margareta Pedersdotter, hvilken afsomnade then 7 Majj
 anno 1610, hvilken Gud nådeligen förläne en frögdefull upstån-
 delse.» Jfr s. 215, not 2. L. 205 cm., B. 140 cm.

2. Gravsten av kalksten med skulpterad ornerung: ett par
 kolonnetter uppbära ett entablement med fronton; mellan kolonnet-
 terna en sköld omgiven av en krans. Nederst följande inskrift i
 latinska majuskler: »Anno 1632 then 23 Julij afsomnade salig i
 herranom Måns Byrgeson till Rangeltorp fordom H[ans] G[refliga]
 N[ådes] befallningzman och Ståthållare på Läckio ok öfver dess
 lään, hvilkens siäl nu allareda skodar the andelige Salomonis

outsägliga härlighet och kiörkomannaglädje. Hans leckamen förväntar med allom Christtrognom en frögdefull uppståndelse.» Synlig del L. 189 cm., B. 125 cm.

3. Gravsten av kalksten med skulpterad dekorerad, bestående av tvenne kolonnetter uppbärande ett entablement med gavel; mellan kolonnetterna en krans och inom denna en sköld med en kalk. Utmed kanterna bibelcitater, nederst följande inskrift i latinska majuskler: »Här under ligger begravnen hederlig och gudfruktig man her Peder Petri fordvm kyrkioherde i thenna lofliga församlingen Rååda, hvilken han tient hafver oc afsomnade i herranom then 9 Julij anno 1652, item hans kiera hvstrv, gudfruktig oc dygdesamma matrona Karin Andersd[otter] oc afsomnade then — anno — gud gifve them en glädjefull upståndelse.» Enl. Hadorph skall denna sten legat »på kyrkiogården uest suder». — Som i stenen ej äro huggna hustruns dödsår 1672, är den sannolikt tillverkad före detta år, men efter 1652 — mannens dödsår (jfr s. 215, not 2). L. 214 cm., B. 145 cm.

4. Skulpterad gravsten av kalksten med Leijonbielkes och Ollonbergs vapen samt följande inskrift: »Här under Hwilar hans Kongl. m:ttz Trotienare och Häradshöfdinge öfwer Daal Land Edle och wälborne Herr Johan Leijonbielke till Högen oc Åsen som föddes i Råda Prästegård A: 1655 hwars fader war salig Kyrkoherde H:r Jingeldus Petri Rhodijn oc Afsomnade Saligen d. 15 Julij A 1710 efter en Christelig, Berömlig och Rättrådig Wandel. Des fru wälborna Elisabeth Ollonberg har dena sten öfwer des graf lägga låtit.» Jfr s. 215, not 2. L. 240 cm., B. 125 cm.

5. Dessutom en enkel gravsten från 1706. L. 250 cm., B. 143 cm.

Epitafium över kyrkoherde Tengman. Enkel, rödbrunnmålad kalkstenstavla, inmurad i södra långhusväggen; inhuggna, förgyllda bokstäver. Överst gudsnamnet med hebreiska bokstäver, därunder följande inskrift:

INUNDER DENNA STEN SIG HVILA TRYGT OCH SÖTT
THE SOM I ÄGTA TRO HWARANNAN GÅTT TILLHANDA
EN HERDE SOM SIN HIORD I DETTA GÄLDET SKÖTT
I NÄSTAN FIORTON ÅR MED NITISK MUN OCH ANDA
HERR PETTER TENGMAN MED SIN KÄRA WÄN OCH MAK
FRU BRITTA WALLMAN SOM TIL SIÄLAR SÄLLHET SMAKA.
ÅR 1656 FÖDDES SALIG HERR KYRKOHERDEN UTI FRÄMME-
STADS PRESTEGÅRD I WISTE HÄRAD

- 1671 DES KÄRA HVSTRV I WENERSBORG HWARS FADER
WAR BORGMÄSTARE DERSTÄDES
- 1686 BEGYNTE DE SITT KÄRA ÄGTENSKAP OCH DER-
UNDER AFLAT 7 BARN 4 SÖNER OCH 3 DÖTTRAR.
- 1690 BLEF HAN REGEMENTS PASTOR WID WÄSTGÖTA
DALS INFANTERIE
- 1693 FÖRORDNAD TILL KYRKOHERDE I DENNA HEDER-
WÄRDA HERRANS FÖRSAMLING
- 1707 SEDAN HAN MED FLIT OCH NIT RÅDA HIORD
SKÖTT AFLED HAN DEN 19 FEBRUARI
- 1727 DÖDE BENÄMDE DESS I LIFSTIDEN KÄRA HUSTRU
DEN 29 DECEMBRIS

ETT ORD MIN CHRISTEN TIL : JAG BER FÖR CHRISTI SKULL
HAF AGT PÅ DAGAR TIN EHURU TU MÅST FIKA
DET KOMMER WÄL DEN DAG DÅ DU MÅST BLIFA MULL;
OCH SEDAN FÖLJER DOM, DEN INGEN KAN UNDWIKA
DERPÅ EN EWIGHET SOM MYCKET WILL BETYDA
TY LAGA AT TU KAN I TRONE IESUM LYDA.

UPRÄTTAT AF SONEN JOH. P. TENGGREN.

H. 123 cm., B. 95 cm.

Epitafium över kyrkoherde Brisman. Enkel, rödbrunmålad
kalkstenstavla; inmurad i norra långhusväggen. Inhuggna, för-
gyllda bokstäver. Överst gudsnamnet, därunder följande inskrift:

HERR IONÆ BRISMANS TRÖTTA BEN HA HÄR TILL HWILA
GÅTT
SAMT TWENNE KÄRA REFBEN TIL SOM HAN AF GUDI FÅTT
FÖRST MARGARETA TUGURIN SOM ELFWA FOSTER FÖDT
CHRISTINA TRANHEM SEDERMER SOM BARNEN TROGET
SKÖTT
I TRE GÅNGER SEX ÅRS TID DEN FÖRRA WAR HANS FRÖGD
OCH MED DEN ANDRA LEFDE HAN TRE GÅNGER SIU FÖRNÖGD
HAN LÄRDE FÖRST MARLÆSTAD I NYO ÅR GUDS ORD.
OCH SIST I TU OCH TRETTIO HAN FÖDDE RÅDA HIORD
HAN BAR UTI SITT HERDAKALL FÖR HERRANS ÄRA NIT
OCH FÖRESTOD SITT EGET HUS MED KÄRLEK OMSORG FLIT
AF EGNA NYO BARN HAN TU HELT SPÅDA SAKNA FICK
MEN AF SIU WUXNA SAKNAD BLEF, NÄR HAN UR TIDEN
GICK

DET SKEDDE, NÄR HAN NÄSTAN FYLLEDT FÅM ÅR PÅ FIERDE
 TIOG
 DÅ KROPPEN TILL SITT URSPRUNG GICK, OCH SIÄLEN HIMLEN
 SÅG
 LÄR DU SOM LEFWER, LEFWA, DÖ, SOM HAN HÄR LEFDE,
 DOG
 SÅ FÅR DU HÄR GODT WITTNESBÖRD, I HIMLEN SÄLLHET
 NOG.

N:o 5.

H. 118 cm., B. 77 cm.

Epitafium över Catharina Margareta Loos (se s. 216, not 1);
 inmurat i sakristians södra vägg; kalkstenstavla med inhuggna och
 förgyllda bokstäver. Inskriften, i stenstil, lyder: SÅ · LÄNGE · |
 SANSKYLDIG · GUDSFRUCKTAN · | YPPERLIGA · DYGDER · | OCK · |
 ÄROFULLT · LEFNADSLOPP · | ÄR · BERÄTTIGADT · | ATT · NIUTA
 · WÄRDIG · ÅMINNELSE · | BLAND · MENNISKIOR · | BÖR · JÄMWÄL
 · | HÄR · NEDANUNDER · HWILANDE · STOFT · | EFTER · | FRAM-
 LEDNA · HÖGWÄLBORNA · FRU · | GENERALINNAN · OCH · HOF-
 MARSKALKINNAN · | CATHARINA · MARGARETA · LOOS · | WÄL-
 FÖRTIENT · BLIFWA · WÖRDAT · OCK · WÄLSIGNAT · | OM · MUN-
 NAR · TIGA · TUNGOR · TYSTNA · | SKALL · ÄNDOCK · DENNA ·
 TECKNING · | UTKRÄFWA · OCK · UPLIFWA · | HEDRANDE · LÅF ·
 WÄLSIGNANDE · PRYS · | ÖFWER · | DESS · 61 · ÅRS · WARELSE ·
 I · WERLDEN · | SOM · SLUTADES · DEN · 1:STA · OCTOBER · 1776 · |
 HENNES · EFTERLEFWANDE · MAN · | HOFMARSKALKEN · | AXEL
 MAGNUS · STIERNSPARRE · | SOM · DENNA · STEN · UPRESA
 LÅTIT · | BEGRÅTER · DESS · DÖD · OCH · SITT · LYF · | PS. 73 v.
 23 · 24 · 25 · 26. 2 CORINT : 5 v. 1 · 2.

H. 179 cm., B. 130 cm.

Epitafium över Axel Magnus Stiernsparre och hans maka; av
 skulpterat, målat och krederat trä. De båda makarnas vapensköldar
 mot ett draperat vapentäcke, nederst en inskriftstavla med följande
 inskription: »Kgl. Maj:ts Troman och Hofmarskalk Högvälborne
 Herr Axel Magnus Stiernsparre Herre till Säterierne Ågården och
 Storegården med dess underliggande hemman född d. 5 November
 1721 i Malmö, dog d. 17 November 1792 i en ålder af 71 år och
 12 dagar. Gift 1762 med Enkefru Generalskan Stobée, född Ca-
 tharina Margaretha Loos, som dog 1776. Begge äro begrafne i
 Rhåda kyrka.» (Jfr s. 216, not 1). Inskrift och målning nu avfallen.
 H 104 cm., B. 92 cm.

Foto. S. Curman 1913.

Fig. 223. Råda. Epitafium.
Bürgerliches Epitaph von 1856.

I sakristian förvaras trenne enklare begravningsplåtar, bestående av ovala plattor, omgivna av en grönmålad eklövskrans upptill och nedtill med grupper av förgyllda stjärnor. Plåtarna äro fastsatta två och två å ett kors, som nedtill är försett med en tapp, upptill med en ring. Å den övre plåten står en minnesskrift, å den undre en psalmvers. Av dessa tre är intet fullständigt bevarat, ett har dock sitt kors delvis i behåll (fig. 223). Minnesskrifterna, som äro målade, hava följande lydelse:

1. »Minne af wälborna Enkefru Löjtantskan Carolina Fredrika Mellbin, född Hård, som stilla afled på Ulfvekroken den 2 Apr. 1856 I en ålder af 85 år och 4 månader. Tecknadt af dess son C : G : Mellbin Commissions Landtmätare.»

2. »Utom dessa Murar Hwilar Jordbrukaren SAMUEL LARSSON Född i dikareboden den 21 Oct. 1801. Död den 19 Mars 1857. Sv. Ps. N:o 482 v. 6».

3. »Utom dessa Murar Hwilar Konungens trotjenare Lieutenanten och Innehafvaren af Medaillen för tapperhet i felt H:le Herr C. A. Pelikan. Född den 20 Julii 1784 Död den 21 Septemb. 1858.»

Av de sista inskrifterna framgår, att begravningsplåtarna varit avsedda att såsom epitafier upphängas i kyrkorummet¹.

I kyrkans bod förvaras sex huvudbanér, tämligen väl bibehållna, samtliga utförda av skulpterat, krederat och målat trä. Målning och målade inskrifter numera bortfallna; de senare äro kompletterade efter »Berättelse om adeliga grafvar» och inv. 1829 i A. T. A.

1. Ollonbergs (fig. 224) med inskrift: »Kongl. Maj:ts Tro-Tienare och fordom Häradshöfdinge uti Skaraborgs län, den Wälborna Herren Herr Thore Olufsson Ollonberg til Ryssboholm och Hane-

¹ Jfr S. WALLIN, Om barocktidens begravningsvapen i Södermanland, i Utställningen af äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910. Studier II, Sthlm 1913, s. 116. Jfr även en ännu in i våra dagar kvarlevande begravningsсед s. 326.

ström, hvilken i Herranom afsomnade d. 1 Decembr Anno 1690 på sin gård Haneström¹.»

H. 160 cm., B. 146 cm.

2. Ollonbergs (fig. 225) med inskrift: »Den ädle och Wälborne Herre, Herr Olaus Jakobus Ollonberg till Haneström och Ryr, född d. 1 Maji år 1676, och i Herranom afsomnade d. 7 Juli anno 1704. Gud förläne honom en frögdefull upståndelse¹.»

H. 153 cm., B. 128 cm.

3. Leijonbielkes (fig. 226) med inskrift: »Kongl. Maj:ts Tro-Tienare och Häradshöfdinge öfwer Dals Land, den Ädle och Wällborne Herren, Herr Johan Leijonbielke till Högen och Åsen, är född d. 16 October 1655 och sal. afsomnades d. 15 Julii år 1710².»
H. 175 cm., B. 154 cm. Hans gravsten se s. 211, nr 4.

4. Wingeflychts (fig. 227) med inskrift: »Hans Kongl. Maj:ts Tro-Tienare och Cammererare i Kongl. Cammar Collegie, den fordom Wällborne Hr Paul Wingeflycht, Herre til Ågården och Store-

¹ Thore Olufsson O., f. 1611, adlad 1648, hauptman och häradshövding i De la Gardiska grevskapet, † 1690. G. 1 m. Anna Pedersdotter, 2 m. Brita Silfverlås, 3 m. Elisabeth Brand. — Son: Olof Jakob, f. 1676, v. häradshövding, † 1704.

² Ättling av prästsläkten RHODIN, som i flera generationer varit kyrkoherdar i Råda, och vilka ligga begravna i kyrkan. Släkttavla:

INGELDUS PETRI
pastor i Råda, † 1577.

PETRUS INGELDI
f. 1504, kyrkoherde i R. 1577, prost 1591, † 1611.
G. m. Marg. Pedersdotter, † 1610.

PETRUS PETRI GOTHUS
f. 1572, kompastor i Mellby 1602, kyrkoherde i R. 1613, † 1652.
G. m. Katarina Andersdotter, f. 1582, † 1672.

INGELLUS PETRI
f. 1616, kyrkoherde i R. 1654, † 1687.
G. m. Gunela, dtr. t. Laur. Henrici,
kyrkoherde i Örslösa, † 1688.

NICOLAUS PETRI
f. 1622, komminister i R. 1654, † 1692.
G. m. Catharina, dtr. t. kyrkoherde
Laur. Henrici i Örslösa.

PETRUS RHODIN
f. 1652, adj. i R. 1678, kyrkoherde 1688,
† 1691. G. m. Anna Rydhelia.

JOHAN RHODIN
f. 1655, hovsekr. hos Per Brahe d. y.,
advokatfiskal i Svea hovrätt, häradshövding på Dalsland, adlad Leijonbielke 1689, † 1710. G. 1 m. Hedvig Eleonora Appelroth, 2 m. Elisabeth Ollonberg.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 224. Råda. Huvudbanér över Thore Olusson Ollonberg († 1690).
Funeralwappen des Häradshöfdings Thore Olusson Ollonberg († 1690).

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 225. Råda. Huvudbanér över Olaus Jacobus Ollonberg († 1704).
Funeralwappen des Vizehäradshöfdings Olaus Jacobus Ollonberg († 1704).

gården, född d. 16 Februarii 1661, och i Herranom Salig afsomnad d. 25 Februarii år 1718 · hvilens döda lekamen hwilar här i Råda kyrka.» (Se s. 151, not 1.) H. 182 cm., B. 140 cm.

5. Stobées med inskrift: »Kgl. Maj:ts Troman, General Major, Landshöfdinge, Öfvercommendant och Riddare af Kgl. Swärdsorden, Högwälborne Herr Lorentz Christoffer Stobée¹. Född i Lund d. 10 Maj år 1676, död på dess säteri Ågårdens d. 31 Maj år 1756, och begrafven här i Rhåda kyrka d. 5:te October sistnämnde år.» H. 186 cm., B. 140 cm.

Alla dessa huvudbanér, som ha varit placerade å kyrkans väggar mot koret, utflyttades till boden efter reparationen 1858, med undantag av det Stobéeska, som först 1882 delade samma öde.

Rökelsekar av malm (fig. 228). Från gotisk tid. Förvaras

¹ G. 1 1706 m. Christina Åkerhielm, f. 1691, † 1716. 2 1717 m. Anna Catharina Franc, f. 1671, † 1729. 3 1732 m. Catharina Margareta Emstech, f. 1715, adlad och adopterad Loos 1731, † 1776. Omgift 1762 m. Axel Magnus Stiernsparre, f. 1721, hovmarskalk, † 1792. — Stobée ägde Ågårdens herregård i Råda sn, efter hans död tillföll den hans änka och hennes andra man, i vars släkt egendomen senare blev fideikommiss.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 226. Råda. Huvudbanér över Johan Leijonbielke († 1710).
Funeralwappen des Håradshöfdings Johan Leijonbielke († 1710).

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 227. Råda. Huvudbanér över Paul Wingeflycht († 1718).
Funeralwappen des Kåmmerers Paul Wingeflycht († 1718).

sedan 1882 i Våstergötlands fornminnesföreningens museum i Skara (inv. nr 1513). H. 19 cm.

Kista av ek med enkla järnbeslag. Måneskölds vapen samt DIVERSE.
initialerna C[arl] M[åne]s[köld] (jfr bil. II) och årtålet 1658 inskurna.
H. 69 cm., L. 146 cm., B. 65 cm.

Kista beslagen med järnplåt. Å locket med fastsatta bokstäver: »Kyrkians pengar Fattig[pen]gar» samt »M. B. M. T. S. Q. 1773». H. 59 cm., L. 125 cm., B. 49 cm.

Stocklås med nyckel tillhörande en nu förkommen kyrkport förvaras i Våstergötlands fornminnesföreningens museum i Skara. Låset L. 56 cm. B. 34 cm. Nyckeln H. 36 cm.

Stående klocka med årtålet 1769; mörkbrunt oljemålad (fig. 222). H. 240 cm.

Bord av furu, målat, typ från medeltidens slut. 1800-talets förra hälft? H. 86 cm., L. 103 cm., B. 79 cm. —

Stol av björk, betsad. Enkel, sen empiretyp. 1800-talets förra hälft. H. 82 cm.

Båda i sakristian.

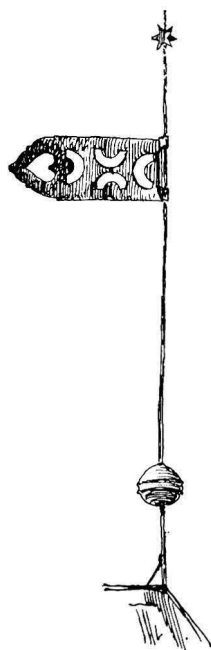
Foto. Ch. Hermanssons Eftertr. 1914.
Fig. 228. Råda. Rökelsekar.
Rauchfass.

Två väderflöjlar av smitt järn; den ena från 1600-talet. H. 248 cm., den andra yngre; H. 174 cm. Förvaras i boden.

Flöjel av smitt järn (fig. 229) å korets östgavel. 1800-talet?

KLOCKOR. Klocka, gjuten 1747 av Nils Billsten i Skara. Å klockan ett bibelcitat samt följande versifierade inskrift:

»Jag manar med mitt ljud
Kom upp till Rhåda kyrka
Lyft hjertat thå till Gud
Kom tag af ordet styrka
Glöm bönen ingen dag
Gör hjälp när vådeld brinner!
För liken ljuder jag
Och döden dig påminner.»

A. Roland delin. 1911.
Fig. 229. Råda.
Flöjel.
Wetterfahne.

H. 102 cm., Diam. 119 cm.
Klocka, gjuten 1867 av
F. M. Bergholtz i Stockholm.
Å klockan följande versifiera-
de inskrift:

»Wid klangen af min röst
Må säkra hjärtan röras
Betryckta finna tröst
Förförda återföras
Sig samle vid mitt ljud
Till sensta eftertid
Ett folk som tackar Gud
För frihet, bröd och frid.»

A. Roland delin. 1911.
Fig. 230. Råda.
Nyckel.
Schlüssel.

H. 87 cm., Diam. 102 cm.

En klocka med minuskelinskrift är såld till Häggesled¹ (se s. 315). — Ett inv. från 1600-talet nämner ytterligare en klocka med följande inskrift: »A:o 1532 formatus sum per Alvarum mei fusorem regente D:no Olavo Benedicti huius plebis curatore, in proferto beata Catharina virginis. Jesus» (= År 1532 blev jag formad av Alvar, som göt, då herr Olof Bengtsson² var denna församlings kyrkoherde). — 1694 beviljas kyrkan kollekt till en sprucken klockas omgjutande.

En primklocka nämnes i ett inv. med detta tillägg: »är hädan-tagen af Doct. Jon Biskop i Skara dhå han här visiterade A:o 1645 dh. 15 aprilis.» Nu förkommen.

Sammanfattning av Råda kyrkas konsthistoria.

I. Vid mitten av 1100-talet uppfördes sannolikt Råda äldsta kyrka av finhuggna sandstenskvadrer i ojämna skift, vilande på

¹ År 1779 beslöt en stämma denna klockas omgjutande, men 1787 befanns det gjorda sammanskottet för litet, varför det bestämdes, »at klockorna skola betalas vid liks begrafning; så at Stånds Personer gifwa 8 sk. specie, Bönder 4 sk., Torpare och Tienstefolk 2 sk. specie. För hwar fjerdedels timma, som ringes öfwer hwad wanligt är för allmogen gifwes lika mycket som ofwan anfördt är.»

² Var kyrkoherde 1532, blev 1540 dömd till böter, »emedan han haffde for-talth thett gamla testamentet och sadhe at thett ffor-gicks meht Noe fillo. Szå at wij haffdhe thett inthet inthett ffor-mödhene at vetha.» WARHOLM, Skara stifts herda-minne I, Mariestad 1871, s. 574.

en skråkantad sockel med stort språng. I söder en rundbågig portal av egendomlig typ. Portal även i norr. Korpartiets utseende obekant (fig. 231 A). Av denna kyrka kvarstår en del av långhuset — utgörande nuvarande långhusets västligaste parti. Av inventarier från denna tid finnas i behåll en dopfunt och gravstenar.

II. Sannolikt mot slutet av 1200-talet raseras det ursprungliga korpartiet, och långhuset tillbygges avsevärt mot öster samt får ett lägre och smalare, rakslutet kor i öster (fig. 231 B). Material: tuktad grå sandsten. Denna kyrka täcktes sannolikt med platt trätak. — För dess triumfbåge tillverkas ett i trä skulpterat krucifix (omkr. 1275?).

III. Under medeltidens senare del tillbyggs sakristia, vapenhus (1300- eller 1400-talet?) och torn. Sannolikt välves även kyrkan under denna period (fig. 231 C). — Bland inventarier må nämnas flera träskulpturer, ett rökelsekar, en korkåpa, en klocka.

IV. År 1632 dekoreras kyrkans valv och väggar med målningar. — Bland inventarier från denna tid ett 1646 av Jakob De la Gardie skänkt altarskåp. Dessutom märkas en del textilier, skänkta av de adeliga ägarne till Ågården.

V. År 1719 tillökas sakristian i norr (fig. 231 D). Under denna period anskaffas ny altartavla (1698—1700 av Mäster Passelaque), predikstol (1689), dopställ (1705), två ljuskronor (1706), textilier, huvudbanér över ägare till Ågården, gravstenar över kyrkoherdar m. m.

VI. Under 1800-talet reparationer: till det inre (1858), då sannolikt målningarna överkalkades, till det yttre och tornet (1861). — På 1870-talet ersättes den gamla spetsiga, spånklädda tornhuvuven med den nuvarande. 1882 ommålas inredningen samt utflyttas Stobéeska huvudbanéret. De övriga hade 1858 jämte de medeltida träskulpturerna rönt samma öde. — Från mitten av 1800-talet stamma ett antal begravningsplåtar uppsatta över borgerliga personer.

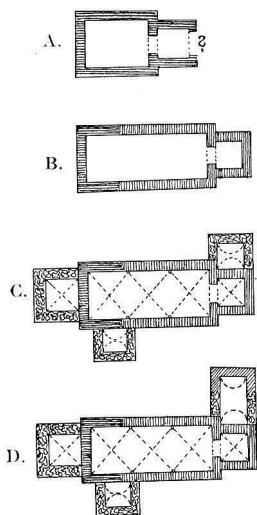

Fig. 231. Råda. Kyrkans planutveckling.
Grundrissentwicklung
der Kirche.

Résumé.

Die ursprüngliche Gestalt der Kirche lässt sich nicht sicher feststellen. Den anderen Kirchen der Gegend entsprechend bestand sie jedoch aus einem rechtwinkligen Langhause mit einem schmaleren Chore, gerade abgeschlossen oder mit Apsis. Das Langhaus dieser ältesten Kirche zu Råda ist teilweise in der westlichsten Partie des jetzigen Langhauses erhalten. Die Kirche war aus fein gehauenen Sandstein in ziemlich regelmässigen Schichten auf einem Sockel aus dem gleichen Materiale aufgeführt (Fig. 231 A). Ein interessantes Portal auf der Südseite (Fig. 194). Die Kirche hatte auch auf der Nordseite ein Portal (vgl. Fig. 195). Diese Anlage ist nach den S. 178 beschriebenen Datierungsprinzipien in die Mitte des 12. Jahrh. zu setzen.

Am Ende des folgenden Jahrh. wurde die ursprüngliche Chorpartie aus unbekanntem Anlass abgerissen und das Langhaus gegen Osten hinzugebaut und mit einem kleinen, gerade abgeschlossenen Chore versehen (Fig. 231 B). Hierdurch wurde die Kirche in ihrem Plan einer Gruppe von Kirchen in Västergötland gleich, die unter dem Einfluss der Domkirche in Skara stehen, dessen Chor gegen Ende des 13. Jahrh. erneuert worden war und für dessen Kirchen das langgestreckte Langhaus mit dem kleinen Chore und die dreigeteilten, spitzbogigen Fenster charakteristisch sind. Mit platter Holzdecke überdeckt.

Die weitere Entwicklungsgeschichte der Kirche ist folgende. Während des Mittelalters wurden Turm, Sakristei und südliche Vorhalle hinzugebaut. Dabei wurden Feldsteine als Material benutzt. Auch wurde die Kirche mit Gewölben — im Langhause aus Feldstein und Kalksteinfliesen, im Chore aus Backstein — überdeckt. Die Gewölbe, im Langhause ohne Rippen, Schild- oder Gurtbögen, haben jedoch im Chore einfach profilierte Rippen. Im J. 1632 werden die Gewölbe und die Wände mit Kalkmalereien geschmückt, von denen jetzt nur kleine Reste zu sehen sind (Fig. 202). 1719 wurde die Sakristei auf Kosten der Besitzerin des in der Gemeinde gelegenen Gutes Ågården vergrössert, und eine Grabkammer wurde damals auch unter dem Boden der Sakristei gemauert (Fig. 231 D). Die frühere hohe Turmspitze (Fig. 201) wurde in den letzten Jahrzehnten des 19. Jahrh. durch einen flachen Laternenhelm ersetzt.

Besonders bemerkenswert ist der Taufstein (Fig. 207) aus Sandstein. Dieser Typus, von welchem mehrere Exemplare in Västergötland bekannt sind (vgl. Gösslunda, Fig. 133), geht auf englische Vorbilder zurück und ist in der Zeit um 1100 wahrscheinlich von einem eingeborenen Steinmetz gehauen worden. — Eine Anzahl Grabsteine aus Sandstein (Fig. 218—221) von verschiedener Dekorationsart gehören zu den älteren Denkmälern der mittelalterlichen, christlichen Kunst dieser Gegen-

den. — Von mittelalterlicher Holzplastik besitzt die Kirche noch mehrere Beispiele. (Fig. 210, 212—215). Diese sind wahrscheinlich sämtliche schwedische Arbeiten aus der letzten Hälfte des 13. Jahrh. und aus der Zeit bis zum Anfang des 16.

Von der inneren Ausstattung ist ein Altaraufsatz zu erwähnen (Fig. 205). Ein geschnitztes und gemaltes Werk, vom Meister Passelaque in den J. 1698—1700 ausgeführt. Der Meister gehört wahrscheinlich zur Künstlerschule auf Läckö, dem Schlosse des grossen Reichskanzlers M. G. De la Gardie (vgl. S. 19). Ein noch älterer Altaraufsatz ist im J. 1646 von dem Grafen Jacob De la Gardie, dem glorreichen schwedischen Feldmarschall und Vater des erwähnten Reichskanzlers, der Kirche geschenkt worden. Dieser Altaraufsatz ist leider jetzt verkommen.

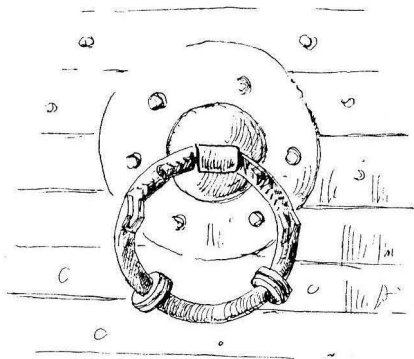
In der Kirchenbude sind seit 1858 viele in Holz reich geschnitzte und gemalte Funeralwappen der adeligen Besitzer des Gutes Ågård (Fig. 224—227) aufbewahrt. Diese haben auch mehrere schöne Textilarbeiten u. a. m. der Kirche geschenkt. — Aus der Mitte des 19. Jahrh. stammen einige sehr interessante bürgerliche Funeralplatten (Fig. 223), die dazu bestimmt waren, in der Kirche aufgehängt zu werden. Eine bürgerliche Parallele zu der reichen adeligen Funeralkunst.

Neben der Kirche stand ein hölzerner Glockenturm — wahrscheinlich schon im Mittelalter gebaut und um 1654 abgerissen. Denn dieses Jahr wurden die Glocken im Turm aufgehängt. Das Aussehen des Glockenturmes ist unbekannt.

Fig. 232. Råda. Portring.

Klopfer.

A. Roland delin. 1911.

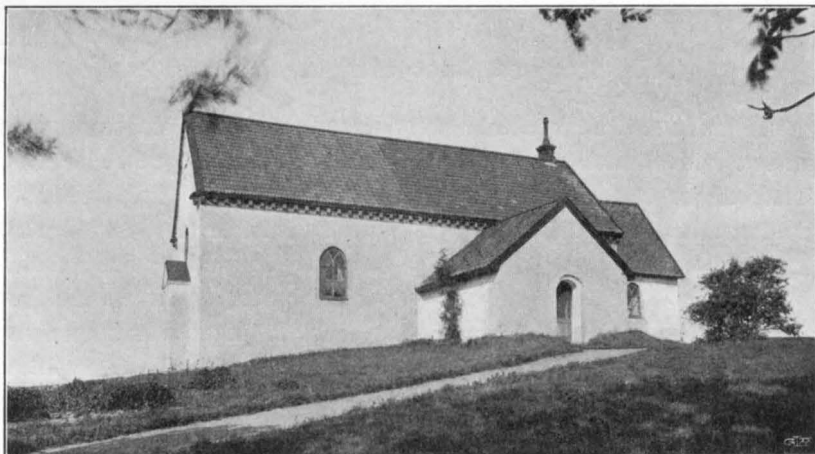

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 233. Kållands-Åsaka. Kyrkan från sydväst.
Die Kirche von Südwesten.

KÅLLANDS-ÅSACA KYRKA.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.
SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

ANNEX TILL RÅDA.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II: 1, s. 71. — LINDSKOG, III, s. 202. — LJUNGSTRÖM, s. 113. — WENNERBLAD, s. 41, pl. 154. — LAMPA, Inv. 1583, s. 31 i V. F. T. III: 3—4. — P. A. SÄVES BERÄTT. 1863 i ANT. TIDSKR. III, s. 148. — V. F. T. I: 3—4, pl. II (gravsten).

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLDS MONUMENTA IX, N:o 3, s. 94 (ext. från S.), N:o 4 (Hadorphs reseanteckningar). P. A. SÄVES BERÄTT. 1863, s. 90, 91 (avb. dopfunt). — A. T. A.: 1 bl. kopia efter Peringskiöld; avskrift ur Hadorph; inv. 1829; berättelse om adliga gravar (1754); skrivelse till riksantikvarien 1877 (ang. runsten och gravhäll). — SKARA DOMK. A.: I handlingar från Råda (E. VI, N:o 82): skrivelser 1756, 1761 ang. kyrkans återuppbyggande. — SKARA ST. OCH GYMN. BIBL.: Topogr. saml.: Råda s. 15—16.

Kyrkans arkivalier: I LANDSARKIVET I GÖTEBORG: Uppgifter om byggnad och inventarier träffas i följande volymer: L. I: 1 innehållande räkenskaper 1681—1742. Inv. 1689, 1693 med tillägg 1694, 1696, 1698, inv. 1708. L. I: 2 innehållande räkenskaper 1742—1849. L. I: 3 innehållande räkenskaper 1792—1830. C. I innehållande bl. a. acta visitationis 1716, 1717. K. I N:o 1 innehållande sockenstämmoprotokoll 1682—1796. Delning av underhållet av kyrkogårdsmuren 1691, 1777. Bänkdölning 1685, 1781. C. 2 innehållande bl. a. inv. 1708, 1745. L. I N:o 1 (Råda) innehållande bl. a. anteckning om Åsaka kyrkas utseende vid 1600-talets mitt. — Dessutom förvaras i MODERKYRKAN RÅDAS ARKIV, förutom handlingar från nyare tid, en volym, innehållande bl. a.: protokoll vid biskopsvisitationer 1715, 1723; vid specialvisitation 1868; inv. 1745, 1808.

Kyrkogård, klockstapel och bod.

KYRKOÅRD. Kållands-Åsaka kyrka ligger på en höjd och omgives av en ganska vidsträckt kyrkogård, som huvudsakligen utbreder sig i öster, söder och väster. Kring kyrkogården en ej fullt meterhög grästensmur (kallmur) med ingångar i sydväst och sydost — enkla

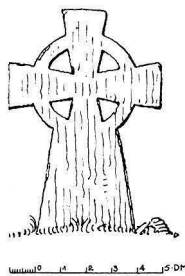

Fig. 234. Kållands-Åsaka. Gravkors. Grabstein.

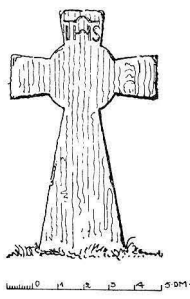

Fig. 235. Kållands-Åsaka. Gravkors. Grabstein.

smidda järngrindar mellan stolpar av sten, dessa senare från år 1815. Möjligen tillkommo även grindarna samtidigt. År 1691, då underhållet av muren uppdelas, hade den en längd av 305 1/2 alnar. Nästa delning skedde 1777, och då bestämdes, att varje helgård skulle svara för 7 famnar, och murens höjd skulle vara 2 alnar på ytter-sidan. — År 1748 planteras ett flertal lövträd å kyrkogården.

GRAVVÅRDAR. Tvenne gravkors av kalksten (fig. 234, 235), från 1600- eller 1700-talen, som stått å kyrkogården, äro numera inflyttade i kyrkans bod.

RUNSTEN. Å kyrkogården är dessutom rest en runsten, som 1876 hittades i kyrkogårdsmuren. Dess inskrift är förut publicerad (TORIN III: 83 i V. F. T. I: 4—5).

KLOCKSTAPEL OCH KLOCKOR. Nordost om kyrkan står en enkel, öppen, rödmålad klockstapel med tjärat, spånklätt tak (fig. 236). Denna stapel är uppförd 1773 i stället för en äldre förfallen, som år 1713 första gången nämnes i kyrkans arkiv.

Här hänga tvenne klockor. Å den större (H. 63 cm. Diam. 63 cm.), enligt inskrift gjuten 1787 av mästern Nils Billsten i Skara, står följande inskrift: BEVARA DIN FOT NÄR DU GÅR TILL GVDS HUS OCH KOM TILL ATT HÖRA. — Den mindre, även enligt inskrift gjuten 1787 av mästern Billsten, har denna inskriftion: IFRÅN SOLENS UPGÅNG TILL NEDERGÅNG VARE HERRANS NAMN LOFVADT. (H. 49 cm. Diam. 50 cm.). Klockornas utseende överensstämmer med fig. 86. — Som kyrkans tillgångar vid denna tid voro ytterst begränsade, måste särskilda åtgärder vidtagas för att anskaffa medel till klockornas betalning.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 236. Kållands-Åsaka. Klockstapel.
Glockenturn.

En sockenstämma 1788 beslöt bl. a.: »Af hwar och en, som går til Nattwarden i sokn, kommer årligen at årläggas en Schilling Specie, til dess lillklockan warder betald.»

Öster om kyrkan intill kyrkogårdsmuren ligger bod en, uppförd Bod. av bräder och rödmålad.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkan är till sina äldsta delar — kor och långhusets östra MATERIAL. hälft — uppförd av tuktad, grå sandsten i kalkbruk. På vinden synes sandstenen rödbränd efter en eldsvåda (se nedan). Materialet i långhusets västra del är nedtill gråsten, upptill tegel. Murarna avslutas överst av några i sen tid tillkomna (1868?) skift tegel, varigenom en fris åstadkommits i norr och söder. Å västra gaveln blindnischer. Murarna äro nu (liksom troligen även ursprungligen) utvändigt putsade och vitkalkade. Östra gavelröset å långhuset uppfört av bräder. — Fönstren äro stora, rund-

bågiga, utvidgade 1711. Långhusets norra fönster uppbrutna 1868 och 1880 (eller 1881). I östra korgaveln ovan valvet märken efter en nu igenmurad öppning. Huvudingången låg i söder; övre delen dold av valvet. Dess ursprungliga utseende okänt. Modern dörr med glasrutor. Dessutom är en portal i väster med utbyggd omfattning (1880). — Golvet är av kalkstenshällar, bland vilka en gravsten (se s. 239). — Innermurarna äro slätputsade, avfärgade i ljus gulbrunt, och i modern tid dekorerade i kvaderimitation. Mellan kor och långhus en smal, rund-

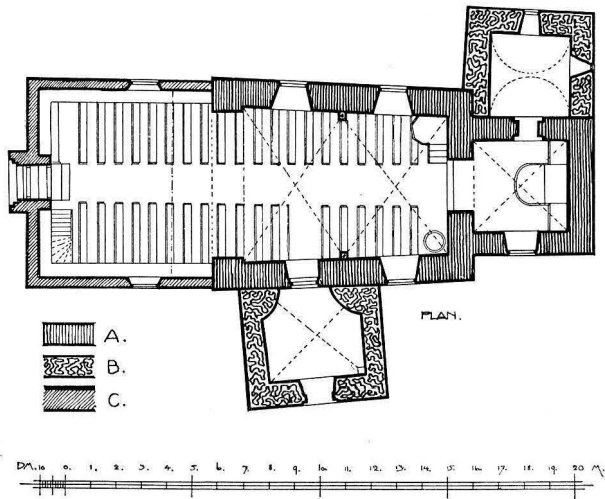

Fig. 237. Källands-Åsaka. Plan. Uppmätning av A. Roland 1911.
Skala 1 : 300.
Grundriss.

KALKMÅLNING.

bågig triumfbåge med enkla anfangslistor av puts. Över triumfbågen ett språkband med bibelcitat. Dekorationen härstammar troligen från en restaurering 1868¹. — Kyrkan täckes i sin västra del med ett brutet trätak av pärlspåntade bräder, medan koret och långhusets östparti äro välvda. Valven äro ribblösa kryssvalv av sandsten utan gördel- eller murbågar; skiften parallella med hjässlinjerna. Troligen slagna under medeltidens senare del. — Det inre har varit dekorerat med målning. Om denna varit medeltida eller liksom i andra av häradets kyrkor utförd under

¹ Jfr prot. vid specialvisitationen 1868: »§ 2 --- Nu har däremot denna kyrka blifvit försatt i prydligt skick.»

1600-talets förra hälft, kan ej avgöras. Hadorph talar nämligen om »gammal gemen målning». Av denna, som kanske döljer sig under den nuvarande putsen, synes intet. — Nu äro valven dekorerade med enkla schablonerade bårder och stjärnor, troligen från 1868. — Takstolar från sen tid. — Yttertaket är å koret täckt med grå skiffer i diagonalmönster, å långhuset med tvåkupigt, rött tegel. Äldre taktäckningsmaterial var handkluvan ekspån. År 1828 inköptes 600 taktegel, varmed sannolikt någon del av kyrkan täcktes.

Kyrkans ursprungliga utseende kan man rekonstruera med hjälp av en teckning från 1671 i Peringskiölds Monumenta (fig. 240). Den bestod av rektangulärt långhus med lägre och sma-

URSPRUNG-
LIGA KYRKAN.

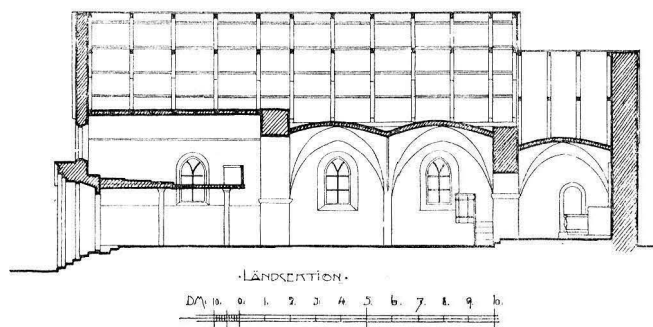

Fig. 238. Källands-Åsaka. Längdsektion mot norr.
Uppmätning av A. Roland 1911. Skala 1:300.
Längsschnitt.

lare, rakslutet kor, var helt och hållet uppförd av tuktad sandsten med putsade murar. Den sockel, som synes å teckningen i Monumenta, är en felaktighet och har aldrig funnits. — Av ursprungliga fönsteröppningar var en å korets södra mur ännu 1671 orörd — liten och rundbågig. Det större rektangulära fönstret i långhusets sydmur däremot härstammar i sin dåvarande form troligen från 1600-talet. — Portalen i söder av okänd form. — Denna äldsta kyrkas inre utseende känna vi icke, men troligen hade den platt trätak, i likhet med Strö kyrka (jfr s. 89). — Kyrkan är troligen uppförd under 1200-talets förra hälft och samtida med gråstenskyrkorna med putsade yttermurar och liten plan t. ex. Otterstad (jfr s. 5), men yngre än sandstenskyrkorna av finhugget material (jfr s. 36).

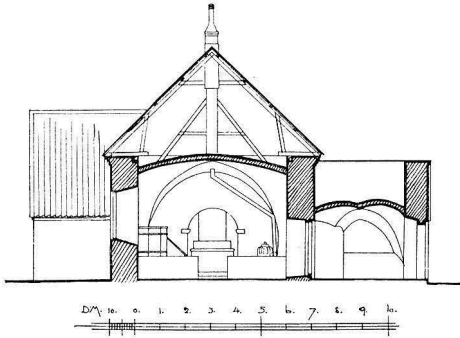
SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.

Fig. 239. Kållands-Åsaka. Tvärsektion mot öster. Uppmätning av A. Roland 1911. Skala 1 : 300. Querschnitt gegen Osten.

skaperna, som finnas bevarade från 1681 o. f. år. Möjligen kunde valvslagningen alltså ägt rum mellan åren 1671—1681.

Under 1600-talet skedde endast smärre förändringar. Likaså under 1700-talets förra hälft, tills en eldsvåda förstörde kyrkan 1755, varefter den länge fick stå öde. Förslag uppkom att rasera den, men församlingen önskade bibehålla sin kyrka och få henne förstörad med 16 alnar. Dess ansökan om kollekt blev emellertid avslagen, varför kyrkan ännu flera år fick stå öde eller nödortfigt reparerad, ty sockenstämmoprotokoll och räkenskaper nämna ofta »kyrckiobygnaden» och »kyrckans åter iståndsättjande.» Först år 1781 tyckes emellertid kyrkan åter vara färdig-reparerad, ty då sker bänkdelening i den tillbyggda västra delen. Till den ursprungliga stenkyrkan hade under dessa år i väster fogats en tillbyggnad, som sannolikt påbörjades av sten, men aldrig blev fullbordad med samma material, ty de övre delarna synas varit av trä. I arkivet talas 1784 om »brädfodring på kyrkjans tilbyggnad»

Huru länge denna lilla kyrka stod i orubbat skick, kan icke avgöras, men troligen tillbyggas redan under medeltiden sakristia och vapenhus (se nedan), varjämte kyrkan välves. Det enda, man med bestämdhet vet, är, att tillbyggnaden skett före 1671, eller det år Hadorph reste sista gången i Läckö grevskap. Han nämner emellertid icke valven, men utgifter därför förekomma ej heller i räkenskaperna.

Åsaka

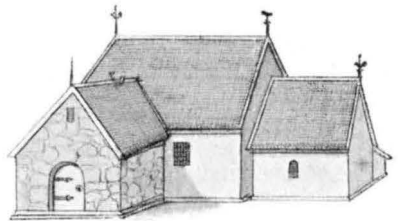

Fig. 240. Kållands-Åsaka. Kyrkan år 1671 enl. en teckning i Peringskiölds Monumenta. Die Kirche im J. 1671 nach einer Handzeichnung.

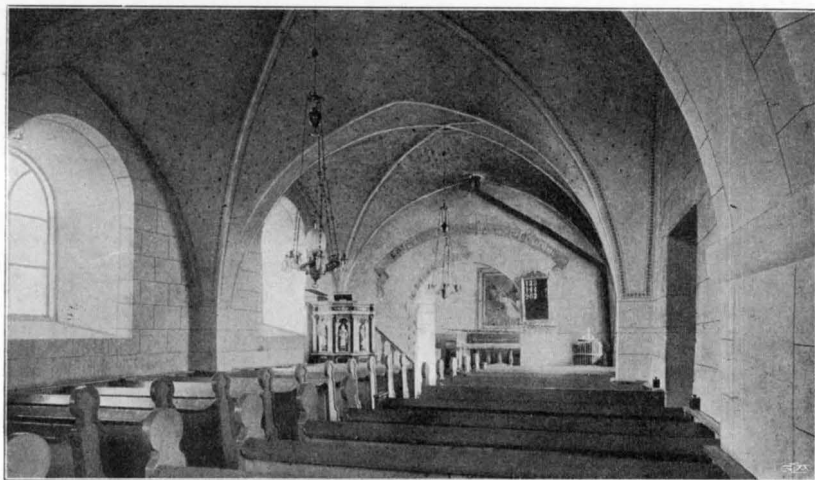

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 241. Källands-Åsaka. Interiör mot öster.

Inneres gegen Osten.

(prot.), och i 1790 års räk. nämnas utgifter till målaren Enebom för »Träkyrkans» målning¹. Denna sannolikt provisoriskt uppförda träbyggnad fick dock kvarstå i närmare hundra år. — Vid tillbyggnaden raserades sannolikt det västra gavelröstet.

Under 1700-talets sista årtionde sker ingen annan förändring, än att valven 1790 vitlimmas. År 1793 besluter en sockenstämma uppföra ett vapenhus i väster, en plan, som emellertid aldrig kom till utförande.

Under 1800-talet undergår kyrkan genomgripande förändringar. 1868 revs den västra tillbyggnaden av trä, varefter murarna återuppfördes av tegel. Sannolikt påmuras ock den ursprungliga kyrkan vid detta tillfälle med tegel, varigenom en enhetlig, runt hela långhuset löpande konsolfris åstadkommits.² Samtidigt upptogs ett fönster å långhusets norra vägg. 1880 (eller 1881) upptogs det andra fönstret å norra väggen, då även västra porten med sin omfattning gjordes. — Yttertaket täckes med tegel och skiffer. Det inre förses med ny dekorering.

¹ Ett liknande förhållande råder i Väla och Gillstads kyrkor, där tvänne timmerväggar med tomrum emellan i en senare tillbyggnad fått ersätta stenmurarna. Väggarna dock ut- och invändigt putsade.

² »Personer, som deltagit i byggnadsarbetet, påstå med bestämdhet, att yttre taket icke rivits.» Meddel. av godsägare Fr. E. Otterström, Lovvene.

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 242. Kållands-Åsaka. Äldre altarprydnad från 1686.
 Ältere Altaraufsatz aus d. Jahr 1686.

SAKRISTIA. I norr är uppförd en sakristia, vars murar stöta stumt till korets. Materialet är gråsten. Murarna äro ut- och invändigt putsade. Från koret leder en rundbågig dörröppning, stängd med en dörr av ekplankor, beslagna med järnlameller. Å dörren årtal-
 let 1742 i siffror av smidd plåt, det år då den förfärdigades. Golvet av trä. Sakristian täckes av ett tunnvalv. Nuvarande takstolar från sen tid, men å norra gaveln synas märken efter de ursprungliga. Yttertaket är nu täckt med grå skiffer på östra fallet och med enkupigt tegel på det västra. Äldre taktäckningsmaterial var handkluvan ekspån, nämnt första gången 1694.

VAPENHUS. I söder är tillbyggt ett vapenhus, vars murar ej äro i förband med långhusets. De äro uppförda av gråsten samt ut- och invändigt putsade. I N.V. och N.Ö. hörnen äro halvrunda, murade utsprång (jfr plan fig. 237). Anledningen till dessas tillkomst kan ej angivas. I söder en enkel, rundbågig port, sannolikt ursprunglig. Golv av kalksten; däruti flera smärre bitar av gravstenar från 1600- och 1700-talen. På en av dessa årtal 1707. Vapen-

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 243. Kållands-Åsaka. Träskulpturer till altarprydnaden, skurna 1702.

Figuren aus d. J. 1702 von dem älteren Altaraufsatz.

huset täckes av ett ribblöst kryssvalv med stigande valvkupor. Slutstenen fyrkantig, odekorerad. Yttertaket täckt med enkupigt tegel. Äldre taktäckningsmaterial utgjordes av handkluvan ekspån, första gången nämnt i kyrkans arkiv år 1695.

Kyrkan uppvärms av en i långhusets sydöstra hörn stående UPPVÄRMNING. järnkamin.

Inredning och lösa inventarier.

Altaret är av trä, enkelt snickeriarbete. En skiva av sand- ALTARE. sten, tillhörande ett äldre, murat altare, tjänar nu som trappsten vid södra vapenhusporten (L. 152 cm. B. 98 cm.) — Altarringen av svarvade trädockor (1800-talet). — Altarprydnaden utgöres av en på duk målad framställning av Kristus, dignande under korset. Signerad: »Sven Linderoth 1897». H. 136 cm. B. 110 cm. — På läktaren står ett kors av trä, förgyllt, vilket under 1800-talets senare hälft tjänat till altarprydnad. H. 158 cm. B. 90 cm.

En ännu äldre, nu söndertagen altarprydnad (fig. 242) förvaras å långhusets vind. Den utgjordes av en arkitektonisk uppbyggnad, prydd med ett flertal figurer, allt i målad träskulptur. I mitten Kristus på korset mot en på trä målad bakgrund, framställande Jerusalem (inv. 1829). Denna målning är nu bortfallen. På

ÄLDRE ALTAR-
PRYDNADER.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 244. Kållands-Åsaka. Predikstol från 1702.

Kanzel aus d. J. 1702.

troligen evangeliststatyetterna, av vilka de mindre placerades på voluterna, där sannolikt Moses och Aron dessförinnan stått. Ursprungligen hade denna altarprydnad likartat utseende med den i Gösslunda, Rackeby, Råda m. fl. och är troligen utförd av samma bildskärarskola (jfr s. 26). — En altarprydnad, brukad före den nu beskrivna, nämner Hadorph: »en ledh altartafla nylig gement målat.» Möjligen ett medeltida altarskåp.

PREDIKSTOL.

Predikstol av trä (fig. 244), placerad i långhusets nordöstra hörn, före 1868 å motsvarande plats å södra sidan. — Dekorerad med skulpturer. I fälten mellan kolonnetter med korintiska kapitäl stå å små konsoler Markus, Moses, Aron och Kristus. Målning (vitt och guld mot svart botten) och trappräcke från sen tid. Till predikstolen hörde ursprungligen ett ljudtak, som nu förvaras å långhusets vind. — Predikstolen inköptes år 1702 och är förfärdigad av samme bildskärare, som arbetat å altarprydnaden detta år (räk.)

BÄNKINREDNING.

Bänkar, enkla, öppna, gråbrunmålade. Tillverkade år 1880. Å ömse sidor om altaret mindre, slutna bänkar. — År 1685 göres en ny bänkinredning i kyrkan, varefter bänkdelen sker. »Dhe 2 stolar främst i Choret äro afsatta till främmande herskap. Stolarna på Lächtaren nöttia poikar och utsochnesfolek.» Bänkrummen i långhuset delades mellan de olika gårdarna efter storlek och ålder.

LÄKTARE.

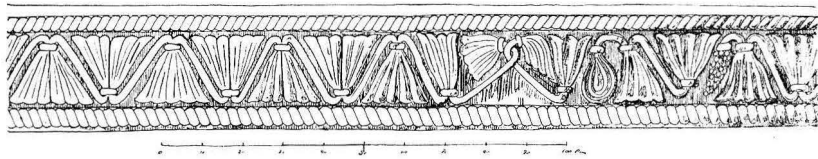
I väster en läktare, utvidgad 1880, med barriär i enkelt snickararbete. Å läktaren står ett orgelharmonium. — 1685

sidorna om detta mittparti dubblerade kolonnetter med korintiska kapitäl, bärande ett entablement med en bruten fronton. Framför kolonnetterna stodo Matteus (fig. 243 C) och Johannes (fig. 243 D; H. 70 cm.). Längst på sidorna voluter, bärande bilder av Markus (fig. 243 B) och Lukas (fig. 243 E; H. 58 cm.). Överst på entablementet stodo Moses (fig. 243 F) och Aron (fig. 243 A; H. 43 cm.), medan på frontonen sutto symboliska figurer. — Denna altarprydnad inköptes 1686 och pryddes med fyra nya bilder 1702. Dessa voro

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 245. Kållands Åsaka. Dopfunt av sandsten. 1100-talet.
Sandsteinerer Taufstein aus d. 12. Jahrh.

A. Roland delin. 1911.

Fig. 246. Kållands-Åsaka. Reliefframställning å skålens sida.
Reliefdarstellung auf der Schale des Taufsteines Fig. 245.

DOPPFUNT.

Foto. S. Curman 1913.
 Fig. 247. Kållands-Åsaka. Kalk av silver
 från 1400-talet.
 Silberner Kelch aus d. 15. Jahrh.

nämnas »begge läcktar-
 na», och 1691 års räk-
 enskaper omtala ut-
 gifter till en målare
 »för dhett han måhlat
 2 st. läcktare uti Åsaka
 kiörkia.» Dessa för-
 stördes emellertid tro-
 ligen vid branden 1755,
 varefter en ny uppför-
 des 1771 i den till-
 byggda delen av kyr-
 kan.

Dopffunt av sand-
 sten (fig. 245 o. 246).
 Skål och fot hava ut-
 tömningshål. Tillhör en
 för Västergötland egen-
 domlig typ, vars skål
 är sirad med palmettlik-
 nande ornament, vilka
 uppkommit genom de-
 generation av en akan-
 tusslinga. Stundom äga
 de även figurframställ-
 ningar, såsom funten i
 Skalunda (s. 172, fig.
 181—183) m. fl. Till
 denna skulpturgrupp
 höra även ett flertal,
 oftast rikt formade
 gravstenar med samma
 palmetter och samma
 repstav. Några av dessa

äro signerade HARALDUS MAGISTER. — Denna typ är besläktad med
 engelska funtar, som dateras till normandisk tid (1066—1200). De
 västgötska exemplaren tillhöra troligen 1100-talet, men kunna ännu
 icke med större säkerhet dateras. H. 80 cm. Diam. 63 cm. —
 Nu är skålen försedd med ett oljemålat plåtlock, i vilket en ur-
 tagnings gjorts för — ett vanligt porslinstvättfat!

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 248. Källands-Åsaka. Detalj av kalken fig. 247.
Detail des Kelches Fig. 247.

Dopskål av tenn med ett genombrutet handtag. Stämplor: DOPSKÅL. GB under krona (= GöteBorg). — 2 sköldar med S. R. och en ros — tre kronor på räfflad botten — X (=1780). Skänkt av Christina Tranhemia (jfr s. 212). H. 5 cm. Diam. 25 cm.

Kalk av silver (fig. 247 o. 248). Fot och nod förgyllda, liksom skå- NATTVARDS- KÄRL. len invändigt. Skålen är i sen tid utvidgad. Å noden, med driven och graverad ornering, sex utsprång. Å var och en av dessa en minuskel, bildande ordet ihcvs. Foten i sexpassform är ornerad med sex graverade heliga figurer: 1. Kristus på korset. 2. Kvinnligt helgon. 3. S. Nicolaus av Myra. 4. Johannes Döparen. 5. Laurentius. 6. Johannes Evangelisten. — 1400-talet. H. 20 cm.

A.

B.

C.

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 249. Kållands-Åsaka. Medeltida träskulpturer.
Mittelalterliche Holzplastik.

Tillhörande, troligen samtida, paten av silver, förgylld på ovasidan. I mitten graverat ett lamm med korsfana. Från lammets bröst strömmar blod i en kalk. — Å brädden ett hjulkors. Diam. $13\frac{1}{2}$ cm. — Oblatask av bleck. H. 7 cm. L. 14 cm. B. 10 cm. — Sockenbudskalk av silver, gemensam för Mellby och Åsaka socknar. Enkelt arbete. Å skålen årtalet 1746. Samma typ som å fig. 209 B. Stämplar: guldsmedssignaturen C G (= Christian Gers, jfr s. 200, not 1) på tvenne ställen. H. 12,3 cm. — Tillhörande paten av silver, förgylld på ovasidan. Stämplar saknas. Diam. 7,7 cm.

MEDELTIDA
TRÄSKULPTUR.

Triumfkrucifix av ek (fig. 249 B). Högra armen och kronan borta, nuvarande vitmålning ej ursprunglig. Korset likaså från

senare tid. Märk frånvaron av sidosår, som dock kan hava varit angivet genom målning, samt knäskålarnas markering genom ringformiga valkar. Svenskt arbete troligen från 1200-talets förra hälft. H. 125 cm.

Madonna av ek (fig. 249 C). Krona, händer och barnet nu borta. Ursprunglig polykromi utplånad. Svenskt arbete; synes vara en kopia från 1300- eller 1400-talet efter ett original från början av 1200-talet. H. 84 cm.

Helig påve (fig. 249 A), iklädd mässhake och med tiaran på huvudet. Ursprunglig polykromi borta. Attributet i helgonets vänstra hand liknande ett svärdfäste. Svenskt arbete; 1400-talets slut eller 1500-talets början. H. 82 cm.

Ljuskrona av smitt järn (fig. 250). Illa medfaren. Kronan LJUS-
KRONOR.
utgöres av tre ringar förenade med länkar. Ringar och länkar dekorerade med påsatta, smidda ornament. Medeltiden. H. 112 cm. Ringarnas diam. 15 cm., 32 cm., 32 cm. Förvaras i boden.

Ljuskrona av brons och mäs-
sing (fig. 251). En ring av mäs-
sing sammanhåller tvenne mot varandra
ställda skålar av mörk brons. Från
ringen, dekorerad med påsatta, pal-
metter och maskaroner, utgå sex ljus-
armar av förgylld brons, i form av
drakar, som på sina huvuden bära
ljuspiporna. På skålarnas över- och
undersida påsatta ornament av för-
gylld brons. H. 94 cm. Diam. 50
cm. — Ljuskrona av brons och
mässing. Av samma typ som före-
gående. Från ringen, dekorerad med
påsatta blad, ugglor och små plattor,
framställande en scen ur sagan om
räven och tranan, utgå sex ljusar-
mar i form av bevingade drakar,
som ur gapen spruta en ljuspipan
omfattande låga. H. 100 cm. Diam.
48 cm. — Ljuskronorna härstam-
ma från 1800-talets förra hälft.
Vanlig empiretyp. Nämnes ej i inv.
1829.

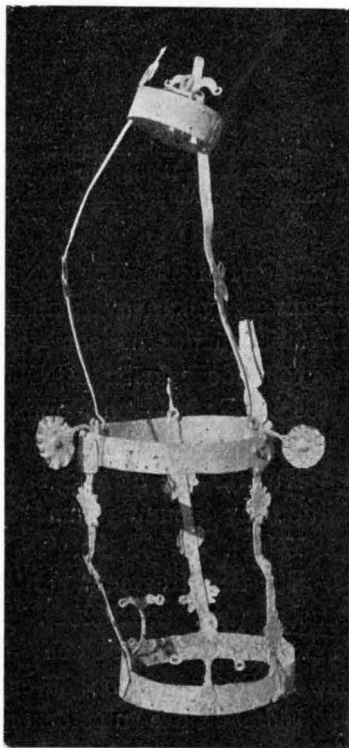

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 250. Källands-Åsaka. Medeltida
ljuskrona av järn.

Mittelalterlicher Kronleuchter
aus Eisen.

LJUSSTAKAR.

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 251. Kållands-Åsaka.

Ljuskröna från 1800-talets början.
Kronleuchter. Anfang des 19. Jahrh.

TEXTILIER.

Ljuskröna av trä, trearmad, fyrpipig, gulmålad; skulpterade bladornament på undersidan. 1800-talets förra hälft. Diam. 41 cm. Nu förvarad i boden.

Två fotogenlampor av profant utseende vanpryda nu långhusetets interiör, under det att de vackra empirekrönorna äro undanhängda på läktaren.

1 par moderna ljusstakar av koppar med pressad ornering å foten. H. 20 cm. — 1 par enkla ljusstakar av mässing. H. 26 cm. — 4 st. trearmade ljusstakar av mässing av typ från 1800-talets mitt. Stämplor: S B (=Skultuna Bruk) — kungl. kröna — N:o 44. — H. 47 cm.

Antependium av rött, grovt ylletyg, kantat med en bård av guldgaloner och guldspetsar. I mitten ett kors. Bårderna äro överflyttade från ett äldre antependium av rött sidensars, som år 1734 skänktes kyrkan av kommissarien Anders E. Hedelin (jfr s. 193). Detta användes nu som foder till det föregående. Med guldgaloner följande inskrift: [A]NNO. — ÅS:(aka) — I. H. S. — KY:(rka) — 1734 A : E : H — en blomma — A : O : H. — Å påsydda vita lappar äro broderade årtalen 1880 och 1897. H. 106 cm. L. 168 cm.

Kalkkläde av röd sammet med broderier i guld samt applikation av blommig samt grön och mörkröd sammet. 1800-talet. L. 57 cm. B. 54 cm.

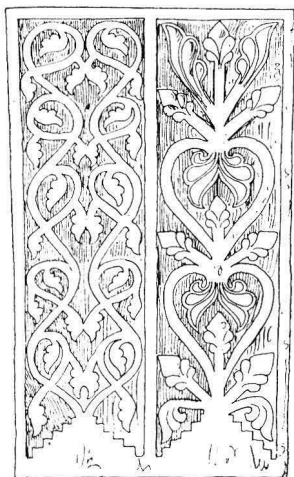
Ett textilfragment (antependium? päll?) förvaras nu i Nord. Museet (inv. nr 25202). Bomullstyg med påtryckt mönster med omväxlande hästar och elefanter i rader. Å ena kortsidan en bård. Storlek: 175 × 89 cm.

Bland äldre nu förkomna textilier märkas följande: I inv. 1689 nämnes en mässehake »gammal af blommerat tyg med itt smalt blådt kors. Ditto mässehake gammal med Chri bild på ryggen af borderad Sömm. - - - Altarekläde gammalt brokot med oächta spitsar och itt korss på.» Vidare en brudpäll. 1696

köptes 6 1/2 alnar gyllenduk till en ny mässhake och 1698 »itt nytt altarekläde aff sammetz plyss blommerat, item rödt piqverat taftt till kappa och een ächta sillfr gallon». 1708 nämnes en mässhake »af swartbrunt tyg med gullblommor» samt en håv av »rödt siagg med ächta galloner förährat af Lensman Johan Hedelin». 1723 skänkte kyrkoherde Jonas Brisman (jfr s. 212) »itt blommeradt sidentygz altarekläde». I inv. 1745 tillkommer ett »kalkekläde af rödt taft med ett lamb påsytt af silfwertrå midt uppå».

Fig. 252. Källands-Åsaka.
Medeltida gravsten.
Mittelalterlicher Grabstein.

A. Roland delin. 1911.
Fig. 253. Källands-Åsaka. Medeltida gravsten.
Mittelalterlicher Grabstein.

Gravsten av sandsten (fig. 252) med i relief ett stavkors. GRAVSTENAR.
Romansk tid. Ligger i vapenhusgolvet. L. 169 cm. B. i överkant 50 cm., i underkant 43 cm.

Liljesten av sandsten (fig. 253), dubbel, medeltida. Har legat i vapenhusets golv. Förvaras sedan 1877 i Statens Historiska museum (inv. nr 6002). L. 184 cm. B. i överkant 114 cm., i underkant 107 cm.

Gravsten av kalksten av vanlig äldre 1600-talstyp med arkad, krans och sköld. Nästan utplånad inskrift, varav ANNO 162— kan läsas. L. 205 cm. B. 146 cm. Ligger i golvet.

Kyrkan har ägt ett medeltida rökelsekar, i inventarierna RÖKELSEKAR kallat »eldkaar». Detta smältes troligen ned och användes vid klockgjutningen 1787.

Nyckel till ett stocklås förvaras nu i Vänersborgs museum.

Sammanfattning av Kållands-Åsaka kyrkas konsthistoria.

I. Ursprungliga kyrkan var uppförd av tuktad sandsten utan sockel och bestod av rektangulärt långhus med lägre och smälare, rakslutet kor i öster (fig. 254 A). Sydportal. Fönster endast i söder. Det inre sannolikt med platt trätak. 1200-talets förra hälft. — Till inventarier från denna tid kunna räknas dopfunt, triumfkrucifix och tvenne gravstenar.

II. Under medeltiden tillökas denna lilla romanska kyrka med sakristia i norr och vapenhus i söder (fig. 254 B). Möjligen välves även kyrkan under denna period, under vilken även tillkomma flera värdefulla bevarade inventarier, såsom kalk med paten, tvenne träskulpturer, järnkrona.

III. Kyrkans inre prydes med kalkmålningar av obekant utseende. När detta skedde kan ej bestämmas. Målningen dock utförd före 1671.

IV. År 1755 härjas kyrkan av eld, varefter den länge står öde och hotas med förstöring. — Efter ett tiotal år börjar man emellertid åter iståndsätta den, varvid den tillökas i väster 16 alnar. 1781 synes detta arbete vara fullbordat. Material nedtill gråsten, upptill trä (fig. 254 C). 1790 målas tillbyggnaden och den nya läktaren. Samma år vitkalkas även valven. — Av inventarier, tillkomna under denna period, märkas tvenne klockor (1787), trenne empirekronor m. fl.

V. Under 1800-talet förändras kyrkan ytterligare: 1868 rives trätillbyggnaden, varefter väggarna återuppföras av tegel, varvid sannolikt även den äldre byggnaden påmuras några skift med tegel, utvändigt bildande en konsolfris. Detta år upptages ett fönster i norr, 1880 ytterligare ett, då även västportalen muras; det inre dekoreras med enkel målning. Nya bänkar anskaffas, och läktaren utvidgas 1880. Taket täckes med tvåkupigt tegel. Ny altartavla anskaffas, målad av S. Linderoth 1897.

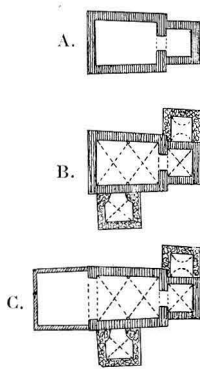

Fig. 254.
Kållands-Åsaka.
Kyrkans planut-
veckling.
Grundrissentwicklung
der Kirche.

Résumé.

Mit Hilfe einer Handzeichnung aus d. J. 1671 (Fig. 240, vgl. S. 19) lässt sich die ursprüngliche Gestalt der Kirche feststellen. Sie bestand aus einem rechtwinkligen Langhause mit einem schmaleren, gerade abgeschlossenen Chore (Fig. 254 A). Die Kirche war aus bossiertem Sandstein ohne Sockel aufgeführt. Sie hatte wahrscheinlich zuerst eine hölzerne Decke, wurde aber später überwölbt. Die Gewölbe sind aus Sandstein- und Kalksteinfliesen, ohne Rippen, Schild- und Gurtbögen. Die Anlage der Kirche ist in dieselbe Zeit zu setzen, in der die Feldsteinkirchen (z. B. Otterstad, S. 19) aufgebaut worden sind, d. h. ins 13. Jahrh., wahrscheinlich in dessen erste Hälfte.

In unbekannter Reihenfolge wurden später im Mittelalter an dieser Kirche Sakristei und südliche Vorhalle angebaut (Fig. 254, B).

Nach einem Brande 1755 wurde die Kirche um eine westliche Verlängerung des Langhauses vergrößert. Dieser Anbau war aus Holz, wurde aber 1868 durch einen Anbau aus Backstein ersetzt. (Fig. 254 C).

Der alte Altaraufsatz aus d. J. 1686 (Fig. 242) und die Kanzel von 1702 (Fig. 244) sind wahrscheinlich von verschiedenen Meistern der Läcköschule (vgl. S. 19). Besonders bemerkenswert ist der romanische Taufstein aus Sandstein (Fig. 245) mit der Reliefdarstellung an der Schale (Fig. 246). Der Typus, von welchem in Västergötland mehrere Exemplare vorkommen, geht auf englische Vorbilder zurück und ist in normannische Zeit zu setzen, wahrscheinlich ins 12. Jahrh. — Zu bemerken ist auch ein silberner Kelch (Fig. 247, 248) aus d. 15. Jahrh. und einige mittelalterliche Heiligenbilder aus Holz. Ein Triumphkrucifix, erste Hälfte d. 13. Jahrh. (Fig. 249 B), eine Madonna, eine im 14. oder 15. Jahrh. geschnittene Kopie nach einem Originale aus d. 13. Jahrh. (Fig. 249, C), ein heiliger Papst, um d. J. 1500. — Aus dem Mittelalter ist auch ein Kronleuchter aus Eisen (Fig. 250).

Neben der Kirche steht ein offener, hölzerner Glockenturm (Fig. 236), zu unbekannter Zeit aufgeführt.

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 255. Mellby gamla kyrkogård. Södra porten.
Südliche Kirchhofspforte.

MELLBY KYRKOR.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

ANNEX TILL RÅDA.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II: 1, s. 71. — LINDSKOG, III, s. 202. — LJUNGSTRÖM, s. 113. — WENNERBLAD, s. 41, pl. 153. — LAMPA, Inv. 1583, s. 32 i V. F. T. III: 3—4. — P. A. SÄVES berätt. 1863 i ANT. TIDSKR. III, s. 145. — V. F. T.: 4—5 pl. III (avb. liljesten).

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLDS MONUMENTA IX, N:o 3, s. 94 (ext. från S.), N:o 4 (Hadorphs reseanteckningar). — P. A. SÄVES BERÄTT. 1863, s. 91 (avb. av nithuvud). — A. T. A.: 1 bl. kopia efter Peringskiöld, 2 foto. (ext. från S., int. mot Ö.); avskr. ur Hadorph; berättelse om adliga gravar (1754); inv. 1829; skrivelser ang. gamla kyrkan ¹⁰/₇ 1878, ³/₉ 1878 (bil. 2 blyertsteckningar av blottade målningar), ²⁵/₂ 1879, ¹⁸/₇ 1879 (bil. beskrivning av gamla kyrkan jämte plan och fasad). — Ö. I. Å.: 2 bl. ritning till nybyggnad av O. Erikson, stadf. ¹²/₈ 1875 (planer, fasader, sektioner, detaljer). — SKARA ST. OCH GYMN. BIBL.: Topogr. saml.: Råda, s. 15. Carlmarkska samlingen: Inscriptioner 1, s. p.

Kyrkans arkivalier: I LANDSARKIVET I GÖTEBORG: Uppgifter om byggnad och inventarier träffas i följande volymer: L. I: 1 innehållande räkenskaper 1654—1812, inv. 1689, 1693 med tillägg 1694, 1696, 1698, inv. 1708. L. I: 2 innehållande räkenskaper 1792—1830. C. 1 innehållande bl. a. acta visitationis 1716, 1717. L. I N:o 1 (RÅDA) innehållande bl. a. en anteckning från 1600-talets mitt om kyrkans utseende. K. I N:o 1 innehållande sockenstämmoprotokoll 1682—1796; delning av underhållet av kyrkogårdsmuren 1692, 1816; bänkdelning 1771. C. 2 innehållande bl. a. inv. 1708 med tillägg. — VID MODERKYRKAN RÅDA förvaras, förutom handlingar från nyare tid, en volym innehållande bl. a. protokoll vid biskopsvisitationer 1705, 1715; vid specialvisitationen 1868; inv. 1745, 1808, 1845.

Mellby gamla kyrka.

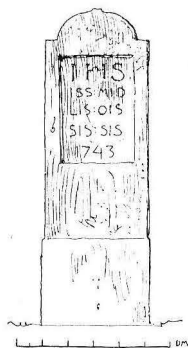
Kyrkogård och klockstapel.

Den Mellby gamla kyrka omgivande kyrkogården, som nu KYRKO GÅRD. är öde, ligger ej långt nordöst om den nuvarande. Den kringgärdas av en ej fullt meterhög gråstensmur (kallmur) med ingångar i söder och väster.

Södra porten (fig. 255) utgöres av enkla stenstolpar och mellan dem smidda järngrindar. År 1816 funnos trenne portar, i öster, söder och norr, och murens längd var då 525 alnar. Dessa portar gjordes enligt ett sockenstämmobeslut 1692, »efftersom förr obeqvåme stättor warit till ingång på kyrkiogården, som sällan giort fred för Creaturs inhåppande». Angående kyrkogårdsmurarna heter det i ett sockenstämmoprotokoll 1777, att de böra »uprättas at de freda kyrkjogården, och den som hafwer balkar af träd, söka efter hand köra hem sten at kyrkjog[ården] framdeles kan fredas med balkar af sten». Dessa balkar av trä nämner även Hadorph: »Steenmuur är kring kyrkian öster, söder, vester, norr är trääplanck medh trääfoot.» År 1747 inköptes 55 lövträd att utplanteras å kyrkogården.

På kyrkogården och i muren finnas 9 gravkors av kalksten samt ett flertal rester av dylika — vanliga typer från 1600- och 1700-talen. Dessutom en enkel gravvård från år 1743 (fig. 256).

Å kyrkogården stod intill gamla kyrkans raserande en klockstapel. Sannolikt samma stapel, som församlingen 1735 åtog sig att fullborda. — En äldre stapel nämnes i kyrkans arkiv 1697, då en sockenstämma beslöt, att den skulle »göras färdig». 1711 beslöts dess brädfodring, vilket arbete troligen utfördes två år senare, då i räkenskaperna för detta år förekomma utgifter för arbete å klockstapel. Dess utseende obekant.

GRAVVÅRDAR.

KLOCKSTAPEL.

A. Roland delin.

Fig. 256. Mellby. Gravsten från 1743. Grabstein aus d. J. 1743 auf dem Friedhofe.

Kyrkobyggnaden.

PLAN OCH
MATERIAL.

Mellby gamla kyrka, som år 1879 raserades med undantag av den ännu kvarstående sakristian, utgjordes vid detta tillfälle av ett rektangulärt långhus med rak koravslutning, sakristia i norr och vapenhus i söder (fig. 257). Dess längd var 82 fot, bredden 23 $\frac{1}{2}$ fot. — Kyrkans murar voro uppförda av finhuggen sandsten¹ — i de

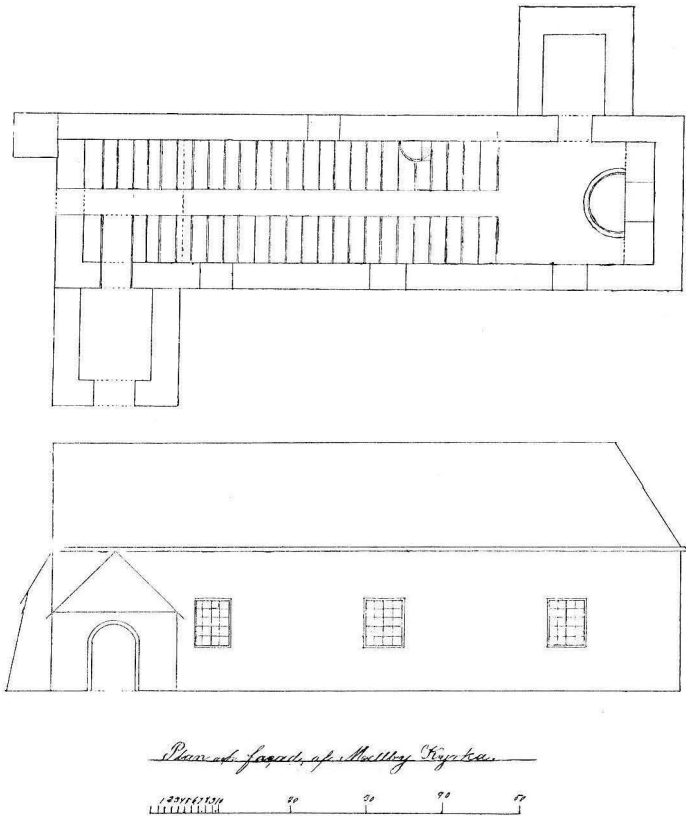

Fig. 257. Mellby gamla kyrka. Plan och sydfasad efter uppmätning av B. O. Cederbom 1879 i A. T. A. Skala 1 : 300.

Grundriss und Façade der alten, jetzt abgerissenen Kirche.

östra delarna troligen uppblandade med gråsten. Utvändigt var kyrkan putsad. Om så även ursprungligen varit fallet, är svårt

¹ I muren kring nuvarande kyrkan ligga flera sandstenar, därunder en finhuggen (H. 32, L. 42 cm). Troligen från gamla kyrkan. Ävenledes torde de av finhuggen sandsten utförda hörnkedjorna på den nya kyrkans torn vara utförda av material från den gamla kyrkan.

att avgöra, men troligt är, att den fint behandlade stenen varit synlig. Teckningen i Monumenta från år 1671 (fig. 258) visar emellertid, att yttermurarna redan vid denna tid voro putsade. — Fönsteröppningarna voro stora, under 1700-talet utvidgade. På norra sidan 1, på södra 3. De voro av rektangulär form med invändigt välvd nisch. 1687 och 1747 försågos de med träluckor. — Huvudingången låg i söder på vanlig plats nära västra gaveln. Dess utseende är okänt. Den stängdes av en dörr, beslagen med järnlameller (fig. 260) och därå fastnitade nyckelskylt och portklapp. Denna dörr finnes ännu i behåll och äges av ingenjör Einar Bergström, Bissgården. Som tröskelsten tjänade en ro-

Mellby

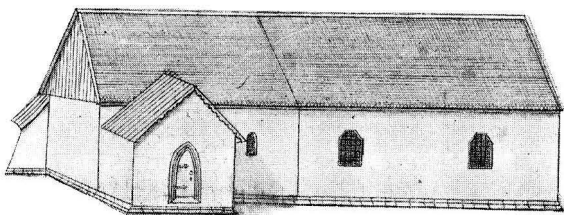

Fig. 258. Mellby kyrka år 1671 efter en teckning i Peringskiölds Monumenta.
Die alte, jetzt abgerissene Kirche nach einer Handzeichnung aus d. J. 1671.

mansk gravhäll (se nedan). — Även i väster fanns en port, som upptogs år 1756, vilket årtal var inskuret i dörren. — Golvet utgjordes av kalkstenshällar samt en del av en liljsten av sandsten (se nedan). Angående gravplatser inuti kyrkan utfärdades år 1690 bestämmelser. I ett sockenstämmoprotokoll för detta år heter det nämligen: »Kyrkegången blef upboden til lägerstadzplatser så att dhen som will låtha muhra sig graf inuti kyrkan kåstar främst på gången alt neder omkring predikestolen som blir 3 grifteställen hwardhera 3 rdr Courant och dhe 3 nederste hwardere 2 rdr, men Choret lämbnades till vijdare öfverläggande.»

Väggarna voro invändigt putsade och vitkalkade. Vid kyrkans raserande upptäcktes emellertid målningar under det yttre kalklagret. B. O. Cederbom berättar härom i skrivelse till riksanti-

DEKORATIONS-
MÅLNING.

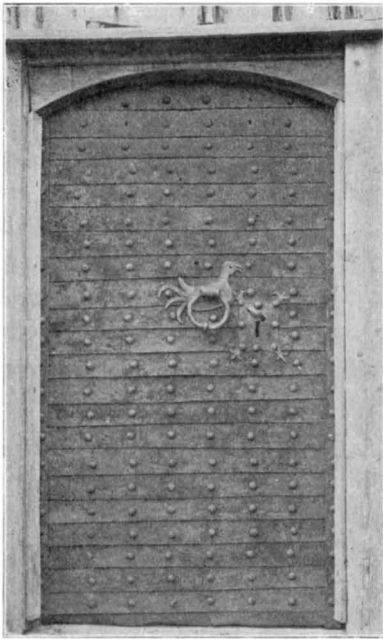

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 259. Mellby. Medeltida dörr till sakristian.

Mittelalterliche Tür der Sakristei mit Beschlag von Schmiedeeisen.

på hufvudet. Der framför ligger den döde på en öfvertäckt ställning, ansigtet med hakskägg, armar och fötter obetäckta; framför denna står en figur med utsträckta armar, den tyckes vara en qvinna. I bakgrunden synes måln och flera tornspiror (hvaraf somlige med kors) samt byggnader till en stad. — I andra fält kunde skönjas delar af Christi pinas historia, såsom korsfästelsen och Christus gisslas af 2:ne krigsknektar, bunden vid en pelare. — Nedunder nuvarande läktaren syntes äfven några otydliga figurer: midt uti är en person med gloria, framför denne en på knä med harpa i hand, och der bakom en med utsträckta armar. På andra sidan några personer med höga hattar och stafvar i händerna, klädda i korta benkläder.»

Målningarna äro, att döma av de i A. T. A. bevarade dåliga teckningarna, sannolikt utförda under 1600-talet. Draperierna kring altartavlan och slingorna kring fönstren efter tillbyggnaden 1669; figurscenerna i den äldsta, västra delen däremot omkr. 1640, då så många av traktens kyrkor pryddes med figurmålningar å väggar

kvaren d. ¹⁸/₇ 1879: »Omkring altartaflan äro på rappningen gardinlika prydnader i blått, rödt och svart, likaså öfver bänkarne kring fönsterna blad och blomverk i rödt och grått. — Då rappningen på kyrkans äldsta, norra sidovägg bortskaffades fans derunder målningar på den äldre kalkrappningen, dessa voro mycket illa skadade och kunde endast delvis framställas. Så fans i den del som förr varit koret (?) en större målning föreställande Christus uppväcker en död. Mellan tvenne pelare synes Christus med långt nedhängande hår, läpp- och pipskägg, klädd i lifkjortel med mantel öfver axlarna, på sidorna 3:ne qvinnor med hopknäpta händer, klädda i dok, litet till höger synes framåtlutad med utsträckt hand en karl med ett slags turban

och valv. — Ett liknande förhållande har ägt rum i Rackeby kyrka (se s. 137—139).

Innertaket utgjordes av ett platt trätak med målningar. »Öfver altarringen en rundel med: Soli Deo gloria. — Englarna vid Christi födelse: En engel håller en bandslinga med orden: Ära vare Gud i höjden etc. der omkring englafigurer i måln. — Midt i kyrkan: Kristus på förklaringsberget med Johannes, den senare klädd i röd mantel och har händerna utsträckta på sidorne, Moses med horn och stentaflorna samt Elias. — Yttersta domnen, der himmel och helvete äro afmålade, det senare med på hufvuden

och knän hornbeprydda djeflar, som med stora eldgafflar störta de osaliga i ett brinnande gap af en drake; Öfverst Christus omgifven af en regnbåge, vid sidan synes englar och saliga med hopknäppta händer, till dessa gå orden: Kommen i min Faders välsignade. Nedåt till de osaliga: Går bort från mig i förbannade, vid sidan deraf: O, i berg fallen öfver oss och högar skylen oss. — Vid gesimserna äro målade medaljonger med de fyra årstiderna.» (Cederbom ¹⁸/₇ 1879).

Takmålningarna äro utförda åren 1730—31, ty under dessa år utbetalas sammanlagt 90 dlr. till »Målaregesällen Olof Flodijn att köpa färgor före till kyrkiotakets pryddning». Själva det plana taket däremot förskriver sig från tillbyggnaden 1669. — Dessförinnan var kyrkan välvd, ty Hadorph säger 1671: »- - - hvalfvet ähr bortslagit och nu medh bräden flatt täckt.» Dessutom funnos vid kyrkans raserande valvstoden ännu kvar.

Yttertaket var täckt med tjärad ekspån, för vilken utgifter ofta förekomma bland kyrkans räkenskaper.

Mellby kyrkas ursprungliga utseende känna vi ej, då vi icke ha i behåll några uppgifter om kyrkan före tillbyggnaden 1669. Av teckningen i Monumenta (fig. 258) finna vi emellertid, att den

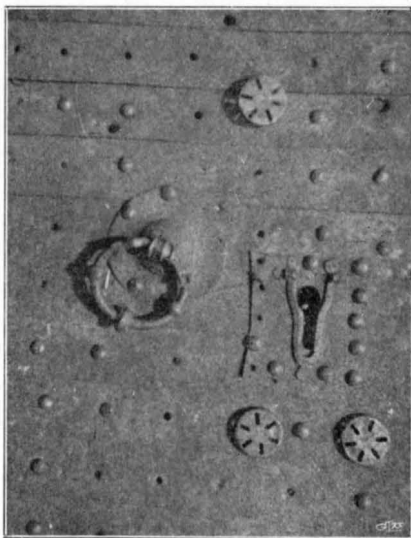

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 260. Mellby. Detalj från en medeltida dörr.

Mittelalterliche Tür mit Beschlag von Schmiedeeisen.

ursprungliga kyrkans långhus utgjorde den 1879 raserade kyrkans västligaste parti. Detta var uppfört av finhuggen grå sandsten, vilket framgår av funnet byggnadsmaterial. Huruvida byggnaden vilat på någon sockel, såsom av teckningen framgår, kan ej avgöras, då inga sockelstenar tillvaratagits. I södra muren, mot öster, satt ett rundbågigt, romanskt fönster. Närmare västra hörnet fanns portalen, vars utseende vi dock ej känna. Det inre var sannolikt täckt med platt trätak. — Hadorph säger, att den ursprungliga kyrkans långhus »är af gammal häfd 48 alnar».

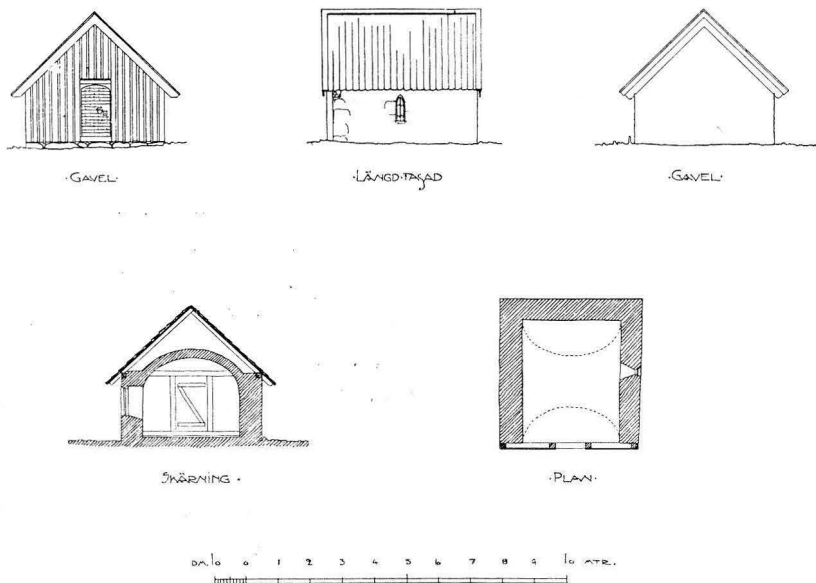

Fig. 261. Mellby. Gamla kyrkans kvarstående sakristia.
Uppmätning av A. Roland 1912.
Sakristei der alten, abgerissenen Kirche.

Till detta långhus slöt sig efter all sannolikhet ett lägre och smalare kor. Om detta var rakslutet eller haft absid i öster, kan nu ej uppgivas, då den ursprungliga kyrkans grundmurar icke blivit blottade. Men troligt är, att koret haft rak altarpvägg, i likhet med det stora flertalet av häradets kyrkor. — Koret torde i så fall ha uppförts samtidigt med långhuset och av finhuggen sandsten.

DATERING.

Såsom uppförd av sandsten och alltså i mera regelbundet lagt murverk än de av gråsten byggda kyrkorna, vilka uppfördes under 1200-talet och följande århundrade (jfr s. 36 o. 167), kan Mellby

äldsta kända kyrkas byggnadstid sättas till 1100-talet. Någon närmare bestämning kunna vi ej giva, då såväl kyrkans murförband som dess sockel äro okända.

Under medeltiden byggdes till denna romanska kyrka i norr en sakristia och i söder ett vapenhus (se nedan). Samtidigt välvdes sannolikt kyrkan. Mot 1600-talets mitt dekoreras den möjligen med målningar å väggar och valv. — Ovisst är, när den strävpelare uppfördes, som synes å teckningen i Monumenta (fig. 258) i nordvästra hörnet och som ännu vid kyrkans raserande stod kvar. Dock före 1671, då teckningen utfördes.

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.

Mellan åren 1668—1677 undergick kyrkan en omfattande om- och tillbyggnad på bekostnad av M. G. De la Gardie, som skänkte »3 åhrs saköre kring grefweskapet, dhem hans betiente hade commission att disponera om wid kyrckioarbetet. så att Pastor sigh inthet dher medh befattat efter han samma åhr war herredagsman, då kyrckioarbetet begyntes, och alt dherföre lätte dhem, som dhet begynt efter hans Excell:tz ordres, förat tillända, dherföre dhe och sin räckning måst giordt, uthan twifwel, uti hans Excell:tz contoir.» — Emellertid synes den företagna tillbyggnaden varit färdig redan 1669, att döma av Hadorphs uppgifter och av, att detta årtal var anbragt på »norra inre väggen» (skr. $25\frac{1}{2}$ 1879). — Under dessa år raserades det gamla korpartiet, varefter kyrkan tillbyggdes 24 alnar (Hadorph¹) i öster med det ursprungliga långhusets bredd. Altarväggen rak. — Valven nedtagas och ersättas av plant trätak. Det inre dekoreras med målningar, och ny inred-

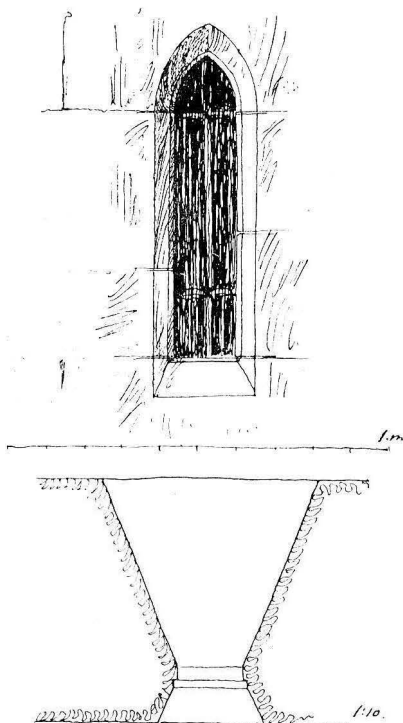

Fig. 262. Mellby. Fönster i sakristians östmur (gamla kyrkan). Uppmätning av A. Roland 1912. Fenster in der östlichen Mauer der Sakristei der alten Kirche.

¹ H:s mått stämma ej med uppmätningen 1879.

SAKRISTIA.

Fig. 263. Mellby. Nya kyrkan från sydväst.
Die neue Kirche von Südwesten (1875).

ning anskaffas (se nedan). — Mot byggnadsperiodens slut uppfördes till sist ny sakristia (se nedan). 1677 heter det, att »kyrckioarbetet wardt ändat, och sacristiden iämwall af nyo upbygdt». Under 1700- och 1800-talen står kyrkan tämligen orörd, om man undantar dekoreringen av innertaket 1730—31. Mot 1800-talets slut finner man den emellertid vara för oansenlig, och år 1879 raseras den med vederbörligt tillstånd gm. Kgl. brev $24/3$ 1873.

Sakristian (fig. 261) är det enda av Mellby gamla kyrka, som bevarats till våra dagar. Den användes numera såsom bårhus. Uppförd av grå- och sandsten, södra väg-

gen av trä. Murarna äro utvändigt putsade, men putsen är på sina ställen bortfallen. I öster ett spetsbågigt fönster med sandstensomfattning (fig. 262) — sannolikt överflyttad från den ursprungliga kyrkans år 1669 raserade korparti eller sakristia. I söder ingångsporten, tillsluten av en med järnlameller beslagen dörr (fig. 259). Fyrkantig nyckelskylt med liljor i hörnen; ringformig portring med drakhuvuden; vid dess fäste en i järnbleck utsmidd tupp. Dörren förskriver sig sannolikt från medeltidens slut. — Golvet utgöres nu av stenhällar, inlagda 1760; förut trægolv med bänkar runt väggarna. — Innerväggarna slätputsade och vitkalkade. — Tunnvalv av tegel ($7 \times 14 \times 28$ cm.) slogs 1743, vilket årtal även är inskuret i en ekstock över dörren. — Yttertaket är täckt med tegel, såväl en- som tvåkupigt. Äldre taktäkningsmaterial spån. Sakristian är uppförd 1677. — En äldre sådan, troligen uppförd under medeltiden, fanns före den nu kvarstående.

VAPENHUS.

Vapenhus av gråsten fanns uppfört framför södra portalen och förskrev sig sannolikt från medeltiden. Dess murar voro putsade, och i söder fanns en spetsbågig, profilerad portal, liknan-

de den i Råda (jfr fig. 203 och 258). Yttertakets, vars vindskivor voro kantfasonerade, var täckt med spån.

Framför den 1756 uppbrutna västra porten uppfördes 1765 ett vapenhus av trä¹, som emellertid 1792 försattes ur bruk genom den västra portens avstängande, varvid större bänkutrymme vanns.

I nordväst var intill kyrkan byggd en bod av trä, sannolikt densamma, som en sockenstämma 1704 beslöt uppföra. — 1879 var den mycket förfallen.

Bod.

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 264. Mellby nya kyrka. Interiör mot öster.
Inneres der neuen Kirche gegen Osten.

Inredning.

Altaret var murat av sten och täckt med en stenskiva. — ALTARE.
»Altarringen, klädd ofvanpå med rött kläde, är omgifven af trädpelare på hvilka stå följande bokstäfver, en på hvarje, såvidt de kunna läsas: B. A. J. F. (eller T). F (eller T). A(?). K. A. G. G.» (skr. 18/7 1879). Bokstäverna äro sannolikt feltydda — böra troligen läsas: B. R. J. T. T. A. K. A. G. G. (=Britta Kagg, se bil. II). — Altarprydnaden synes ha liknat den i Råda och flera andra av häradets kyrkor; arkitektoniskt uppbyggd i tvenne våningar med kolonnetter och rika akantusvoluter och inneslutande tvenne målade

¹ Kgl. Brevet 28/s 1764 ang. kollekt till kyrkobyggnader och reparationer säger bl. a.: »--- de mäst öfver alt brukbare Wapnehus --- likwäl i sig sielfwa äro så onödige, at de kunna, såsom på några ställen sker, aldeles ombäres, eller ock at en Huf af bräder kan göra socknen lika tjenst; ---»

framställningar av nattvarden och Kristus å korset med Johannes och Maria, sörjande vid dess fot. Nederst stod denna inskrift: »Pröfve menniskan sig sjelf, och äte så af detta bröd och dricke af denna kalken.» Altarprydnaden var även dekorerad med fyra i trä skurna fristående evangelistbilder. — Skänkt av M. G. De la Gardie, är altarprydnaden sannolikt tillverkad av någon till Läcköskolan hörande bildskärare något av åren närmast före 1684, då den målades, sannolikt 1681, vilket år enligt räkenskaperna medel utbetalas till mästern Passelaque (jfr s. 195, not 2) för »bilhuggeriet på altaretaflan». Av detta synes framgå, att församlingen ytterligare prytt den skänkta altaruppsatsen. År 1762 »gjordes accord med målaren Mäster Hasselbom i Lidköping (jfr s. 63, not 4), at han ommålar altartaflan och släpper till duken i spegelen för åtta tijo Dr S:mt. Med mat och dricka under arbetet håller honom en hel går[d] i sänder hwar sin dag. Arbetet kommer at begynnas 5:te dag Pingst och inhyses folket gör Bilderna rena.» Från denna reparation härleder sig sannolikt en av de målade tavlorna, den andra möjligen från 1792, ty då inköptes »3 al:r lärtft til altaretaflan». Vid kyrkans raserande försåldes altarprydnaden.¹

PREDIKSTOL.

Predikstolen. Å bröstningens fält skurna bilder av Kristus, Paulus, Johannes och Andreas.² Över korgen ett ljudtak, varå stodo fyra putti med pinoredskapen och mellan dem medaljonger med bibelcitater. Utmed kanten hängande fruktfestoner. Från taket nedhängde en förgylld duva.¹ — Vid predikstolstrappan stod följande målade inskrift å en bräda: »Till Guds ähra och Herrans helgedoms prydnad, hafver Målaren Lars Carlsson Marlijng dhenna predikstols stoffering med gull sjelf och färgor med arbetslön föräkrat anno 1693.» — Predikstolen är tillverkad av »bilthuggaren» Nils Falck år 1690 (enl. räk.).

BÄNKAR.

Bänkarna voro enkla, öppna, med undantag av de fyra främsta, som hade dörrar, å vilka voro målade adliga vapen och initialer: å mansidan Flemings och H[erman] F[leming] samt »anno 1732» (se bil. II), Härds och A. H.,³ på kvinno sidan Kaggs och B[rita]

¹ Å auktion efter samlaren och fornforskaren H. Werner i Lidköping, hösten 1913, försåldes följande förut Mellby kyrka tillhöriga träskulpturer: 4 evangelistbilder från altaret, 5 små änglafigurer med Kristi pinoredskap samt en duva från predikstolstaket. Samtliga nu vitmålade; äldre målning i olika färger delvis synlig, där den vita färgen fallit bort.

² Enl. inv. 1829 de fyra evangelisterna.

³ Brita Kaffe g. 1 m. Gustaf Hård af Torestorp, 2 m. Christer Mörner. Sannolikt böra initialerna vara Brita Kafles och hennes första mans, ehuru dennes blivit något felydd (se bil. II).

K[agg], Kafles och B[rita] K[afle]. Framme i koret stodo bänkar med målade landskap — en av dessa sannolikt den 1760 nämnda »Prästestolen».

I kyrkans västligaste del var en läktare uppförd med bänkar av »uppskrädda ohyflade stockar». — I barriärens fyllningar Kristus och de tolv apostlarna, målade å papper samt uppklistrade å duk. De voro vid kyrkans raserande svårt åtgångna, men voro, enl. den ofta citerade skr. ^{18/7} 1879, »äldre och något värdefullare än de öfriga målningarna». — I kyrkans arkiv nämnes läktaren första gången 1721.

Rörande gamla kyrkans lösa inventarier se under nya kyrkan s. 255—260.

Mellby nya kyrka.

Den nya kyrkan, som är uppförd å ny plats intill landsvägen sydväst om den gamla kyrkogården, omges å alla sidor av en kyrkogård, kringgårdad av en omkr. 1 m. hög mur (kallmur) av grå- och sandsten, bland vilka ligga delar av liljestenar (se nedan); på insidan jordvall och hagtornshäck. I söder och väster grindstolpar av sandsten med enkla järngrindar.

Kyrkan, vilken, såsom av planen fig. 265 framgår, är en centralanläggning med torn i väster, är uppförd 1879 av grå- och sandsten — delvis från den raserade kyrkan — och vilar å en skråkantad sockel. Ritningarna, stadf. ^{12/s} 1875, äro utförda av Oskar Erikson. — Murarna äro utvändigt spritputsade med slätputsade murhörn, fönster- och dörrömfattningar. Hörnen å tornet hava dock den naturliga stenen — finhuggna sandstenskvadrer — blottad. — Fönstren äro stora, rundbågiga och sitta i grupper av tre. — Ingångar med portalanordningar i söder, väster, norr och öster. Kopparbeslagna portar med stora, gjutna järnbeslag i medeltidsstil. — Golvet av bräder. — Kyrkan är invändigt slätputsad, och murarna enkelt indelade med kvaderimitation genom kalkfärgs-linjer (fig. 264). — Innertaket av pärlspåntade bräder på synlig takstolskonstruktion. Över rummets centrala parti höjer sig en av bågfönster genombruten lanternin. Interiören synnerligen banal och stämmningslös. — Yttertaket täckt med järnplåt.

Tornet i väster är medelst träbjälkar delat i trenne våningar. Den nedersta, med golv av kalkstenschällar, bland vilka

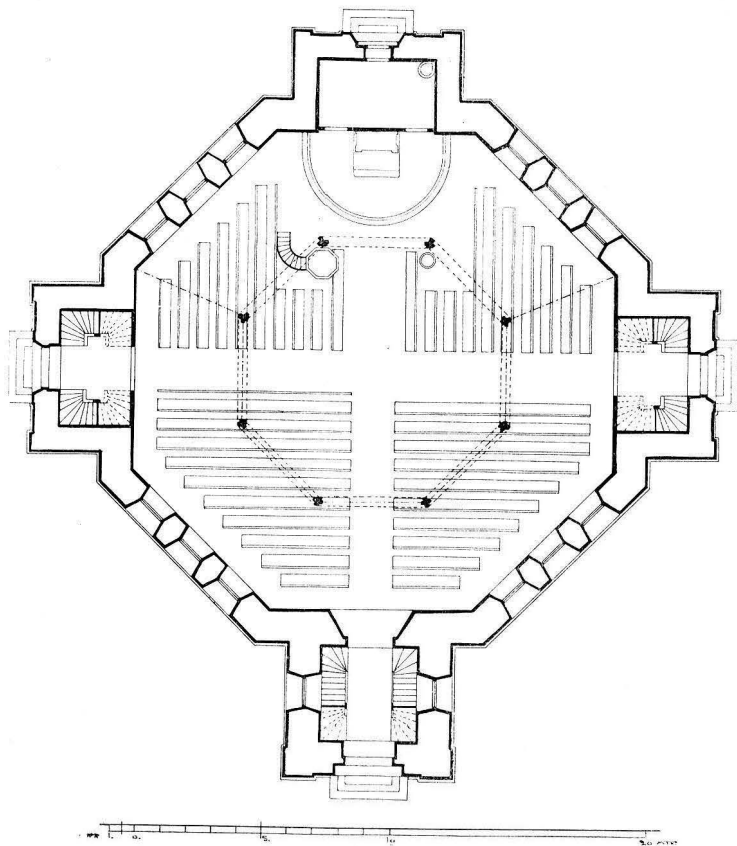

Fig. 265. Mellby nya kyrka. Plan. Skala 1:300. Uppmätning.
Grundriss der neuen Kirche.

fyra gravstenar från 1600-talet (se nedan), tjänar som vapenhus. I översta våningen hänga klockorna (se s. 260).

UPPVÄRMNING. Kyrkan uppvärms genom tvenne järnkaminer.

Inredning.

ALTARE. Altaret utgöres av ett enkelt träbord. — Altarringen, en rundbågsarkad av trä, målad i vitt och guld. — Altarprydnaden utgöres av en under en arkad av trä stående gipsavgjutning av Thorvaldsens Kristus. Å postamentet följande inskrift: »Thorvaldsen. Cop. G. Eriksson 1893 Sundbyberg. Skänkt till Mellby Kyrka av A. Pettersson i Karlsgården 1893.»

Predikstol, enkelt snickararbete i »rundbågsstil», samtida med kyrkan. Målad i vitt och guld. PREDIKSTOL.

Bänkarna, enkla, öppna; målade i ekfärg. BÄNKAR.

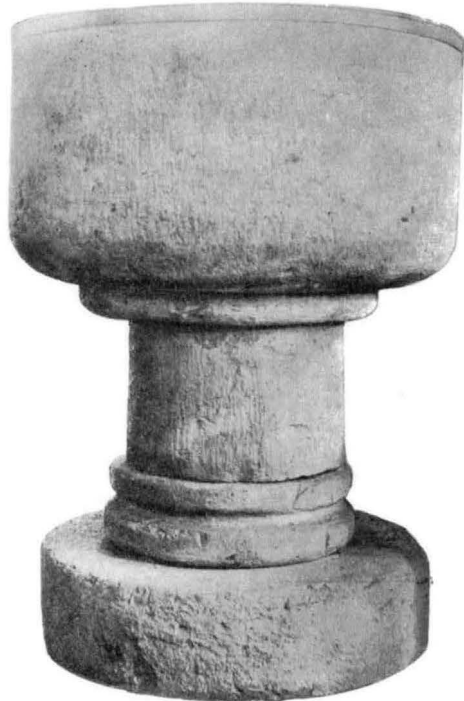
Läktare äro uppförda runt kyrkans västra delar och rymma förutom bänkar även orgeln med en enkelt ornerad fasad. LÄKTARE OCH ORGEL.

Lösa inventarier (från båda kyrkorna).

Dopfunt av sandsten (fig. 266) med uttömningshål. Ytan väl bearbetad med mejsel i vertikala hugg (jfr s. 163, not 1). — Fotplattan av yngre datum. — Skål och fot sannolikt huggna i Västergötland på 1100-talet till den då uppförda kyrkan. H. 95 cm. Diam. 70 cm. Skålen täckes nu av ett gråmålat plåtlock, vari ett vanligt tvättfat(!) är placerat — ett för dopfunten synnerligen vanprydande arrangemang. DOPFUNT

Dopskål av mässing, inuti förtent, inköpt 1709. Nu förkommen. DOPSKÅL.

Kalk av silver (fig. 268); enkel, å noden driven ornering. Inskrift »Anders Månsson. Maria Rauwerdt. Maria Catharina Månssons Dotter. Anno 1742.» Stämplor: fig. 269 å tre ställen. Guldsmeds-signaturen G. E. W. har påträffats flera gånger, men är ännu ej identifierad. Sannolikt hade mästaren sin verkstad i någon av Västergötlands städer. H. 22 cm. — Tillhörande paten. I botten graverat ett sexpass. På undersidan donatorernas initialer A[nders] M[ånsson] M[aria] R[auwerdt] M[aria] C[atharina] M[ånssons] D[otter] samt A:o 1742. Utan stämplor. Diam. 13 1/2 cm. Ob-latask, rococoform. — Under botten följande in-

NATTVARDSKÄRL.

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 266. Mellby. Romansk dopfunt.
Romanischer Taufstein (Sandstein) 12. Jahrh.

Foto. A. Roland 1912.
Fig. 267. Mellby. Kanna av silver
från 1758.

Weinkanne aus Silber. 1758.

Foto. A. Roland 1912.
Fig. 268. Mellby. Kalk av silver
från 1742.

Kelch aus Silber. 1742.

Fig. 269.
Mellby.
Silverstempel.
Silberstempel.

skrift: »Handelsmannen Från Götteborg A. Mons Son. M : C : A : D : A : o 1755 För Ert til Melby Kiÿreckia.»
Stämplrar: tre kronor — I. M. Z. (=Johan Martin Zimmermann¹) — Göteborgs monogram — N (=1753).
H. 8 cm. L. 11 cm. B. 8 cm.
Paten, enkel, förgylld. På undersidan grave-
rade initialer H[erman] F[leming] (se bil. II). Stämplrar: St. Erik i
profil — A. S. (=Anders Starin²) — K(= 1698) — åldermansranka.
Diam. 14 1/2 cm. — Oblatask, oval. Å locket graverat Flemings
vapen, initialerna H[erman] F[leming] och årtalet 1706. Stämplrar:
St. Erik i profil — A. S. (=Anders Starin) — R (=1705) — ålder-
mansranka. H. 6 cm. L. 13 1/2 cm. B. 10 1/2 cm.

¹ Mästare 1752, † 1770. Änkan höll verkstad till 1/6 1775. Jfr G. UPMARK, Årsbokstäver och andra stämplrar på Göteborgssilver i FATBUREN 1912, s. 87. — W. BERG, Samlingar till Göteborgs historia I, s. 315—26. C. LAGERBERG, Kontrollstämpling av silver i Göteborg från äldre tid till våra dagar i GÖTEBORGS MUSEUMS ÅRSTRYCK 1912. Göteborgs silver, i GÖTEBORGS MUSEUMS ÅRSTRYCK 1913.

² Mästare 1694, † 1715. Änkan höll verkstad 1716—17. Jfr G. UPMARK, Stockholms guldsmedsämbe 1689—1759 i MEDDELANDE FRÅN SV. SLÖJD-FÖREN. 1903, s. 60.

Kanna, bukig på rund fot (fig. 267). Stämplor: Lidköpings vapen — C. G. (= Christian Gers; jfr s. 200, not 1) tre kronor. — Tillverkad 1758 (enl. räk.) H. 24 cm. Sockenbudskalk, gemensam för Mellby och Kållands-Åsaka socknar. Se s. 236.

Bland nu förkomna silverpjäser, som en gång tillhört Mellby kyrka, må nämnas: »Silfwerkalck med sitt paten förgyld», förgylld oblatask, skänkt av Tore Ollonberg (jfr s. 215, not 1), förekomma i inv. 1689. År 1696 gav fru Märta Posse (se bil. II) »een förgylt och drifwen sillfr kallek med sitt paten», och 1706 fick kyrkan en uppsats av kalk, paten och oblatask av Herman Fleming. Av dessa är nu kalken nedsmält tillika med ytterligare några silverpjäser 1758, när kannan tillverkades.

Ljuskröna av mässing med rikt profilerad mittstång, som slutar med en stor kula; tre rader med 10+10+20 ljusarmar. Modernt arbete i 1600-tals stil. H. 210 cm. Diam. 120 cm. LJUSKRÖNOR.

Ljuskröna av malm med profilerad mittstång, krönt av en liten naken figur med bågare i händerna samt avslutad av en stor kula. Överst en krans av sex prydnadsarmar, därunder en krans av sex ljusarmar. 1600-talstyp. Inköpt 1793. H. 64 cm. Diam. 68 cm.

Två ljuskrönor med ställning av mässing, behängd med glaslänkar och prismor. Empire. H. 72 cm. Diam. 63 cm.

Ljusstakar, 1 par, av mässing, från Skultuna bruk; fempipiga. Inskrift: »Skänkt af W. F. Bagge, Roo, till Mellby Kyrka 1880.» H. 63 cm. LJUSSTAKAR

Ljusstakar, 1 par, av mässing, från Skultuna bruk; trepipiga. Inskrift: »Skänkt af Anders Andersson, Gateg[ården], till Mellby Kyrka 1880.» H. 45 cm.

Tvenne ljusstakar av mässing med driven ornering, vilka skänkts till kyrkan av Herman Fleming år 1705 jämte »2:ne skiöna waxlius», äro nu förkomna.

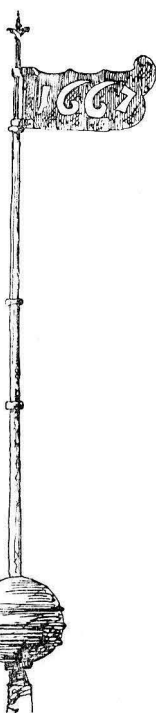
Antependium av rött kläde med applikation och broderi. TEXTILIER.
Modernt arbete. H. 106 cm. L. 183 cm.

Kalkkläde av grönt silkesflor med enkel, i silver broderad bård. Skänkt 1742 av handelsmannen Anders Månsson (se ovan s. 255). 55 × 55 cm.

Bland nu förkomna textilier må nämnas: »Nÿ Messehake af blommeradt tÿg» — »altarekläde af blådt taft, gifvit af Fru Märtha Posse til Roo» — »Kallekekläde silkebårderat i hörnen.» Samtliga förekomma i inv. 1689. — År 1698 skänkte fru Märta

Posse »en skiön Mässhake aff blåt samet med ächta sillfr. spetsar och itt kors på ryggen aff gulld borderat och perlesticket med polletter». Dessutom med »massive silfverbokstäfwer P : F : M : P : (=Per Fleming, Märta Posse, se bil. II) och årtalet 1698.» Samma år skänktes även »itt wackert Kalleckeklåde aff Cammurduk med silckesöm i alla 4 hörnen» och givarinnans initialer M. K.¹ i mitten. I inv. 1708 nämnes »Een kostelig pung av blåt samet med ächta breda gullgaloner ofwan runt omkring och äfwen på sydorna, stängen blå med förgylt beslag och klocka, skiänckt af Högwällb:ne Baron Herm:n Fleming.» I skr. ¹⁸/₇ 1879 uppgives denna inskrift vara graverad å mässingsbeslaget: »Till Guds namns ähra och Mälby kyrkias prydnat är denna pung förärat af Herman Fleming till Roo anno 1708.» Samme frikostige donator skänkte år 1719 »1) altareklåde bruunt deels af blommerat samet, deels af slätt atlask med ächta gull spetsar bredare och smalare. 2) Itt hyende af sama slag at läggia böker på och 3) itt klåde på pulpeten äfwen af samma tyg med gullspetsar.» — Ett tillägg till inv. 1745 nämner: »Nytt altarklåde af blåt blomt (=blommerat) dammask och gula silkessnören skänkt 1753 af Ingierd Berg Fogde Enka på Roo.» — Under 1800-talet tillkomma några enklare arbeten.

TAVLA.

RÖKELSEKAR
OCH PRIM-
KLOCKA.

TIMGLAS.

A. Roland delin. 1912.
Fig. 270. Mellby.
Väderflöjel.
Wetterfahne.

Korsnedtagningen, oljemålning å duk. Mäniskor i olika färgade dräkter sysselsatta med korsets nedtagande. I förgrunden till vänster trenne kvinnor. Fonden mörk ovädershimmel, varur i övre vänstra hörnet ett strålknippe bryter fram, belysande handlingen. Enkelt, sannolikt nederländskt arbete från 1700-talet. Illa medfaret. H. 80 cm. L. 89 cm.

Ett medeltida rökelsekar av malm eller »Eldkaar», som det heter i inv., nedsmältes 1696 vid en klockgjutning. Samma öde fick en primklocka.

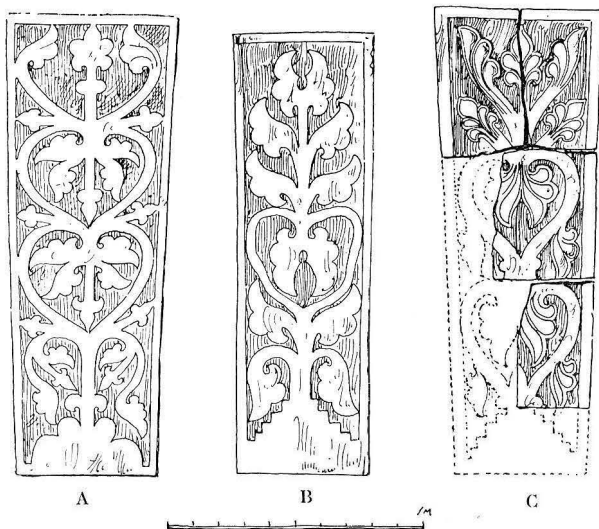
Ett timglas för 4 glas, ställ av mässing med pressade ornament, förvaras nu i Nordiska Museet (inv. nr. 68840). H. 95 cm.

¹ Möjligen Märta Kagg, dotter till Johan Kagg till Kårtorp och Ågården. Se bil. II.

Timsten (=solvisare) av kalksten på fot med årtalet 1710. TIMSTEN.
H. 38 cm. Foten H. 7 cm.

Väderflöjel av smitt järn (fig. 270) med årtalet 1667. Till- VÄDERFLÖJEL.
hör ark. A. Roland.

Tvenne romanska gravstenar — liljestenar — äro inmurade GRAVSTENAR.
i tornets innervägg. Den ena (fig. 271 B) L. 174 cm. B. i överkant
57 cm., i underkant 48 cm. Den andra (fig. 271 A) L. 190 cm. B. i
överkant 70 cm., i underkant 57 cm. Material sandsten. Dessutom

A. Roland delin. 1912.

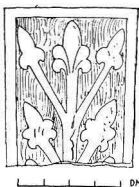
Fig. 271. Mellby. Gravstenar av sandsten.
Mittelalterliche Grabsteine (Sandstein).

på olika platser i kyrkogårdsmurarna ett flertal rester efter liljestenar (fig. 271 C och 272). Material sandsten.

Gravsten av kalksten (i tornets golv), skulpterad. Tvenne kolonnetter uppbära ett entablement med fronton. Inom denna I H S; på entablementet initialerna E. A. S. — I. I. D. Mellan kolonnetterna inom en krans en sköld med bokstaven E. Nedtill följande inskrift: HER · VNDER · LIGGER · BEGR|AFVEN · SALIG · E · A · S · FOM|DOM · BEFALNINGSMAN | PÅ · ROO · HVILKEN · AFSÖ|NADE · DEN · 1 APRILIS · 1669 | MED · SIN · HVSTRV · H · I · I · D. Härefter följa den avlidnes fem söners och fem döttrars initialer. L. 220 cm. B. 124 cm.

18-141141. Sveriges kyrkor. Västergötland I.

Gravsten av kalksten (i tornväggen). — Utmed kanterna löper ett bibelcitat (2 Tim. 4: 7—8). I hörnen liljor. I mitten inom en oval krans ett krucifix. Nederst denna inskrift: I denna här vid bestälte graf hvilar | Gårdzfogden välbet Måns Siggesson | som

A. Roland delin.

Fig. 272. Mellby.
Romansk gravsten;
fragment.

Fragment einer romanischen Grabplatte aus Sandstein.

efter en welförd wandel och 20 års | trogna
tjänst hos högwäl:ne fru Baronessan | Merta
Posse till Roo, på sit ålders 42 år | Sal. i Herran-
om afled d. 31 martii 1697. Gud | förläne ho-
nom en glad upståndelse!!! — Stenens ytterkant
och inskriftsplattan svartmålade. — Till denna
gravsten hör en annan sten, nu i tornets golv,
vilken har denna inskrift: DENNA STEN BE-
TÄCKER GÅRDFOUGDER WED ROO WÄAT
(=WÄLAKTAT) MÅNS SIGGESSON HWARS
GRAFVÅRD STÅR HÄR BREDEVED I MVREN
OCH GRAFWEN IGENKÄNNES HAR AF. N:o 1.

EPITAFIER.

I gamla sakristian förvaras en begravningsplåt över en borgerlig person (jfr s. 214). H. 24 cm. L. 32 cm.

Inv. 1829 talar om »en swart tafla af uphöjdt trädarbete, föreställande öfverst ett timmglas, därpå en dödskalle, derpå en ängel sittande, nedanför på sidorna tvenne Sirener och nedanom dem tvenne menniskovarelser, midt på taflan stå dessa orden! »renoveradt 1792.» Nu förkommet.

Skr. 18/7 1879 nämner »ett af träd skulpteradt adligt vapen, hvarpå synes bland annat ett oxhufvud.» Kan möjligen ha varit Hårdvapnet, i vilket ett oxhuvud förekommer. Ett Hårdvapen fanns på 2:a mansbänken (jfr s. 252). — Nu förkommet.

KLOCKOR.

Klocka, gjuten 1696 av Petter Böök i Göteborg, varvid användes malm från en äldre klocka, som förstördes 1693 vid själaringningen efter drottning Ulrika Eleonora d. ä.¹ H. 80 cm. Diam. 80 cm.

Klocka, gjuten 1749 av Nils Billsten i Skara. Å klockan denna versifierade inskrift:

»Hörer du mitt gälla liud
Lyft dit hierta up til Gud
Gack til Kyrckan säll dit ned
Hör Guds ord, tro, läs och bed.

H. 60 cm. Diam. 63 cm.

¹ Jfr sockenst. prot. 1750: »§ 4. Til at spara klockorna blef bewiljat at man ringer litet med dem barnlik och længre för de større.»

Sammanfattning av Mellby kyrkors konsthistoria.

I. Under 1100-talet uppfördes av finhuggen, grå sandsten en liten kyrka, bestående av rektangulärt långhus, sannolikt med lägre och smalare kor i öster. Om dess altarvägg varit rak eller haft absis, kan ej avgöras (fig. 273 A). Sannolikt platt trätak. — Av inventarier från denna period finnas ännu bevarade flera liljestenar och en dopfont.

II. Under medeltiden — ovisst när — tillbyggs sakristia i norr och vapenhus i söder. Sannolikt välves även kyrkan under denna period (fig. 273 B).

III. Mellan åren 1668—1677 undergår kyrkan en genomgripande ombyggnad, bekostad av M. G. De la Gardie. Det gamla korpartiet raderas, och kyrkan tillbyggs österut 24 alnar i bredd med långhuset; avslutningen i öster rak. Ny sakristia uppföres. Valven tagas ned och ersätts med plant trätak (fig. 273 C). Väggarna dekorerats med målningar. Från denna period förskriver

sig även altarprydnad av mästare Passelaque, predikstol (1690) av Nils Falck samt nattvardskärl och textilier, skänkta av adliga herrskap i församlingen, huvudsakligen av Fleming på Roo. En ringklocka, gjuten 1696 av Petter Böök i Göteborg.

IV. 1731 dekorerats det platta trätaket med målningar. 1756 brytes en port upp i väster, och 1765 uppföres framför denna ett vapenhus av trä. Fönstren utvidgas. — Även under denna period tillkomma genom gåvor av adliga och även borgerliga personer, särskilt handelsmannen Anders Månsson fr. Göteborg, nattvardskärl m. m. En ringklocka, gjuten 1749 av Nils Billsten i Skara.

V. År 1879 raderas den gamla kyrkan med undantag av sakristian. Samma år uppföres på ny grund en ny kyrka med åttkantig plan efter $\frac{12}{8}$ 1875 stadf. ritning av O. Erikson.

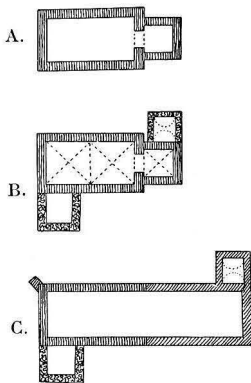

Fig. 273. Mellby.
Den äldre kyrkans plan-
utveckling.
Grundrissentwicklung der
älteren, abgebrochenen
Kirche.

Résumé.

Die jetzige Kirche in Mellby (Fig. 263, 264, 265) wurde im J. 1879 nach Plänen des Architekten O. Erikson aufgeführt. Ohne künstlerisches Interesse.

Von der älteren, in demselben Jahre abgerissenen Kirche steht nunmehr nur die Sakristei. Auf Grund älterer archivalischer Nachrichten und einer Handzeichnung aus dem J. 1671 (Fig. 258, vgl. S. 19) lassen sich jedoch die Grundzüge ihrer Entwicklung wiederherstellen. Der ursprüngliche Grundriss der Kirche lässt sich nicht sicher feststellen. Wahrscheinlich bestand sie jedoch — den anderen Kirchen der Gegend entsprechend — aus einem rechtwinkligen Langhause mit einem schmaleren Chor, gegen Osten gerade abgeschlossen oder mit Apsis (Fig. 273 A). Sie war aus fein gehauenen Sandstein auf einem abgeschrägten Sockel desselben Materiales aufgeführt. Die Anlage dieser Kirche ist in das 12. Jahrh. zu setzen. In unbekannter Reihenfolge wurden später im Mittelalter Sakristei und südliche Vorhalle angebaut (Fig. 273 B). Diese Anbauten sind wahrscheinlich aus Granit aufgeführt. Die Kirche wird auch im Mittelalter mit Gewölben überdeckt. — In den J. 1668—77 wurde sie auf Kosten des Reichskanzlers M. G. De la Gardie (vgl. S. 19) nach Osten verlängert; gerade abgeschlossen (Fig. 257, 273 C). Eine neue Sakristei wurde auch angebaut, die Gewölbe mit einer flachen Holzdecke ersetzt, welche von einem unbekanntem Meister in den J. 1730—31 dekoriert wurde. Die Kalkmalereien der Wände sind wahrscheinlich früher ausgeführt. Im 18. Jahrh. werden die Fenster vergrößert und ein westlicher Eingang mit Vorhalle aus Holz aufgeführt (1765). — Im J. 1879 wurde die Kirche abgerissen.

Bemerkenswert ist der Taufstein aus Sandstein (Fig. 266), im 12. Jahrh. gehauen. So auch die mittelalterlichen Grabsteine (Fig. 271, 272). Der Altaraufsatz — jetzt verloren, wie mehrere andere interessante Inventarien — war von dem Meister Passetlaque (vgl. S. 222) geschnitten, und die Kanzel 1690 vom Meister Nils Falk. Schöne Textilien und Altargeräte waren von adeligen Personen der Gemeinde geschenkt worden — besonders von der Familie Fleming zu Roo, einem Gute in der Gemeinde.

Die Inventarien der neuen Kirche sind ohne künstlerisches Interesse.

Neben der Kirche stand früher ein hölzerner Glockenturm, dessen Aussehen unbekannt ist.

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 274. Järpås nya kyrka från sydost.
Die neue Kirche, im Jahre 1805 aufgeführt.

JÄRPÅS KYRKOR.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, BARNE KONTRAKT.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II:1, s. 71—72. — LINDSKOG I, s. 112—114. — LJUNGSTRÖM, s. 97. — WENNERBLAD, s. 8, pl. 22. — LAMPA, Inv. 1583, s. 17 i V. F. T. III:3—4. — R. CEDERSTRÖM, Svenska kungliga hufvudbanér samt fälttecken, Sthlm 1900, s. 118, nr 449. — GÖTEBORGS TIDNING 1789, nr 108.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLD, Monumenta IX, N:o 3, s. 95 (ext. fr. S., runsten), 96—98 (begravningsvapen), N:o 4 (Hadorphs reseanteckningar). — Runstenar i Östergötland, Småland och Westergötland avtecknade av E. BRENNER, 1670, s. 29 (ms i KB, sign. Fl 4, c). — P. A. SÄVES BERÄTT. 1863, s. 141, 142 (avb. knapp på kyrkstöten, runsten, bauta-sten med kyrkan i fonden). — A. T. A.: 2 bl. uppmättningsritningar (plan, 3 sektioner och 2 fasader) av Axel Lindegren 1909, kopia efter Peringskiöld (ext. fr. S.), 4 foto. (3 av vapensköldar i Peringskiöld, 1 kyrkogårdsport i V.); avskrift ur Hadorph; inv. 1829. — Ö. I. Ä.: 2 bl. ritningar (fasad och plan) ^{30/11} 1790; 2 bl. uppmättningsritningar av Axel Lindegren 1909; 4 bl. ritningar (plan, fasader, sektioner, detaljer).

restaurering stadf. ²⁸/₇ 1909; kgl. brev ⁹/₅ 1791 ang. nybyggnad; ²⁵/₁₁ 1800 ang. kyrkobyggnad för Järpås och Höra enl. ritningar för Örslösa; 3 foto. (1 kyrkogårdsport i V., int. mot Ö. och altarpuppställning). — R. A. Riksregistraturet, br. ²/₁₀ 1689, fol. 373. — SKARA DOMK. A.: I Handlingar från Järpås (E. VI N:o 45) inv. 1688, med tillägg, 1781, biskopsvisitation 1781 och 1807, »specification . . . 1710»; skrivelser 1788 ang. kyrkans utvidgande, 1800 ang. kyrkobyggnad, 1802 ang. tornbyggnad; avskr. ur sockenstämmoprotokoll ¹⁴/₁₂ 1801; Skara stifts bok; Wester-Goth. eccl. — SKARA ST. OCH GYMN. BIBL.: Topogr. saml.: Hjerpås, s. 12—14, 19. Samling af Inscriptioner på klocker i Skara stift, s. 24. Inscriptioner på Epitaphier, Grafstenar m. m. vid Skara Stifts kyrkor, s. 82—4, 300—1, 692—3. Carlmarkska samlingen: Inscriptioner 1, 2, s. p.

Kyrkans arkivalier: LANDSARKIVET, GÖTEBORG: Konsthistoriskt intressanta uppgifter träffas i följande volymer: B. I, innehållande inventarium 1705, räkenskaper 1705—59, sockenstämmoprotokoll 1705—59, visitationsakter 1705—59, »sällsamme händelser i församb:n», »bänckelängd» 1711 (fol. 311), »byggningsförteckning» 1706—1807; L. I, 1, innehållande räkenskaper 1705—28, 1732, 1735—37; L. I, 2, innehållande räkenskaper 1760—81; L. I, 3, innehållande räkenskaper 1781—1814. — I KYRKANS ARKIV förvaras N:o 1 innehållande bl. a. inventarier 1770, 1807, 1817, 1833, räkenskaper 1759—1830, bänckdelning 1779. Dessutom handlingar från nyare tid.

Kyrkogård.

KYRKOGRÅRD. Järpås kyrka ligger på en hög sandås, vida synlig, omgiven av en stor kyrkogård, huvudsakligen utbredande sig i söder och öster. Tvenne gånger utvidgad — 1879 i norr och 1884 i söder. Den kringgårdas av en ej fullt meterhög gråstensmur (kallmur) utan avtäckning med portar i norr, söder, öster, väster och sydväst. Den västra är överbyggd och har putsade murar (fig. 275), sannolikt uppförd 1786. Övriga portar hava sandstensstolpar, krönta av kulor, och mellan stolparna enkla, 1807 smidda järngrindar. Dessförinnan funnos trägrindar, tillverkade 1785.

Järpås gamla kyrka.

Kyrkobyggnaden.

PLAN OCH MATERIAL. Den år 1805 raserade kyrkan utgjordes enligt ritningar från 1790 av ett rektangulärt långhus med rak altarpvägg i öster. Ridande å västra gaveln var ett torn uppfört, och i norr och söder voro sakristia och vapenhus tillbyggda. — Långhuset var i sin västliga hälft uppfört av finhuggen sandsten, sannolikt vilande på en en-

kel, skråkantad sockel (fig. 276). Östpartiet däremot var byggt av tuktad sandsten (enl. en ant. i topogr. saml. i Skara St. och Gymn. Bibl.). — Yttermurarna voro putsade. — Fönsters och dörröppningars form år 1805 okända; dock var intet fönster i sitt ursprungliga utseende bevarat. De på fig. 277 synliga fönstren äro sannolikt från år 1647, då kyrkan tillbyggdes i öster. — Golvet utgjordes av stenhällar från Kinnekulle, inlagda 1773. Äldre golv av bräder från 1718. — Innerväggarna voro slätputsade och möjligen dekorerade med målningar från 1647 (se nedan). — Taket platt

A. Roland delin. 1906.

Fig. 275. Järpås. Västra kyrkogårdsporten.
Westlicher Kirchhofseingang.

trätak från år 1772. — Yttertaket täckt med spån (första gången nämnt 1708).

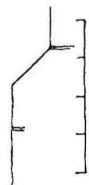

Fig. 276.
Järpås.
Sockel.

Sockel aus Sandstein.

Järpås kyrkas ursprungliga utseende kunna vi ej rekonstruera fullständigt. Vi veta, att den hade rektangulärt långhus, uppfört av sandsten¹ och vilande på en skråkantad sockel (fig. 276), att den hade portal i söder, men korpartiet känna vi ej till. Sannolikt var till långhuset lagt ett lägre och smalare kor. Huruvida detta haft rak altärvägg eller varit försett med absid, kan ej avgöras, då inga grävningar företagits.

DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN.

¹ I kyrkogårdsmuren äro hittade trenne finhuggna, grå sandstenar (H. 17 cm.), förut använda i den ursprungliga kyrkans murar.

Då kyrkans murverk före dess raserande ej blivit undersökt, och man sålunda icke kan avgöra, om de huggna stenarna legat i jämna skift eller i dylika av växlande höjd, är det icke möjligt att närmare datera kyrkan. Dock torde den tillhöra 1100-talets början eller mitt¹.

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.

Till denna kyrka fogades framför sydportalen ett vapenhus av sten med rundbågig portal (fig. 277), liknande motsvarande i Råda (fig. 203) och Mellby (fig. 258). Vapenhuset uppfördes sannolikt på 1300- eller 1400-

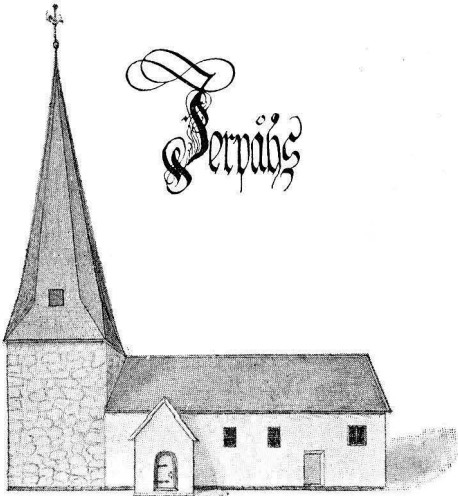

Fig. 277. Järpås gamla kyrka år 1671 efter teckning i Peringskiöld's Monumenta.
Die alte, jetzt abgerissene Kirche nach einer Handzeichnung aus d. J. 1671.

talet. — Troligen mot medeltidens slut tillbyggdes i väster ett torn av gråsten utan några som helst fönster eller ljudöppningar i södra muren. Tornets ursprungliga avtäckning känna vi ej, men å teckningen i Monumenta från år 1671 synes samma höga, spetsiga spira, som är så vanlig i norra Västergötland. Rhyzelius berättar, att »Thes höga ansenliga torn blåste omkull om natten mellan d. 13 och 14 Dec. år 1674». Man har sannolikt återuppfört det igen, ty 1707 nämnas i räkensk. utgifter till »klockaren i Lijdeköping, som lofwade sig upsättja Spiran på Kyrckiotornet», och följande år för dennas målning och förgyllning. — Under medeltiden förses troligen kyrkan även med valv. Åtminstone var 1671 kyrkans äldsta del välvd och dekorerad »medh gemen gamäl målning» (Hadorph), varmed möjligen menas medeltida kalkmålning. Även tornets bottenvåning hade valv.

¹ Rhyzelius säger i sin *Wester Goth. eccl.*: »Järpås eller Hierpås en gammal moderkyrkia, om ärkebiskopens Doctor Spegels gissning uti Biskops Chrönikan p. 277, är sann, nembligen at then trettonde biskopen i Skara Jerp Ulps eller Ulps Jerpe, som lefde wid år 1191, henne anting bygt eller förbettrat och uprettat hafver. Hålles före fordom blefwet kallad Hielpås af then än ther synliga offerkällan ther folket fordom sökt hielp emot sjukdomar».

År 1647 sker en stor förändring, ty detta år raseras det ursprungliga korpartiet¹, och kyrkan utvidgas mot Ö. i bredd med långhuset. Kyrkans inre längd blir härigenom $47\frac{1}{2}$ aln, bredd $8\frac{1}{4}$ aln (Lindskog). Material tuktad, grå sandsten. Från denna ombyggnad förskriva sig sannolikt även de rektangulära fönstren och den sydöstra porten, vilka synas å fig. 277. Den ursprungliga delen behöll sina valv, medan det tillbyggda östpartiet täcktes med platt trätak. Denna ombyggnad bekostades, åtminstone delvis, sannolikt av Erik Andersson Oxe till Bryne, (jfr bil. II), vilkens initialer S (sannolikt felskrivning för E.) A. O.² jämte årtalet 1647 voro fastsatta i östra gaveln.

I ett brev i riksregistraturet d. $\frac{2}{10}$ 1689 beviljas kollekt åt församlingsmedlemmarne i Järpås, emedan »deras kyrcka är så trång det de alle deruthi intet kunna rymmas widh deras gudstienstz förrättande, ärnandes fuller till den ändan den samme reparera och uthwidga». Huruvida denna nya planerade tillökning av kyrkan kom till stånd eller ej, därom lämnar arkivet intet meddelande. Sannolikt blev dock intet därav.

År 1706 uppbröts en båge mellan långhuset och tornet, vilken emellertid 1772 åter igenmurades. 1708 uppfördes av sten — sannolikt i norr — en sakristia. 1767 »blef Sacristian i så mätto ändrad, at yttre Långmuren, som war för hög och gjorde taket så slätt at wattnet ej kunde afrinna, blef sänckt; nya Bielkar och åsar inlagda, samt taket . . . spånt». 1772 raserades »det gamla Bräckeliga och alt för låga Sten-hwalfwet» i kyrkans västra del och ersättes med trätak. Dessutom förekomma ständiga reparationer å spåntaken samt då och då förändringar av fönstren.

Mot slutet av 1700-talet börjar man finna kyrkan »för liten och trång, samt irregulair, hållandes 36 alnars längd och 9 dito i bredd (jfr uppgiften hos Lindskog); i hvilken vid Gudstiensternas hållande skall inrymas icke allenast Hierpås, utan ock Hörans med större delen af annexen Ufvereds Invånare, utom mycket utsocknes folk» (skr. t. domk. $\frac{27}{8}$ 1788). Redan 1770 ses i räkenskaperna utgifter »til Byggmäst. Sven Hultman, som war här at gie prospect til

¹ Sannolikt fick östra kormuren kvarstå (se fig. 298 C) såsom fallet är i Gösslunda (jfr s. 118 o. fig. 120).

² Uppgiften hämtad i Skara St. och Gymn. Bibl. S. troligen felskrivning för E., ty någon av Oxe-ätten med initialerna S. A. O. har 1647 icke funnits i församlingen, och en medlem av ätten skall hava bekostat en del av tillbyggnaden. Verksam var även kyrkoherden Anders Persson (se s. 282, not 1).

kyrkjans utvidgande». 1788 besiktigar en annan byggmästare kyrkan och avger ett förslag jämte ritningar. Genom Kgl. br. ²⁵/₁₁ 1800 tillåtes församlingen att bygga en ny kyrka, gemensam för Järpås och Höra socknar, med användande av ⁹/₇ 1799 stadf. ritning för Örslösa kyrkas nybyggnad. I april 1805 började kyrkans raserande, och den 23:e söndagen efter Trefaldighet hölls första gudstjänsten i den nya kyrkan.

Inredning.

- ALTARE.** Altarprydnadens utseende år 1805 känna vi ej, men sannolikt var det den år 1733 för 200 dlr anskaffade »altartaflan», som ännu tjänade sitt ändamål.
- ÄLDRE ALTAR-
PRYDNADER.** En äldre altarprydnad i gamla kyrkan var den 1909 i nya kyrkan återuppsatta från år 1689. Jfr s. 271.
- En före denna brukad altarprydnad nämnes i inv. 1688 med tillägg såsom gammal och stående på kvinnoaltaret (jfr s. 94, not 2).
- PREDIKSTOL.** Predikstolens form år 1805 är oss även okänd, men vi veta, att på en tavla över dess dörr har denna inskrift stått att läsa: »Til Guds ära och Herrans Helgedom til prydnad hafver den Välborne Herren H:r Erland Kaffe til Russelbacken och Brynö med Dess Vålborna Fru, Fru Margareta Ribbing (se bil. II) denna Prädikestol Järpås kyrka förärat och der upsätta låtit 1692.»
- En äldre predikstol nämnes i tillägg till inv. 1688 såsom »Prediko Stool efter gammalt Manner».
- BÄNKAR.** Om bänkinredningen i gamla kyrkan veta vi blott, att »uthi Choret, emellan främsta kyrkiodören och klockarens stol, är Wällb:ne H. Erland Kafles till Bryne eenskyllde stool».
- LÄKTARE.** I den äldre kyrkan funnos läktare i väster och söder, vilken senare omgjordes år 1706. Året därpå målades barriären av Anders Persson målare, varvid fyllningarna pryddes med målningar, framställande Kristus och de tolv apostlarna. 1772 nedtogs södra läktaren, men återuppfördes omedelbart. Vid detta tillfälle byggdes även läktaren i väster.

Järpås nya kyrka.

Kyrkobyggnaden.

- PLAN OCH
MATERIAL.** Järpås nya kyrka (om dess ritningar se ovan), vars plan framgår av fig. 278, är å samma grund som den gamla uppförd av gråsten, vilande på en skråkantad sockel (fig. 276), som dock nu döljes under tjock puts. I västra gavelns sockel är en runsten

inmurad. Dess inskrift är förut publicerad (TORIN, Västergötlands runinskrifter I, pl. 19 i V. F. T. I: 2, Ljungström m. fl.). Sockeln åtminstone delvis från gamla kyrkan. — Murarna äro utvändigt spritputsade och avfärgade i gult. Murhörn, fönster- och dörrömfattningar slätputsade och vita. Fönster och dörrar stora, rundbågiga med undantag av östpartiets andra våning, där fönstren äro rektangulära. Över södra porten är inmurad en kalkstenstavla med inhuggen och förgylld inskrift: »ÅR 1805 UNDER GUSTAF IV ADOLFS REGERING OMBYGDES IFRÅN GRUNDEN DETTA HERRANS HUS!» Golvet i mittgången belagt med gamla, mycket nötta gravhällar av kalksten, i sidogångarna med bräder. Innerväggarna slätputsade, gulmålade. Nederst utefter golvet löper en träpanel med enkla fyllningar, utförd av de gamla bänkdörrarna. Östra väggens mittparti indelat med pilastrar, varigenom dörrar till sakristian och altarpställningen sammankomponerats. Pilastrar och entablement vitmarmorerade. Altarprydnaden står i en nisch, mörkt blåmålad med förgyllda stjärnor. Taket, segmentvalv

av trä, putsat och dekorerat med målning. Det har en stor mittspegel, begränsad av en kraftig trälist, innanför vilken en bred bård är målad i gråblått, tunt mönster. I mitten ornament med

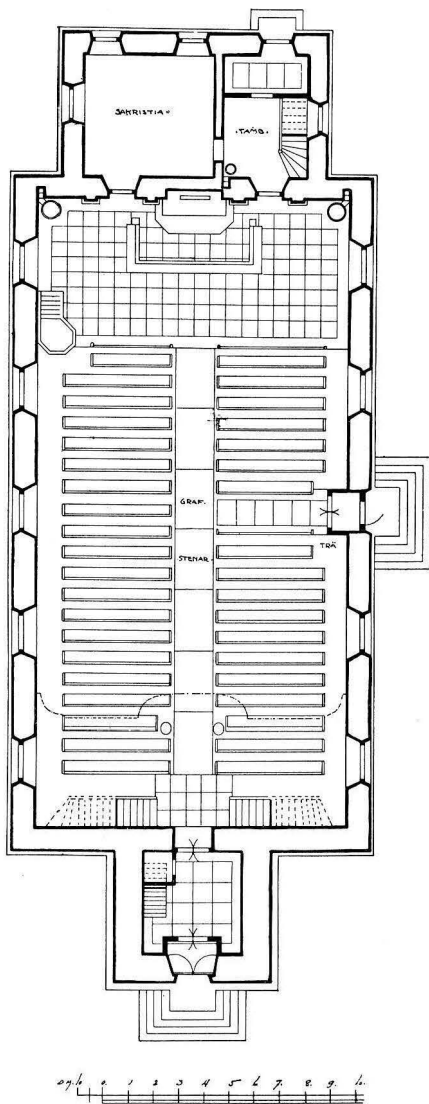

Fig. 278. Järpås nya kyrka. Plan.
Skala 1:300.
Efter ritning av A. Lindegren 1909.
Grundriss der neuen Kirche.

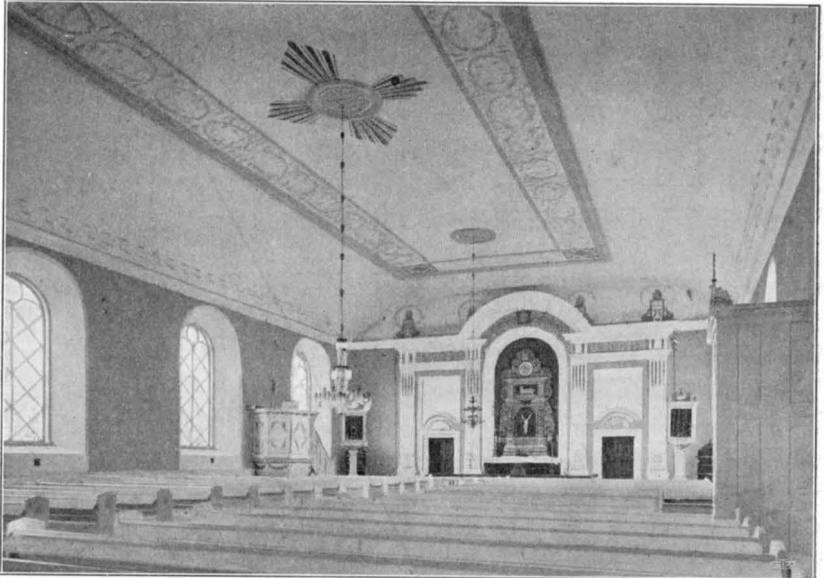

Foto. S. Curman 1913.

Fig. 279. Järpås nya kyrka. Interiör mot öster.
Inneres der neuen Kirche gegen Osten.

fyra strålknippen. Kronbrickor av trä. Ovan väggen en vit list, över denna en i gråblått målad, tunn ranka. Interiörens nuvarande utseende härrör från en reparation år 1910, utförd efter ritningar av ark. Axel Lindegren, stadf. ²³/₇ 1909. Yttertaket täckt med grå skiffer.

TORN. I väster är år 1806 tillbyggt ett torn av gråsten med ut- och invändigt putsade murar. I väster rundbågig dörröppning samt däröver en inmurad kalkstenstavla med årtalet 1806 inhugget. Bottenvåningen användes som vapenhus. I översta våningen hänga två klockor, om vilka mera nedan. Tornet täckes av en enkel huv, klädd med grå skiffer och galvaniserad plåt. Den är krönt av ett kors.

SAKRISTIA. Bakom alturväggen är en tvåvåning, smalare utbyggnad av samma höjd som långhuset. Den rymmer, såsom av planen (fig. 278) framgår, sakristia och tambur med trappa till övervåningen, som nu är inredd till församlingslokal. Före sista restaureringen av 1910 var här en mot kyrkan öppen läktare.

**SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.** Under det sedan kyrkans uppförande förflutna århundradet har byggnaden undergått ett flertal smärre reparationer samt tvenne mera omfattande 1871 och 1910. — Denna sista enl. ritningar av

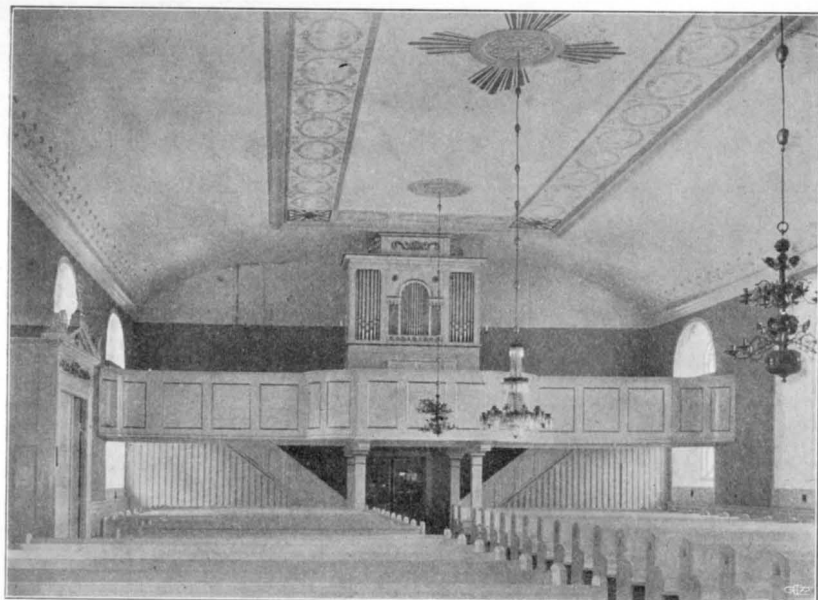

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 280. Järpås nya kyrka. Interiör mot väster.

Inneres der neuen Kirche gegen Westen.

Axel Lindegren, stadf. $23/7$ 1909, omfattade interiören, inredningen samt östpartiets anordnande till församlingslokal.

Inredning.

Altaret utgöres av ett enkelt träbord. — Altarring av svarvade trädockor, vitmålad. — Altarprydnad av trä, skulpterad och målad, utgörande en arkitektonisk uppbyggnad (fig. 279). På densamma är årtalet 1689 målat. Dock har den blivit betydligt förändrad vid sitt återuppsättande på altaret år 1910. Då tillkom bl. a. den övre avdelningen med Agnus Dei. Detta har förut legat å altaret. Från 1910 förskriver sig även den mindre lyckade bemålningen. — När kyrkan 1803 nybyggdes, uppsattes såsom altarprydnad en oljemålning å duk, utförd av målaren Kunkell. Dess utseende okänt. Ljungström nämner som altarprydnad ett enkelt träkors, vilket 1871 (?) fick vika för en oljemålning å duk (H. 126 cm., B. 152 cm.), målad av fröken Reuter och framställande änglar bland moln. Tavlan förvaras i sakristian. — Den ersattes år 1902 av en annan oljemålning å duk, utförd och skänkt av

PREDIKSTOL.

BÄNKAR.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 281. Järpås. Romansk dopfund.
Romanischer Taufstein (Sandstein).LÄKTARE O.
ORGEL.

förd; barriären enkelt fyllningsarbete. 1884 utvidgades läktaren. Dess nuvarande utseende förskriver sig från 1910. Å läktaren är orgeln uppställd; fasad enkel, 1800-talet (synlig å fig. 280). — Före den senaste restaureringen var läktare inredd även ovan sakristian, där nu församlingslokalen är belägen.

Lösa inventarier.

(Från båda kyrkorna.)

- DOPFUNT.** Dopfund av sandsten (fig. 281) med uttömningshål; fot och skål sannolikt icke samhörande. Foten synnerligen väl huggen, skålen sämre med grova ytor. Den förra sannolikt från 1100-talet, den senare yngre. H. 70 cm., Diam. 65 cm.
- DOPSTÄLL O. DOPSKÅL.** Enkelt, modernt dopställ av trä (H. 77 cm.) med dopskål av nysilver. Utmed brädden graverat bibelcitat. Tillverkad 1901 hos C. A. Kjernås. Diam. 28 cm.
- NATTVARDSKÄRL.** Kalk av silver, enkelt arbete. Stämplars: NYBERG — tre

¹ F. 1854, † 1911; g. 1872 med godsägaren Ivar Wijk, ägare av Domö nu inom Järpås, förut Höra sn.

fru Mary Wijk, f. Dickson¹ och framställande lärjungarne i Emaus. Givarinnan återtog emellertid tavlan efter restaureringen 1910, men skänkte i dess ställe ett antependium (se s. 276).

Predikstol, enkelt träarbete från år 1806, restaurerad 1910. Målad i vitt och guld.

Bänkarna äro öppna, enkla vitmålade, tillverkade 1910. — Förut slutna bänkar. Dessas enkla dörrar nu använda till väggpanel.

I kyrkans västligaste

del är en läktare upp-

Foto. Silverutst. i Skara 1913.

Fig. 282. Järpås. Oblatask av drivet silver från 1669.
Hostienkapsel aus getriebnem Silber. 1669.

kronor — Lidköpings vapen — W. 2. (=1803). H. 26 cm. —
Tillhörande paten av silver, enkel. Stämplrar S. NB. (=S. Nyberg)
— tre kronor — Lidköpings vapen. Diam. 15 cm.

Sockenbudskalk (H. 13,2 cm.) och paten (Diam. 7 1/2 cm.).
Stämplrar I. F. G. (= Granander?, jfr s. 199, not 2) — tre kronor —
Lidköpings vapen — Y 2 (= 1805).

Sockenbudskalk (H. 10 cm.) och paten (Diam. 7,3 cm.).
Stämplrar: Lidköpings vapen — O. S. (=Olof Söder-
man¹). Tillverkade 1730—40.

Oblatask av silver (fig. 282, jfr silverutst. i Skara
1913 nr 132), oval, drivet arbete. Å locket graverat
Oxes och Creutz' vapen samt *HARALD * OXE * ELSA
* CREVTZ * (jfr bil. II). På undersidan ANNO 1669
DEN 22 SEP. Stämplrar: krona (= Stockholm). Mä-
starestämpel (fig. 283). H. 6 cm., L. 14 cm., B. 12 cm.

Fig. 283.
Järpås.
Stämpel å
fig. 282.
Silverstempel
auf der
Hostienkapsel
(Fig. 282).

¹ Avlade mästareprov 1730, bosatt i Lidköping, var död 1740. W. BERG, a. a.
I, s. 321.

Oblatask av silver, rund. Stämplor i locket: C. B. — 11359. Samt: F. B. — Springande häst. Sannolikt icke svenskt arbete. Diam. 4,8 cm.

Två kannor av lergods (H. 35 och 28,5 cm.) Den ena med lock av tenn. Runt kannornas liv i upphöjt arbete en försilvrad vinranka. 1800-talet.

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 284. Järpås. Ljuskrona av mässing från 1718.
Kronleuchter aus Messing. 1718.

En oblatask av trä, målad, nämnes i inv. 1688. I detta inv. med tillägg förekomma även oblatjärn »gambla och försletne» samt »Nya oblates Jern, Upkiöpte i Arboga för 6 Dr.».

MEDELTIDA
TRÄSKULPTUR.

Ett två fot högt krucifix, »hvars Kristusbild synes vara af hög ålder, och en Kristusbild, hvartill korset saknas» förvarades enl. Ljungström (1871) i sakristian. Det senare sannolikt triumfkrucifix. Nu förkomna.

Ljuskrone av mässing (fig. 284) med rikt profilerad mittstång, slutande i en stor kula. Två kransar med prydnadsarmar, slutande i blomkalkar, och två kransar av 8 ljusarmar. Tillverkad 1718 av mästern Gabriel i Råda. H. 84 cm., Diam. 67. LJUSKRONOR.

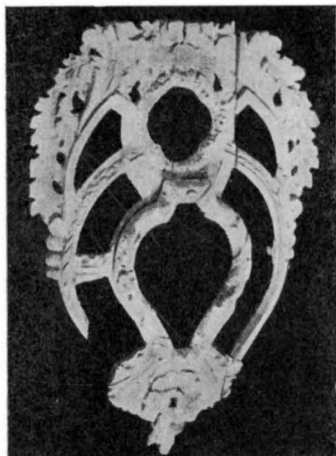

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 285. Järpås. Ljuskrone av mässing från 1790.
Kronleuchter aus Messing. 1790.

Ljuskrone av mässing med rikt profilerad mittstång, krönt av fyra vingar och avslutad av en kula. En krans av åtta ljusarmar. Tillverkad av mästern Gabriel i Råda 1721. H. 35 cm., Diam. 46 cm.

Ljuskrone av mässing (fig. 285) med rikt profilerad mittstång, avslutad av en stor kula. Tre kransar med prydnadsarmar, slutande i blomkalkar (den översta kransens blommor solliknande), och två kransar av åtta ljusarmar. Å kulan en punsad inskrift: DENNA : LJUSCRONA : ÄR : SKÄNKD : TIL : HJERPÅS : KYRKA : DEN : 25 DECEMBR : 1790 : AF : ÄNKEPROSTINNAN : HELENA :

LJUSSTAKAR.

Foto. S. Curman 1913.

Fig. 286. Järpås. Lampett av skulpterat trä. 1700-talets början.

Wandleuchter aus geschnitztem Holz. Beginn 18. Jahrh.

THUNBERG : FÖDD : BERONIUS¹ : DÅ : BOENDE : PÅ : LILLA : BRYNE. H. 84 cm., Diam. 63 cm.

Ljuskrona med ställning av mäs-
sing, behängd med glaslänkar och
prismor. 1800-talet. H. 118 cm.,
Diam. 94 cm.

Fyra lampetter av skuret, kre-
derat och förgyllt trä; söndriga (fig.
286). Början av 1700-talet. Enl. inv.
1829 »skänckta af en i Församlingen
född Uddevallsbo». H. 47 cm., B.
35 cm.

Två par ljusstakar av malm (H.
16 och 26 cm.), möjligen de två
par, som enl. räk. tillverkades av
mäster Gabriel i Råda 1718 och
1720. 1 par trearmade ljusstakar
av mässing, stämplade N I O. 1800-
talet. H. 50 cm. — 1 par ljusstakar av trä, svarvade. H.
50 cm.

TEXTILIER.

Mässhake (fig. 287) av svart sammet med delvis upphöjt silver-
broderi: å framsidan gudsögat, på ryggsidan ett kors med törne-
krans, vid foten en dödskaile och tvenne korslagda ben samt
initialerna N. T. (= Nils Thunberg) H. B. (= Helena Beronius¹) och
ANNO 1789. »Denna Mässhake är köpt ifrån Stockholm, gord i
modernaste smak och invigdes d. 12 Juli 1789» (Göteb. Tidn.
1789, nr 108).

Antependium av blått kläde med silverbroderi. IHS inom
en lagerkrans. Skänkt 1873.

Antependium av rött kläde med silkebroderier i olika färger.
Utfört vid Nordiska kompaniet 1910 efter ritning av Axel Linde-
gren. Gåva av fru Wijk på Domö (jfr s. 272, not 1). H. 110
cm., L. 380 cm.

Håv av röd sammet med gula broderier, fodrad med rött
skinn. Kanten av mässing med drivna slingor mellan tunna rep-

¹ Nils Thunberg, f. 1721, kyrkoherde i Råda 1763, prost 1777, bortarre-
rade pastoratet 1786 och flyttade till sin egendom Bryne i Järpås sn. † 1786. G.
1763 m. Helena Beronius, † 1814. Makarna ha stiftat flera stipendier till förmån
för Skara gymnasium och Veterinärinrättning.

stavar. 1600-talet? Diam. 15 cm.

Bland nu förkomna textilier må nämnas ett kalkkläde »med målning om H[erran]s Nattvard» (prot. 1716), ett grönt antependium »medh Oxen vapnet och en lillia. Oxen half och rödh i huitt field. Mitt öfver står C. O.» (Hadorph). Fig. 288, som avbildar vapen och initialer å antependiet, visar även hustruns

namn F[ru?] M[argareta]. Mannens initialer sannolikt feltydning av E. O., och antependiet skänkt av *Erik Oxe* och hans första fru *Margareta Lillie* (jfr bil. II). Mässhake »af rödt sidensars och melerade galoner af guld och silfwer, märkt H. O. E. C. 1692»; skänkt av *Harald Oxes* efterlevande maka *Elsa Creutz* (se bil. II). Mässhake »af rödt sammet och blått sidentyg med crucifix». Mässhake »af grönt sidentyg med galon i öfra kanten». Mässhake »af gammalt sidentyg med guldblommor och meleradt kors på ryggen samt Bokstäfverna B. P. A. R.» Skänkt av *Bernt Papegoja* på Korpögården och hans maka *Anna Roos* af Hjälmäter (se s. 279), vilket herrskap även skänkt ett antependium »af rödt sidensarts». Kalkkläde »af fin hwit duk med små galoner och årtalet

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 287. Järpås. Mässhake från 1789. Messgewand aus d. J. 1789.

4 Insignien der sechs Firmen des Järfors bygge am 17ten Junij 1671

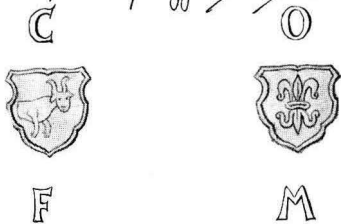
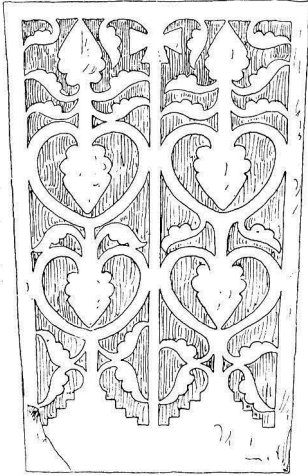

Fig. 288. Järpås. Vapen på ett nu förkommet antependium. Teckn. i Peringskiölds Monumenta.

Wappen auf einem jetzt verschwundenen Altartuch nach einer Handzeichnung aus d. J. 1671.

1722 samt L. I. D. D. L. N.». Brudpäll »af gult taftt». Samtliga nämnda i inv. 1770 och följande. »Et hwitt siden kalkkläde med Crucifix och wackra deviser sydt och gifwit af Fröken Bäärrenhjelm på Hinderstorp¹ i Dec.

¹ Ulrica Charlotta B., f. 16/7 1767, † ogift 21/10 1857. Hinderstorp, egendom i Häggesleds sn.

FANOR.

A. Roland delin. 1912.

Fig. 289. Järpås. Gravsten av sandsten.

Mittelalterlicher Grabstein (Sandstein).

1803.» »Ett blårosigt siden altarekläde med hvit altareduk och gula siden frantsar omkring och Bokdyna af samma tyg som altareklädet skänkte af Hr. Häradshöfdinge J. Sundler och dess fru på Stora Domö d. 22 Junij 1804.» Vidare skänktes 1807 till kyrkans invigning »ett rödrosigt siden altarekläde». Till sist må även nämnas, att 1711 inköptes »kläde till koft åt kyrkio-stöten» med »gult boije till Stofering», samt att 1790 anskaffas en »Spögubberäck». I inv. 1829 nämnes en »grå Räck åt Kyrkovaktaren».

Fana av lärft med målad ornering. I mitten Karl XII:s krönte namnskiffer samt A:o 1710. Ovan detta: »Kållandz Häradh»; nedtill: »Jerpåhs Giälldh.» Duken fastsydd runt stängen, som är av fur med nedåt avsmalnande klack av järn, spets av samma metall¹. — Mycket trasig. Förvaras nu i Livrustkammarens samlingar (inv. nr 290). — Dukens urspr. H. 127 cm., nuv. B. 150 cm. Stängens L. 325 cm. Jfr s. 155.

Enligt ant. i topogr. saml. i Skara St. och Gymn. Bibl. ha i kyrkan ännu mot 1700-talets slut dessutom följande fanor förvarats:

I. En, tillhörande Wästgöta-Dals regemente, som plögade ha sina övningar i närheten.

II. »Hon är af Sidentyg, hvaraf 2 hörn äro röda, 2 gröna. På den ena sidan står öfverst: PS. 27: 3: Om en strid hofvo sig up --- tt:n, midt uppå: Et menniskohufvud med Lagerkrants (=Kållands härads vapen), hvars blad varit försilfrade, på både sidor Kållands härad: derunder Råda och Hierpås Gäld Leckö anno 1676. På andra sidan af fanan öfverst PS. 27: 12: Gif mig icke i mina fienders välja². Äfven en annexfana af hvit flaggeduk el[le]r Flanell, som det tyckes.»

¹ Jfr R. CEDERSTRÖM, Svenska kungliga hufvudbanér samt fälttecken. Sthlm 1900, s. 118, nr 449.

² Fragment av dylika fanor finnas i Livrustkammarens samlingar; se R. CEDERSTRÖM, a. a., s. 229, nr 998. Deras rika ornering tillskrives här M. G. De la Gardies frikostighet, som även i detta fall gör sig gällande. Dylika fanor från kyrkor utom Läckö grevskap ej kända.

Liljesten av sandsten (fig. 289), dubbel. L. 190 cm., B. 106 cm. GRAVSTENAR.

1. Gravsten av kalksten; tidig 1600-talstyp med arkad. Nederst följande inskrift: EHREBORNE OCH WÄLACHTADT LARS ANDERSON BARCK FORDOM GEVALIER ÖFVER LECKÖÖ GREFWESKAP HVILAR SIGH HÄR VNDER MEDH SIN K. (= kära) H. (= hustru) KARIN NILS. D(otter). HAN BLEF FÖDH A° 1609 BLEF SALIGEN DÖDH. L. 202 cm., B. 146 cm.

2. Gravsten av kalksten; skulpterad. Tvenne joniska kolonner uppbära ett entablement med en krona, omgiven av ornament. Papegojas och Roos af Hjälmsätters vapen. Utmed kanten ett

Kunnskapen om de Dofte Wäpnen på gravstenar.

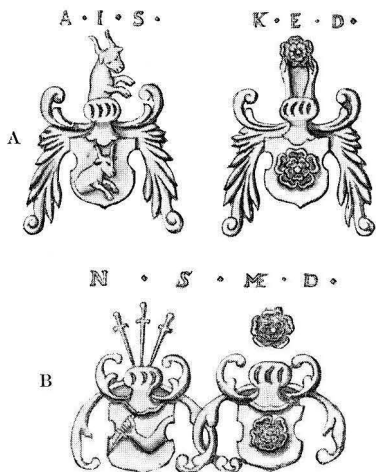

Fig. 290. Järpås. Vapen på gravstenar. Teckning i Peringskiölds Monumenta. Wappen auf zwei Grabsteinen nach einer Handzeichnung aus d. J. 1671.

bibelsitat. Nederst följande inskrift: UNDER DENNA GRAFSTEN HWILAR i HERRANUM FORDO | KONGELIG MA[JTS] TROTIE-NARE OCH CAPETEIN SAMPT SE | DER MEHR HAUPTMAN WID SLOTTET LECKÖÖ DEN EDLE | OCH WÄLBORNE HERRE NUMERA HOOS GUDH SALIG | HERR BERENT PAPEGOJA HERRE TIL RAMSTORP | KORPEGÅRDEN, LILLA OCH STORA GUNNARS-TORP, HWILKEN | [I HER]RANUM AFSOMBNADE DEN I MARTII ANNO 1700 SAMPT | DESS KIERELSKELIGA FRU DEN EDLA OCH WÄLBORNA FRU | ANNA ROOS TIL KORPEGÅRDEN ETC.: SOM I HERRANUM | AFSOMBNADE ANNO 17 L. 210 cm., B. 200 cm.

3. Gravsten av kalksten med följande inskrift: »HAR VNDER HVILAR SIGH|CASPAR IOHANSON MEDH|TREE SINE HVSTRVR KID:AOD:KID:. L. 205 cm., B. 142 cm.

Dessutom ligga i gången mellan bänkarna 17 gravstenar samt några fragment av dylika från 1600-talet och 1700-talets början med nu otydbara eller svårtydda inskrifter.

Hadorph nämner några och citerar inskrifterna, vilka även äro

*De tre vapnen som härigen för griffarna och frunt som borden i grunden
föregått på sidan för den som är borden.*

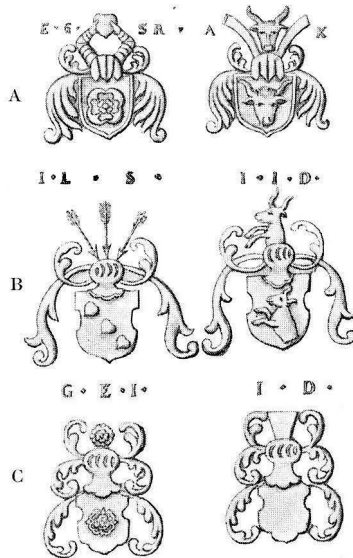

Fig. 291. Järpås. Vapen på gravstenar. Teckning i Peringskiölds Monumenta.
Wappen auf drei Grabsteinen nach einer Handzeichnung aus d. J. 1671.

avskrivna bland handlingarna i topogr. saml. och Carlmarkska saml. i Skara St. o. Gymn. Bibl.:

1. »Anno 1587 then 8 Maius afsomnade then ädle och velborne man salig Gustaf Ericsson, vapnet en ros med bokstäfver G. E., fruns vapn uthnött.» Se fig. 291 C.

2. »B[engt] S[vens S[on]¹. Jag hafver förväntat Herran och Han böjgde sig ned til mig och hörde min bön. Anno 1597 ten 28 Aug. afsåmnade Salig H. Bent, pastor i Jerpåås oc ligger her.

¹ Bened Svenonis, kyrkoherde i Järpås 1582, underskrev Upsala mötes beslut 1593, † 1597.

Gud upveckie hånom nådelig til en evig gledje oc salighet. Amen¹.»

3. »Här under ligger begrafven den ädle och välbördige Anders Jonson till Bryne hvilken afsompnade i herranom den 10 martij åhr 1598. Vapnet på stenen: en oxe uthan baakdeel, vender sig till höger, hustruvapnet en Roos. A[nders] I[ons]S[on] Oxe K[arin] E[riks] D[otter] Roos.» Se fig. 290 A och bil. II.

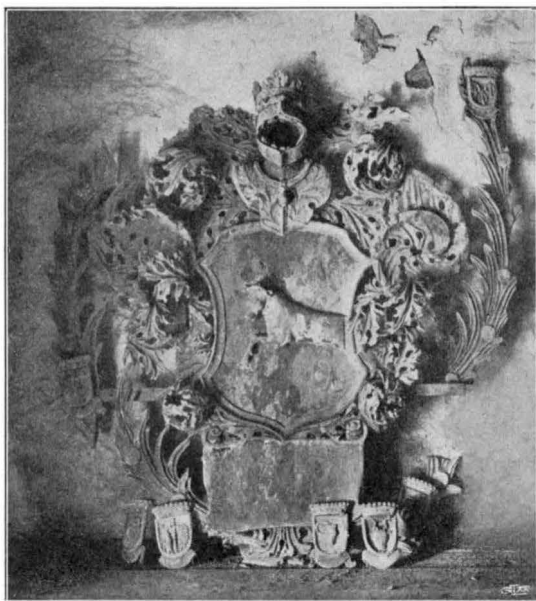

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 292. Järpås. Huvudbanér över Harald Oxe († 1690).
Funeralwappen des Landeshauptmannes Harald Oxe († 1690).

4. »Anno 1606 then 18 Januarii afsompnade ädle och välbördig Nils Stick, och ligger här begrafven i Herranom Christo. Ofvan på stenen Sting-vapnet, med bokstäfverna N[ils] S[ting] och M[ärta] E[riks] D[otter] med Roos-vapnet.» Se fig. 290 B och bil. II.

Å denna gravsten syntes i relief en man klädd i rustning och vid hans sida hustrun.

5. »Här under ligger begrafven then adle och valbördige Jöns Larsson till Kärpegården, som afsompnat år 1609. Vapnet ofvan 3 hiertan medh 3 skäkter, ofvan på hielmen piggar midvende. I[öns] L[ars] S[on]. Ofvanpå fruns är en half upståndande oxe» (se fig. 291 B).

¹ Hadorph har en något olika stavning och citerar ej gravskriften fullständigt

6. »Anno 1614 then 3 decembris afsompnade Sal. ädla gudfruktig och velbördig jungfru Margareta Nilsdotter ock ligger här begrafven. Gud gifve henne etc. Vapnet ofvantill. En arm med itt nidvänt svärd som sticker i ett hierta; på hielmen 3 svärd medh nidvände [spetsar].» Tillhörde alltså Stingsläkten (se bil. II).

7. »Anno 1628(!) den [] Decembr: afsomnade S. Her Anders Person¹ fordom Kyrkoherde i Jerpåås, hvilken i sin tid lät förlängia thetta Herrans Tempel til 14 aln. Item afsomnade hans

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 293. Järpås. Huvudbanér över Berent Papegoja († 1700).
Funeralwappen des Hauptmannes Berent Papegoja († 1700).

S[aliga] K[ära] Hustru Brita Toolsd:r År 16 [] Gud upväcke dem till en evig glädje. PS. 116. PS. 16².»

8. »Här under hvilat sikh den ädle och välbårne her hr Erik Giöstafson Roos hvilken i herranom afsompnade anno 1669 den [] sampt hans kiärälskelige fru den ädle och velborne fru Anna Hård, hvilken saktmodeligen afsompnade Anno 1660 den 27 Dec.(?) G[ud] f[örläne] d[em] m[ed] a[lla] ch[r]isttrogna e[n]

¹ Andreas Petri, pastor i Järpås 1642; † omkr. 1650 enl. Herdaminnet. Kyrkans utvidgning skedde 1647 (se s. 267). Möjligen är 1628 i gravskriften en fel-skrivning 1648. G. m. en dtr till kyrkoherde Lekander i Lekåsa.

² Hadorph har en olika stavning och citerar ej gravskriften fullständigt.

f[röj]defull uppståndelse]. Vapnet en roos, fruns ett oxhufvud. E[rik] G[ustafs] S[on] R[oos] A[nna] K[las] D[otter] H[ård]». Se fig. 291 A och bil. II.

Huvudbanér av trä med bärstång. Själva vapenbilden, tillhörande ätten Roos af Hjälmsäter, målad. Hjälmträcket av plåt. Under vapnet en platta med inskrift: »G[ustaf] · E[riks] · S[on] ·

BEGRAVNINGS-
VAPEN.

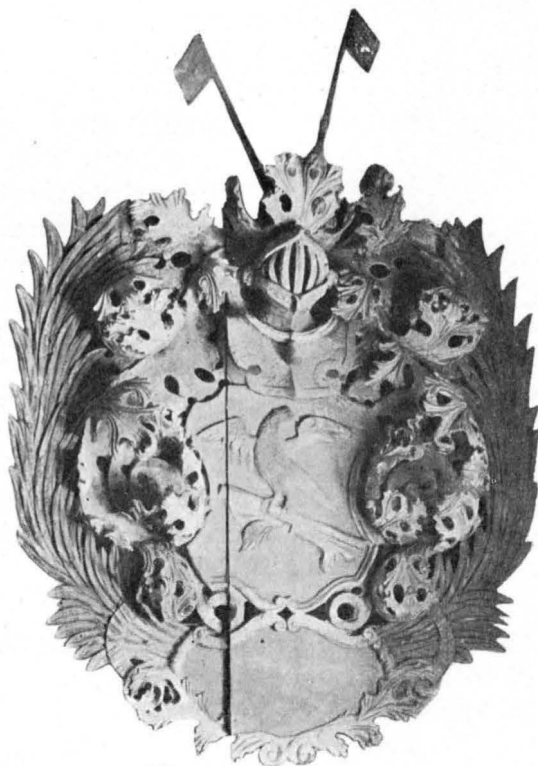

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 294. Järpås. Huvudbanér över Erland Kafle († 1729).
Funeralwappen des Herrn Erland Kafle († 1729).

R[oos]: F. T. M. ANNO 1658.» H. 80 cm., B. 60 cm., Bärstångens L. 114 cm.

Huvudbanér över Harald Oxe (fig. 292) med inskrift: »Kongl. Maj:ts vår aller nådigste Konung och Herres Troman och Landshöfdinge öfver Åbo, Björneborgs län och Åland den Vålborne H:e H:r Harald Oxe född til verlden på Brynö gård d. 14 Dec. 1628 och i H:nom afsomnad i Stockholm d. 21 Marti 1690.»

Denne fra en yngre form af Guld og Sølv fra den gamle Hånd.

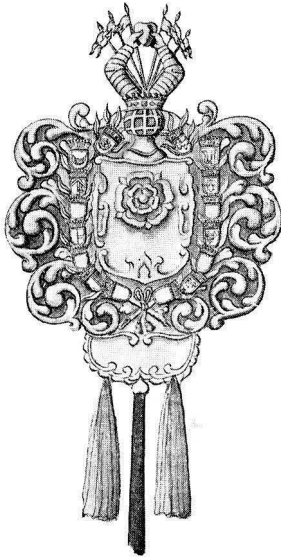

Fig. 295. Järpås. Förkommet huvudbanér över Erik Gustafsson Roos af Hjälmåsäter († 1670).

Teckn. i Peringskiöld's Monumenta. Verschwindenes Funeralwappen des Herrn Erik Roos af Hjälmåsäter († 1670).

Vapnet omgives av en krans små anvapen, fästade på tvenne palmblad — 8 fäderne och 8 möderne, av vilka nu endast trenne sitta kvar å sina ursprungliga platser. Dock finnas fyra lösa ännu i behåll. H. 170 cm., B. 160 cm.

Huvudbanér över Berent Papegoja (fig. 293) med inskrift: »Kongl. Maj:ts vår allernådigste Kg. och H:s Trotjenare, förre detta capitainen och sedermera välbestält Hauptman på Kongl. Slottet Leckö, nu salige den ädle och Vålborne Herren H:r Berent Papegoja, Herre til Ramstorp, Korpeg. och Gunnarstorp född hit til verden i America och Christina Skantz d. 23 Dec. 1649, afded på Korpeg. d. 1 Martii 1700, hvars sjæl Gud med alla Christtrogna evinnerligen

frøjde.» H. 166 cm., B. 150 cm.

Huvudbanér över Erland Kasse (fig. 294) med inskrift: »Den Ädle och Vål:ne H:e H:r Erland Kasse til Russlebacka och Brynö. Til verden född 1653 d. 31 Jan. i nåden uppfödd, med dygder bekrönt, i himmelen lönt d. 5 Apr. Anno 1729. Ordspr. B. 10: 7.» H. 235 cm., B. 166 cm.

Inskrifterna, som nu äro bortfallna liksom kredering och målning i övrigt, äro kompletterade efter en anteckning i Skara St. o. Gymn. Bibl. Förvaras samtliga i tornet.

Av nu förkomna huvudbanér finnas följande omnämnda:

Foto. S. Curman 1913.

Fig. 296. Järpås. Anvapen. Funeralwappen aus d. Ende des 17. Jahrh.

Huvudbanér över Erik Gustafsson Roos (fig. 295) med inskrift: »Den edle och velborne herre hr Erik Gustafsson Roos till Korpegården och Mälunga afsomnade uppå Korpegården den 6 Junij 1670.» Se bil. II och jfr s. 282.

Huvudbanér över Erik Andersson Oxe med inskrift: »Hans Kongl. Maj:ts af Sverige Troman och Landz Höfdinge öfver Narven och Dess underliggande län, så ock Härads höfdinge öfver Tuna, Norre Möre, Strande Härader Calmare län den Vålborne Herrn Hr Eric Andersson Oxe till Bryne och Sadehult blef född hit til verlden 1596 d. 20 Sept. och i Herranom afsomnad 1672 d. 16 Sept., hvars ädla själ Gud med alla Christtrogna en frögdefull upståndelse förläne.» Se bil. II.

Dessutom nämnes ytterligare ett huvudbanér med redan på 1700-talet oläslig inskrift.

Till något av huvudbanéren från 1670-talen — sannolikt till det över Erik Andersson Oxe — har en samling mindre an vapen hört, av vilka nu endast tvenne äro bevarade och dessa ofullständigt (fig. 296).

Värja, av vilken endast den tveeggade klingan finnes i behåll. VÄRJA. Den har sannolikt varit upphängd tillsammans med något av begravningsvapnen. L. 99 cm.

Straffstock av trä, med hål för tre par ben; tillverkad 1726 DIVERSE. (räk.). L. 163 cm., H. 39 cm.

Kollektställ av svartbetsad björk i form av en tvågrepad urna å en kolonn; från omkr. 1800. H. 104 cm.

Kistbeslag: ett större Oxevapen av driven kopparplåt (H. 31 cm., B. 42 cm.); ett mindre Roosvapen av driven kopparplåt. H. 27 cm., B. 24 cm.; två delar av ett kors från ett kistlock; dödskaile med korslagda benknotor; en större och två smärre kulfötter med

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 297. Järpås. Medeltida klocka. Glocke aus dem Mittelalter.

driven ornering; tre gjutna bronshandtag. Samtliga tillhörande en likkista från 1700-talet.

Tre i trä skurna girlander och två kartuscher samt diverse rester av hjälmprydnader, lövverk m. m. tillhörande de stora huvudbanéren förvaras jämte kistbeslagen i en kista i tornet.

Knappen till en nu försvunnen kyrkstöt finnes avbildad hos Säve (1863).

KLOCKOR. Klocka utan inskrift; från medeltiden (fig. 297). H. 72 cm., Diam. 64 cm.

Klocka, gjuten 1885 av Johan Beckman i Stockholm. Inskrift:

- »I klockans ljud en röst från Gud
- »Må hans församling höra —
- »En röst: vänd om, till Jesus kom
- »Han vill dig salig göra.
- »Hans ord, hans namn, hans tempel-famn
- »Dig ljuflig hvila bjuder
- »På Jesus tro är sabbats ro —
- »Så tänk, när klockan ljuder.»

H. 75 cm., Diam. 83 cm.

Sammanfattning av Järpås kyrkors konsthistoria.

I. Romansk sandstenskyrka, bestående av rektangulärt långhus sannolikt med lägre och smalare kor i öster. Huruvida detta haft rak alturvägg eller varit försett med apsis kan ej avgöras (fig. 298 A). Sannolikt dock, att alturväggen varit rak (se nedan). Materialet sannolikt av omväxlande stort och litet format, sockel skråkantad med stort språng. Portal på sydsidan. Sannolikt platt trätak. 1100-talets början eller mitt. — Av inventarier från denna period finnas bevarade en dopfunt och en dubbel liljesten.

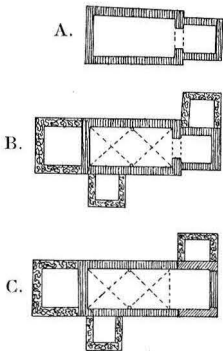

Fig. 298. Järpås. Gamla kyrkans planutveckling.

Grundrissentwicklung der älteren, jetzt abgebrochenen Kirche.

II. Under medeltiden — ovisst när — tillbyggas vapenhus, torn och sannolikt även sakristia (fig. 298 B). Under denna period välves kyrkan, och valven dekorerats möjligen med målningar. — Från denna period en ringklocka.

III. År 1647 raseras det ursprungliga korpartiet, och långhuset tillbygges i öster med rakt korslut (fig. 298 C). Möjligen utvidgades koret

endast så, att dess norra och södra murar utflyttas i bredd med långhuset, medan östra korväggen står orörd kvar (jfr Gösslunda). Material tuktad, grå sandsten. Flera intressanta gravstenar över adliga och andliga personer.

IV. År 1708 tillbygges sannolikt i norr en sakristia av sten. Bland inventarier från denna tid må nämnas altarprydnad (1689), huvudbanér och anvapen, tillhörande adliga personer, som ägt egendomar inom socknen — Bryne, Korpegården, Russelbacka m. fl. Dessa ha även skänkt predikstol (1692), nattvardskärl av silver och textilier m. m. Dessutom ett flertal gravstenar.

V. 1805 raderas denna kyrka och en ny, gemensam för Järpås och Höra socknar, uppföres på samma grund efter d. $\frac{9}{7}$ 1799 stadf. ritning för Örslösa kyrkas nybyggnad. Följande år tillbygges ett torn i väster.

VI. År 1910 genomgick kyrkan en omfattande restaurering till interiören efter d. $\frac{23}{7}$ 1909 stadf. ritning av ark. Axel Lindegren. Från denna daterar sig den nuvarande altaranordningen, predikstolen, sådan den nu ter sig, bänkar m. m. Väggar, tak och all inredning nymålas i ljusa färger. Östra läktaren avskiljes och anordnas till församlingslokal. — Av inventarier från denna period ett antependium utfört av Nordiska kompaniet efter ritningar av ark. Axel Lindegren och skänkt av fru M. Wijk å Domö herregård inom Järpås sn.

Résumé.

Die jetzige Kirche in Järpås (Fig. 273, 278—280) wurde im Jahre 1805 nach den Plänen der Kirche Örslösa in demselben Härad aufgeführt. Im folgenden Jahre wurde der Turm angefügt. Sie hat kein künstlerisches Interesse.

Von der älteren, in demselben Jahre abgerissenen Kirche sind jetzt keine Spuren mehr vorhanden. Auf Grund älterer archivalischer Nachrichten und einer Handzeichnung (Fig. 277) aus d. J. 1671 (vgl. S. 19) können wir uns jedoch von der Entwicklung der verschwundenen Kirche eine Vorstellung machen. Sie bestand aus einem rechteckigen Langhause mit einem schmaleren Chore, gerade abgeschlossen oder mit Apsis. Die Kirche war aus fein gehauem Sandstein auf einem abgeschrägten Sockel desselben Materiales aufgeführt. Portal auf der Südseite. Die Anlage ist nach den S. 178 angegebenen Datierungsprinzipien in das 12. Jahrh. zu setzen. Eine südliche Vorhalle, ein Turm und wahrscheinlich auch eine Sakristei werden später im Mittelalter aus Granit angebaut. Die Kirche wird auch mit Gewölben überdeckt und diese werden mit Kalkmalereien geschmückt. Im Jahr 1647 macht die Kirche eine grosse Veränderung durch. Der alte Chor wurde abgerissen, um einer östlichen Verlängerung des Langhauses Platz zu machen. Der neue Anbau wird mit platter Holzdecke überdeckt (Fig. 298 C). Im J. 1708 wurde die Sakristei aus Granit aufgeführt. Und 1805 wurde die interessante Kirche abgerissen.

Von der inneren Ausstattung ist ein Altaraufsatz zu erwähnen. Dieses geschnitzte und gemalte Werk ist im J. 1689 gefertigt und jetzt (nach 1910) wieder in der neuen Kirche aufgestellt. Verschiedene andere Inventarien sind auch von der alten Kirche übergeführt worden. Zu bemerken sind die Funeralwappen von verschiedenen Typen (Fig. 292—296), aus dem Ende des 17. und Anfange des 18. Jahrh. stammend. Sie sind über adelige Besitzer der Güter Bryne, Russelbacka und Korpögården, alle in der Gemeinde gelegen, errichtet. Diese haben auch schöne Textilien und Altargeräte, wie die Hostienkapsel (Fig. 282), geschenkt. Ein einfacher Taufstein aus Sandstein, wahrscheinlich von einem eingeborenen Steinmetz gehauen, gehört ins 12. Jahrh. (Fig. 281). Ein wahrscheinlich romanischer Grabstein aus Sandstein (Fig. 289) von einem in Västergötland sehr gewöhnlichen Typus ist in der Kirche aufbewahrt. So auch mehrere andere Grabsteine aus dem 16. bis 18. Jahrh. über adelige und geistliche Personen der Gemeinde. — Aus dem Mittelalter stammt zuletzt auch eine Glocke (Fig. 297).

VEDUMS KYRKA

INOM JÄRPÅS SOCKEN.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, BARNE KONTRAKT.

Tryckta källor: LJUNGSTRÖM, s. 99. — HISTORISKT-GEOGRAFISKT OCH STATISTISKT LEXIKON ÖFVER SVERIGE. Sthlm 1862. — LINDSKOG I, s. 111.

Handskrivna källor: SKARA DOMK. A.: Wester-Goth. eccl. — SKARA ST. O. GYMN. BIBL.: Topogr. saml.: Hjärpås, s. 16.

På egendomen Korpegården i Järpås socken skall Vedums längesedan raserade kyrka hava legat. På platsen synas numera inga spår efter den forna kyrkan, men Rhyzelius uppgifter, att »af ruderibus kan fiñas at hon varit 25 alnar long och 7 bred». När kyrkan ödelades är okänt¹. Sannolikt dock någon gång mellan åren 1540 och 1583, ty Skara Stifts jordebok² för år 1540 nämner kyrkan med »Intedt mer en tionden», medan den ej förekommer i inv. 1583. Möjligen omkr. år 1557, vilket år ett brev från Gustaf Vasa är daterat, vari han talar om för nära varandra lig-gande kyrkors raserande³. Kanske var Vedum bland dessa.

¹ En sägen om orsaken till kyrkans ödeläggande refereras i Hist.-geogr. o. stat. lexikon öfver Sverige: »en torpare skall ha ihjelslagit sin husbonde, en adelsman på säteriet Bryne, vid namn Elfver, emedan denne tvungit torparen att till honom betala den skuld han ådragit sig. Torparen blef dömd att rådråkas och hals-huggas, men fick begrafvas i Vedums kyrkogård. Efter den tiden ville folket ej bevista gudstjenst i Vedum.»

² Skara Stifts kyrkliga jordebok af år 1540 utg. af Västergötlands Fornm. fören., Sthlm 1899, s. 157.

³ Se Handlingar till Sveriges Reformations- och Kyrkohistoria under Konung Gustaf I, Sthlm 1844, s. 395: »— — — thet the offwerflödige och allt för nhär hwarandre bygde bonde kyrkier her j Rijket och synnerligen j then landzende Westergötland (ther sådant mycket gemeent ähr) måtte en partt affleggies och the ander theste bätter wedt macht holles.»

Résumé.

In der Gemeinde Järpås lag im Mittelalter die jetzt abgerissene Kirche zu Vedum. Vom Plan und Aussehen der Kirche wissen wir nichts, da keine Reste mehr zu finden sind. Im J. 1540 stand sie noch, 1583 war sie aber schon demoliert, wahrscheinlich zufolge eines Briefes des Königs Gustaf Vasa, in dem er den Gemeinden — besonders in der Landschaft Västergötland — auferlegt, die einander zu nahe liegenden, kleinen Kirchen niederzurissen. Der Brief ist vom J. 1557 datiert.

HÖRA KYRKA

INOM JÄRPÅS SOCKEN.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, BARNE KONTRAKT.

Tryckta källor: LJUNGSTRÖM, s. 99. — HADORPH i V. F. T. II: 1, s. 73. — LAMPA, Inv. 1583, s. 17 i V. F. T. III: 3—4.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLD, Monumenta IX, N:o 3, s. 100 (ext. fr. S.), s. p. (dito); N:o 4 (Hadorphs reseanteckningar). — SKARA DOMK. A.: Handlingar från Järpås (E. VI N:o 45): specification 1710, skr. 1788 ang. kyrkobyggnaden; Skara stifts bok; Wester-Goth. eccl. — SKARA ST. O. GYMN. BIBL.: Topogr. saml.: Hjerpås, s. 16.

Kyrkans arkivalier: LANDSARKIVET, GÖTEBORG: Konsthistoriskt intressanta uppgifter om byggnad och inventarier träffas i följande volymer: B. I, innehållande räkenskaper 1705—58, bänkelängd 1711 (fol. 332), »byggnings förteckning», delning av kyrkogårdsmuren (fol. 341), inv. (1700-talets början). — Dessutom i MODERKYRKANS (Järpås) arkiv: N:o 1, innehållande besiktning 1784, inv. 1770 m. m.

Kyrkogård och klockstapel.

Höra 1803 raserade kyrka har legat på en kulle invid KYRKO GÅRD. trädgården till stommen Höra, men intet minner om, att marken är vigd. Kyrkogården, som en gång omgivit kyrkan, har även före dess raserande varit öde. Hadorph säger: »Dher begrafves intet folch.» Och i en skrivelse 1788 till domkapitlet heter det, att »man vet ei annan ordsak dertill, än att marken måtte vara ansedd alt för våt». Liken begravas »i Hierpås Kyrkogård, der de ock hafva sina grifteplatser¹ och hålla kyrkobalkar». — Kyrkogården omgavs, enl. Hadorph, av en »gärdzgård», som 1711 såg

¹ Jfr Rhyzelius' Wester-Goth. eccl.: »... utan hafva Sochnemännen sine grifteplatser, som the kalla efter högar, wid moderkyrkan.»

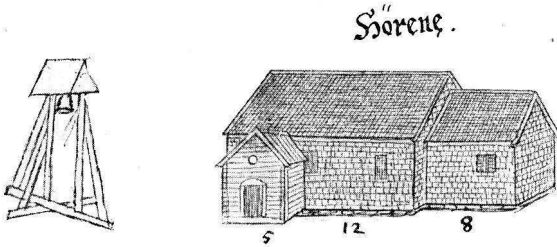

Fig. 299. Höra kyrka år 1671 enl. en teckning i Peringskiölds Monumenta (koncept).
Die Kirche im J. 1671 nach einer Handzeichnung (Konzept).

KLOCKSTAPEL.

Sören.

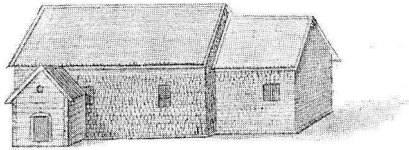

Fig. 300. Höra kyrka år 1671 enl. en teckning i Peringskiölds Monumenta.
Die Kirche im J. 1671 nach einer Handzeichnung.

numenta (fig. 299). Om tiden för dess uppförande ger oss arkivet ingen upplysning.

KLOCKA. I klockstapeln hängde en klocka, som såldes vid kyrkans raserande 1803. Dess ålder och utseende obekant.

Kyrkobyggnaden.

PLAN. Höra kyrka utgjordes av rektangulärt långhus (L. 17 alnar) med lägre och smalare, rakslutet kor i öster (L. 8 alnar). I söder var ett vapenhus och i norr en sakristia tillbyggd.

MATERIAL. Kyrkan var uppförd av trä, furu eller gran (skr. till Skara Domk.) samt utvändigt klädd med spån och vilade på en stenfot. På södra sidan funnos tre små, rektangulära fönster — ett i koret, två i långhuset. Även på långhusets norra vägg fanns ett fönster. Huvudingången låg på södra sidan långt åt väster. Kyrkans golv var belagt med kalkstenshällar från Kinnekulle, inköpta 1747 och 1758. Om väggarnas och takets utseende invändigt veta vi intet

»mycket slätt uth» och utgjorde 48 alnar i längd. I öster fanns en port, som »wällborne H[err] Erland Kafle till Russlebacka och Brynne (jfr bil. II) ensam för någon kort tid sedan å nyjo utaf sten låtit upmura och med allt thes till gehör vackert låtit förfärdiga».

På kyrkogården stod en klockstapel, som var uppförd 1723. Dess utseende är okänt. En äldre stapel av enkel, öppen konstruktion synes emellertid å teckningen i Mo-

annat, än att de målades 1736 av målaren Scheffner¹ från Lidköping, medan de »tilförrerne hade ett slätt anseende». Yttertaket var täckt med spån.

Ursprungligen torde kyrkan hava sakristia och vapenhus. När den blivit byggd, är vanskligt att säga — möjligen under 1300- eller 1400-talet. Närmare hållpunkter för datering saknas, men kyrkans yttre har en viss likhet med den till 1300-talet daterade kyrkan i Amnehärads-Råda, Värmland.

Kyrkan synes under århundradenas lopp stått tämligen orörd, om man undantar tillbyggnaderna av vapenhus och sakristia. Det förra, som synes å teckningen i Monumenta (fig. 300), var byggt av knuttimrade stockar med ingång i söder. I gavelröset en rund ljusöppning. Yttertaket täckt med spån. Sakristian uppfördes 1733, sannolikt av timmer och under spånklätt tak.

Mot 1700-talets slut befanns kyrkan ganska bristfällig, dock ej värre, än att den lätt skulle kunnat repareras (besiktning 1784). Församlingen ville dock hellre rasera kyrkan och förena sig med moderförsamlingen Järpås om gemensam kyrka därstädes. Tillstånd härtill erhöles genom Kgl. brev ⁷/₁ 1789. Men först 1803 begagnade man sig därav, och sista gudstjänsten hölls söndagen efter »den 23 Söndagen efter Trinitatis, då Evang. om yttersta domen afhandlades». Därefter såldes byggnader, inventarier, kyrkogård m. m. Själva kyrkan köptes av en bonde, »och han begagnar den ännu, fastän flyttad och förändrad, till stuga» (Ljungström 1871). Gården Fagervälle i Gillstads sn.

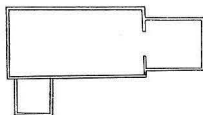

Fig. 301. Höra
år 1671.
Plan. Skala 1 : 1000.
Grundriss der abgerissenen Holzkirche.

Inredning och lösa inventarier.

På altaret stod en altarprydnad, som i ett inv. från början av 1700-talet nämnes såsom nytt. — Inv. tala om ett kvinnoaltare (jfr s. 94, not 2). Var detta haft sin plats, är okänt. ALTARE.

Predikstolen, som var placerad å södra väggen, var tillverkad år 1753. Utseende obekant. Dessförinnan ägde kyrkan en äldre predikstol, som i ovannämnda inv. kallas »gāmäl». PREDIKSTOL.

Bänkarna, vilka 1784 behövde nygöras, voro 12 på mansidan och 14 på kvinnosidan. Deras utseende obekant. BÄNKAR.

¹ Hans Georg Schiffner (Scheffner), mästare 1735 (mästerstykke: »Abraham offerar Isac»), bosatt i Lidköping, efter 1741 i Åmål, var död 1785. (BERG, a. a. I, s. 360.)

DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN.

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.

- LÄKTARE.** År 1728 uppfördes en läktare, »emedan rummet war alt för litet i kyrkian til thet mykla folket».
- NATTVARDSKÄRL.** Kalk och paten av silver, omgjorda på 1700-talet. — Oblat-ask av silver, skänkt av soldaten Måns Siöberg, nämnes i inv. från 1700-talets början. — Dessa blevo möjligen vid kyrkans övergivande 1803 nedsmälta och använda för de samma år för Järpås kyrka nygjorda nattvardskärlen (jfr s. 273).
- TEXTILIER.** Av textilier, som förekomma i inv., må nämnas: »Mässehake af rödt Tubin --- Mässehake af annat gamalt blomērat tyg och Crucifix på, gamal. crucifixen sprättes af och förvaras el[ler] sättes på den röda.» — »Mässehake af rödt Damasch med hwita smala snören och på ryggen et grönt kors. Skjänkt af rådman Sven Lindström», som även skänkt ett antependium »af röd Kiersing» och en håv. — »Band af rödt taft at binda om Mässiortan.» — »En altareduk af dräll, förärad af Arendatoren på Dumme (= Domö, se s. 272, not 1) Christopher Jonson. Af rottor illa medfaren.» Ett 1686 av Erland Kafle (jfr bil. II) skänkt antependium »af Tubin». Kalkkläde »af schirduk med guld på». Samtliga nu förkomna.
- RÖKELSEKAR.** Kyrkan hade ett rökelsekar av malm i sin ägo.
- PRIMKLOCKA.** I koret hängde en liten primklocka, som dock icke användes.
- DIVERSE.** Bland övriga, i inventarierna förekommande kyrkans tillhörigheter må nämnas: »Kista af ask med try lås, gifwen af wälb:ne fru Karin Sop» (jfr bil. II). — Ett gammalt skåp. — Två timglas.

Sammanfattning av Höra kyrkas konsthistoria.

I. Under medeltiden (1300- eller 1400-talet?) uppfördes Höra kyrka av trä, utgörande rektangulärt långhus med lägre och smalare rakslutet kor. Ytterväggar och tak klädda med spån.

II. Till denna byggnad fogas senare (före 1671) ett vapenhus av trä framför södra porten och i norr en sakristia (1733). År 1736 målas innertaket av mästern Hans Georg Schiffner från Lidköping.

III. År 1803 rives denna lilla träkyrka, varefter socknen förenas med moderförsamlingen Järpås med gemensam kyrka därstädes.

Résumé.

Die im J. 1803 abgerissene Kirche zu Höra war wahrscheinlich im 14. oder 15. Jahrh. gebaut. Mit Hilfe einer Handzeichnung aus d. J. 1671 (Fig. 299—300, vgl. S. 19) lässt sich die ursprüngliche Gestalt feststellen. Sie bestand aus einem rechteckigen Langhause mit einem schmaleren, gerade abgeschlossenen Chore und war aus Holz aufgeführt. Die Aussenwände waren mit Schindeln gedeckt.

Die weitere Entwicklungsgeschichte der Kirche ist folgende. Vielleicht schon im Mittelalter, allerdings vor d. J. 1671 wurde eine südliche Vorhalle aus Holz angebaut und im J. 1733 eine Sakristei. Die Kirche war mit einer flachen Holzdecke überdeckt, welche 1736 von dem Maler Hans Georg Schiffner dekoriert wurde.

Im J. 1803 wurden die Gemeinden Höra und Järpås zusammengeschlagen, wonach die Kirche abgerissen wurde.

Von den Inventarien sind keine mehr vorhanden.

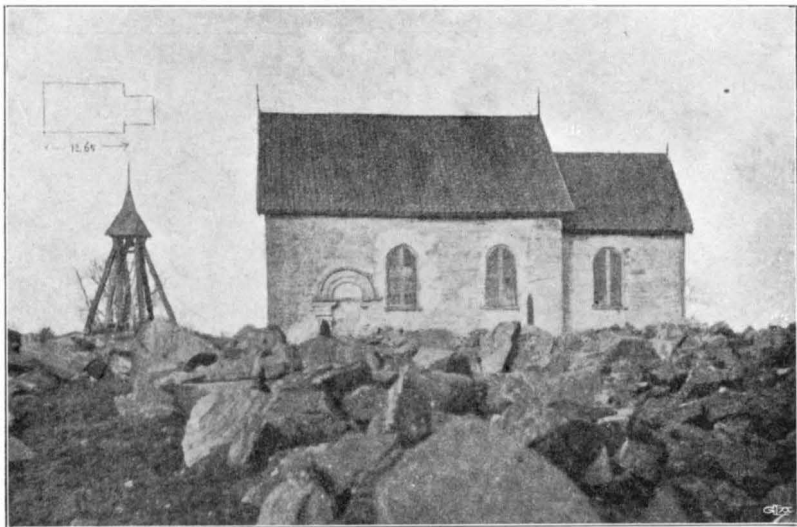

Foto. Karl Svensson 1868.

Fig. 302. Häggesleds gamla kyrka vid dess raserande.
Die alte, abgerissene Kirche im J. 1868.

HÄGGESLEDS KYRKOR.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, BARNE KONTRAKT.

ANNEX TILL JÄRPÅS.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II: 1, s. 73, 74. — LINDSKOG I, s. 115. — LJUNGSTRÖM, s. 98. — WENNERBLAD, s. 9, pl. 24. — LAMPA Inv. 1583, s. 17 i V. F. T. III, s. 3—4. — V. F. T. I: 4—5, fig. 9 (avb. av helgonbild). — SVENSK ARKITEKTUR utg. av Arkitekturminnesföreningen 1908, häft. 1—2, fig. 16 (gamla kyrkan ext. fr. S.), pl. 28 (avb. av dopfont, gravvård, överstycke till portal). Uppmätningar och text av Anders Roland.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLDS Monumenta IX, N:o 3, s. 51, 100 (2 ext. fr. S., runstenar), N:o 4 (Hadorphs reseanteckningar). — HILFELINGS RESA 2 1792, s. 6—9 (avb. Hägges grav, runstenar, gravhög), ms i K. B. — Runstenar i Östergötland, Småland och Westergötland avtecknade av E. BRENNER, 1670, s. 31; ms i K. B. — P. A. SÄVES BERÄTT. 1863, s. 134, 135 (avb. kalk, runsten, gravvård, helgonbild). — A. T. A.: Kopia efter Peringskiöld; 2 teckningar av A. Roland (gravvård, överstycke till portal); 5 foto. (ext. av gamla kyrkan, kalk och paten, gravvård, ext. fr. S., int. mot Ö.). Avskr. ur Hadorph; avskr. ur Hilfelings resa; inv. 1829. — Ö. I. Ä.: 1 bl. ritn. (plan, tvärsektion, s. fasad) med förslag t. ny kyrka af J. Hellström; 1 bl. ritning

(plan, tvärsnitt, W. o. S. fasad) till nybyggnad av A. Törnqvist, stadf. 8/1 1853; 4 foto. 1905, 1910 (överstycke till portal, kalk med paten, dopfunt, gravvård). — SKARA DOMK. A.: I handlingar från Järpås (E VI N:o 45) »specification . . . 1710»; inv. 1689; Skara Stifts Bok; Wester-Goth. eccl. — SKARA ST. O. GYM. BIBL.: Topogr. saml.: Hjerpås, s. 15—17. Inscriptioner på Epitaphier, Grafstenar m. m. vid Skara Stifts kyrkor, s. 84—5. Samling av Inscriptioner på klockor i Skara Stift, s. 24. Carlmarkska samlingen: Inscriptioner 1, s. p.

Kyrkans arkivalier: LANDSARKIVET, GÖTEBORG: Konsthistoriskt intressanta uppgifter träffas i följande volym: B. I, innehållande »Byggningsförteckning» (fol. 327), räkenskaper 1705—57, inv. från början av 1700-talet, bänklängd (fol. 324). — Dessutom förvaras i MODERKYRKANS (Järpås) arkiv N:o 1, innehållande inventarium 1770, räkenskaper från 1700- och 1800-talen m. m.

Häggesleds gamla kyrka.

Kyrkogård och klockstapel.

Den Häggesleds kyrka omgivande kyrkogården, som ännu KYRKOGRÄRD. användes, ehuru väsentligen utvidgad, kringgräddades av en i kallmur uppförd, ej fullt meterhög gråstensmur med port i öster. År 1671 omgavs kyrkogården av »gemene träbalkar» (Hadorph). Vid kyrkans raserande fanns en överbyggd, av sten murad samt vitkalkad kyrkogårdsport, liknande en dylik ännu kvarstående i Järpås (fig. 275).

Å kyrkogården står en gravvård av sandsten från tidig GRAVVÅRDAR. romansk tid (fig. 303—304), den s. k. Kung Hägges grav, som utgöres av tvenne rikt ornerade gavelstycken, förenade av en smal, ligande sten med stavkors. Gavelstyckena liknande gravkors förekomma å de engelska öarna ej alltför sällsynt — nära besläktade i form och ornering. Dessa gravkors dateras till 1000-talets senare hälft. Vården över den legendariske kung Hägge synes vara tillkommen ej allt för långt efter kyrkans byggande och sannolikt huggen av någon i den engelske missionärens följe varande stenhuggare eller någon av missionären undervisad västgöte. — Dessutom stå tvenne gravkors av kalksten å kyrkogården. Det ena, oskadat, från år 1695; det andra, ett ringkors, illa åtgånget, från 1719. — Två enkla gravhällar från 1600-talet. — Angående den Rutenskiöldska gravstenen se nedan. — Vid grävning å kyrkogården påträffades en likkista, bestående av en urholkad ekstock¹. Sannolikt från tidig medeltid.

¹ Ett liknande fynd i Skara. Se HILDEBRAND, Skara domkyrka, Sthlm 1894, s. 14.

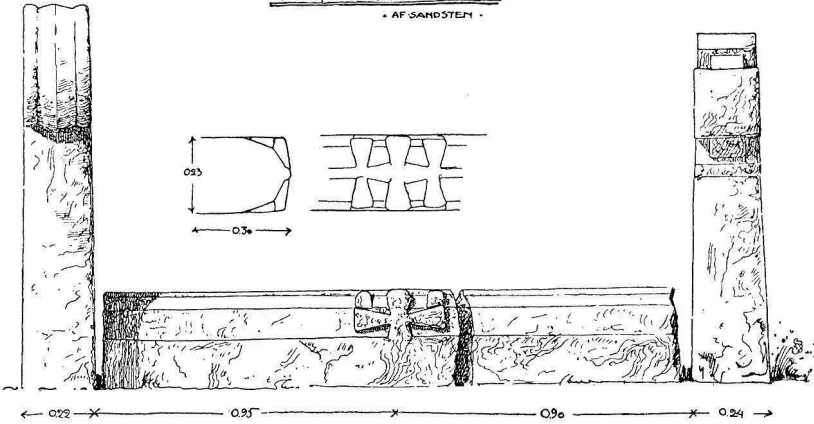
Foto. A. Roland 1909.

Fig. 303. Häggesled. Kung Hägges grav.

Romanisches Grabmal aus dem Ende des 11. Jahrh., Grab des Königs Hägge genannt.

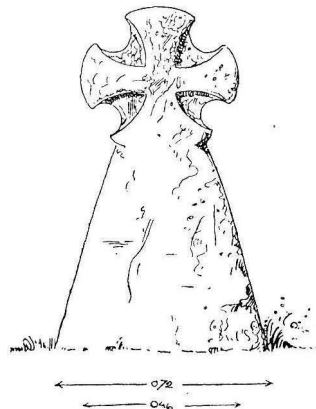
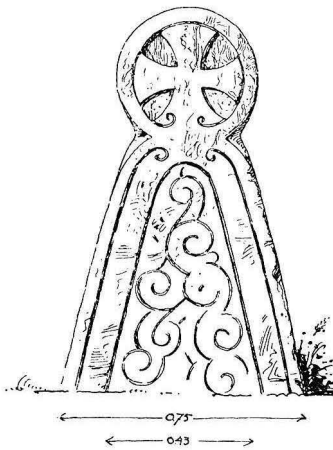
RUNSTENAR. På kyrkogården ha påträffats flera runstenar, varav några nu förkommit. En av inskrifterna, vilka äro flera gånger publicerade (Torin, Ljungström, Liljegren), har kristen åkallan. Hadorph berättar, att »för 50 år sedan hafver många sådana

HÄGGESLED · KYRKOGRÄRD
 · SJÄRABORGLÄN ·
 » KUNG · HÄGGES · GRAF »
 · AF SANDSTEN ·

OSTRA · SIDAN ·

· VESTRA · SIDAN ·

A. Roland delin. 1908.

Fig. 304. Häggesled. Kung Hägges grav.
 Grabmal aus dem Ende des 11. Jahrh.

funnits, på kyrkiegården, som sedan äre sönderslagne». Nu finnas tre kvar. Dessutom ett par alldeles nyfunna fragment.¹

KLOCKSTAPEL.

En klockstapel synes å en teckning av kyrkan från år 1671 (fig. 306) stå å en höjd² strax nordväst om kyrkan. Denna togs emellertid ned, och en ny uppfördes 1725. Denna hade en enkel öppen konstruktion samt kvarstod ännu på 1860-talet, vilket framgår av fig. 302 och 305.

Foto. K. Svensson 1868.

Fig. 305. Häggesleds gamla kyrka vid dess raserande.
Die alte Kirche im J. 1868.

Kyrkobyggnaden.

PLAN O.
MATERIAL.

Häggesleds 1868 raserade kyrka utgjordes av rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor samt sakristia i norr, vilket framgår av den efter mått å teckningen i Monumenta och bevarade fotografier rekonstruerade planen (fig. 324 A). Kyrkan var uppförd av med mejsel finhuggen, grå sandsten¹ i jämna, lika höga skift (H. omkr. 17 cm.), samt vilade på en skråkantad sockel av sandsten (fig. 310) — om med ett eller tvenne språng, såsom i systerkyrkan Skalunda (jfr fig. 174), är okänt. Ytterväggarna voro

¹ Material från den rivna kyrkan ingår dels i det nya tornets oputsade murhörn, i kyrkogårdsmuren, dels slutligen i en landsvägsbro i kyrkans närhet. Då denna sommaren 1914 ombyggdes, fann ark. Roland i densamma bl. a. kolonnbaserna till den ursprungliga sydportalen (fig. 308), sockelstenar, därav ett sockelhörn, valvstenar (troligen till västportalen), delar av västportalens tympanonfält med en enkel rundstavsornering runt bågen och utmed undre kanten; vidare valvstenar med sned smyg (till fönster?). Slutligen funnos tvenne fragment runstenar, som ännu ej tockats, samt flera rester av 1700-tals gravkors.

² Möjligen en gravhög. Jfr Hadorph: »ättebacke... huarest likast är en fornem man i hedendomen begrafven.» Denna skall 1748 blivit förstörd (Hilfeling).

i sitt ursprungliga, oputsade skick. Fönstren stora, rundbågiga — förstörade 1819. I söder, långt åt väster, var huvudportalen anbragt. Den flankerades av tvenne kolonnetter, uppbärande en rikt skulpterad rundbåge med tympanon (fig. 307). Den vackra portalen är nu förstörd med undantag av överstycket, som sitter inmurat i tornets inre nordvägg, och några nyfunna rester. Den har å fig. 309 rekonstruerats med hjälp av Skalunda sydportal (fig. 176). Liksom denna visar den i sin formgivning, särskilt i de sick-sackböjda rundstavarna, ett engelskt inflytande från normandisk tid.

Även i väster fanns en enkel rundbågig portal liksom i Skalunda (s. 164), vilket framgår av teckningen från år 1671 (fig. 306). Även västportalen hade tympanon, jfr s. 300, not 2.

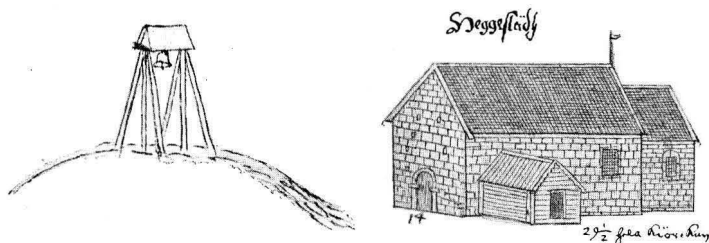

Fig. 306. Häggesleds gamla kyrka år 1671 enl. en teckning i Peringskiölds Monumenta.

Die alte Kirche im J. 1671 nach einer Handzeichnung.

Portalen stängdes av en järnbeslagen dörr, av vilken endast portklappen (fig. 325) i form av en ring med tvenne drakhuvud finnes i behåll¹.

Golvet var sannolikt belagt med kalksten. Innerväggarna voro slätputsade. Taket utgjordes av platt trätak. Yttertaket var täckt med enkupigt tegel. Äldre taktäckningsmaterial var handkliven ekspån, tjärad och målad (med rödfärg).

Kyrkans ursprungliga utseende var i stora drag identiskt med det ovan skildrade från år 1867. Endast fönstren voro mindre. Deras form känna vi ej, ty redan på den bild från 1671 (fig. 306), som finnes i Monumenta, äro fönstren förvanskade. Kyrkans inre övertäcktes sannolikt från början, liksom senare, av ett platt trätak.

Denna kyrka, som såväl i detaljer som i sin helhet är nära nog identisk med Skalunda, torde även vara uppförd samtidigt med denna — d. v. s. i slutet av 1000-talet (jfr s. 167).

DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN.

¹ Ägare arkitekt A. Roland, Stockholm.

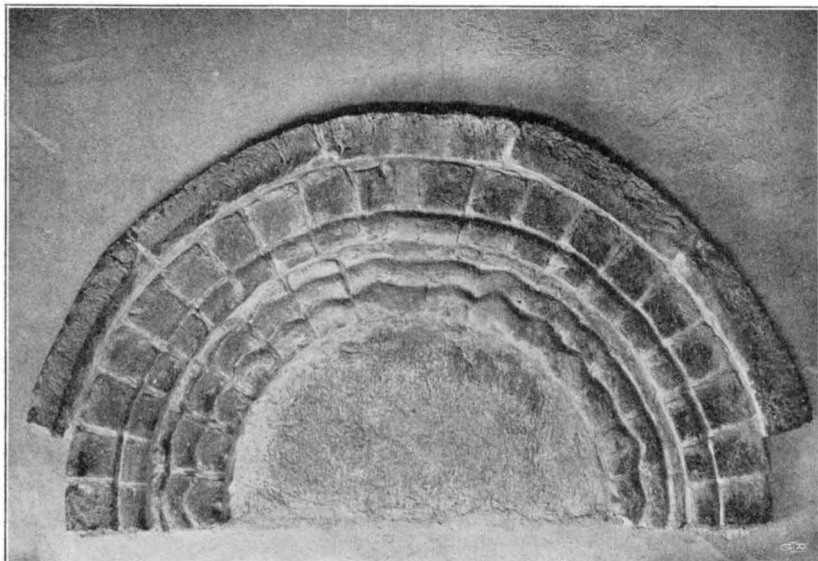
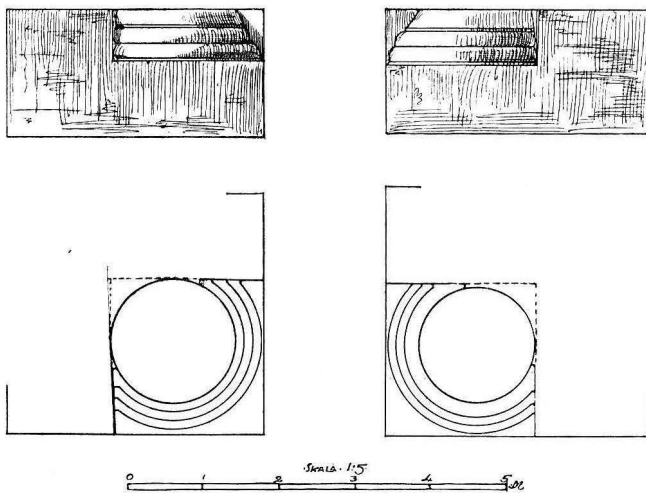

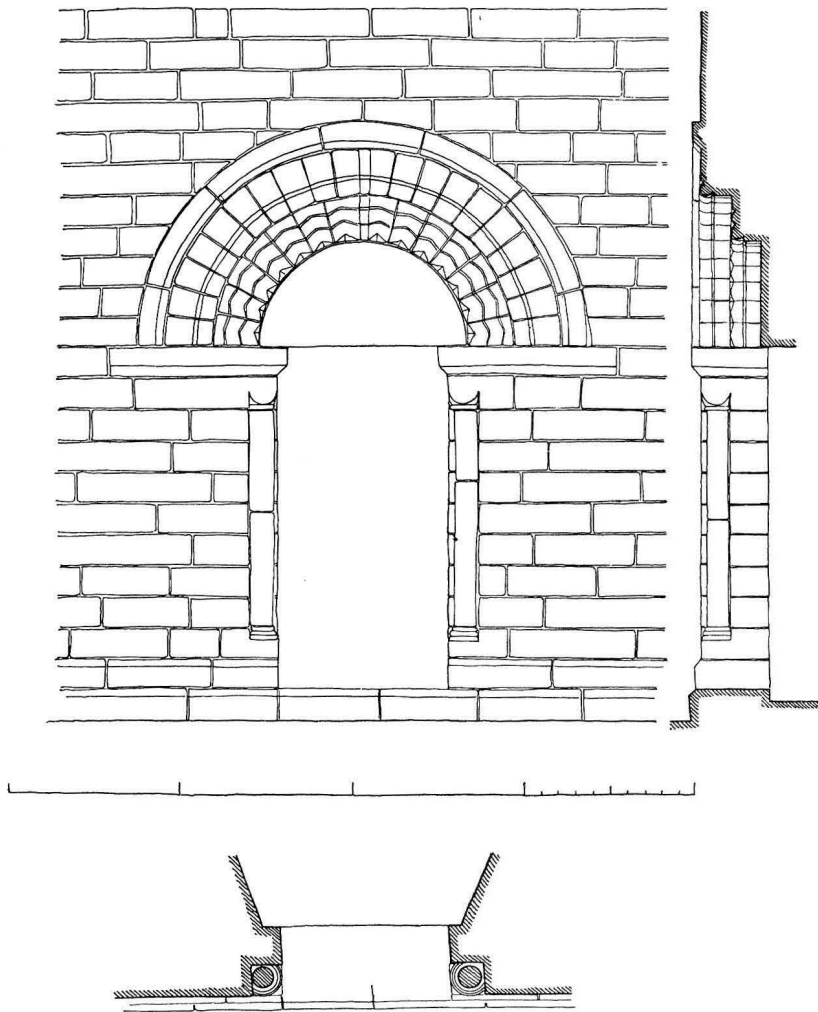
Foto. A. Roland 1912.

Fig. 307. Häggesled. Tympanon från gamla kyrkan.
Tympanum des Südportals der alten Kirche, jetzt in die neue eingemauert.

A. Roland delin. 1912.

Fig. 308. Häggesled. Baser till sydportalens kolonnetter.
Basen der Kolonnetten des alten Sydportales.

A. Roland delin. 1914.

Fig. 309. Häggesleds gamla kyrka. Sydportalen. Rekonstruktion.
Romanisches Sandsteinportal auf der Südseite der alten Kirche. Rekonstruktion.

Så stod kyrkan troligen oförändrad genom medeltiden. Möj-
ligen kan dock det vapenhus i söder, som ses å teckningen från
1671, vara uppfört under denna epok. Bilden visar, att det var
av trä, knuttimrat, med rektangulär dörröppning och kantfasone-
rade vindbräder. — Senare — före 1671 — utvidgades de ursprung-
liga, små fönstren till rektangulära öppningar. — År 1736 upp-

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.

SAKRISTIA O.
VAPENHUS.

föres — sannolikt i norr med murarna stötande intill koret — en sakristia av sten, och tio år senare uppföres ett nytt vapenhus av sten, troligen på det äldres plats eller möjligen i väster.

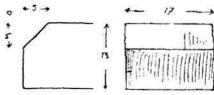

Fig. 310. Häggesled.
Sockelprofil.
Sockel.

När denna senare tillbyggnad raseras är ovisst; den synes ej å den bild vi ha av kyrkan strax före dess raserande (fig. 302). År 1819 förstoras fönstren ånyo, varigenom de fingo sin slutliga form. 1868 raserades slutligen denna synnerligen intressanta kyrka för att lämna plats för den nuvarande, vars grund lades utomkring den gamla, som då ännu begagnades till gudstjänstlokal, medan arbetet å den nya fortgick. Vid grundläggningsarbetet raserades sakristian och sannolikt även vapenhuset.

Med Häggesleds gamla kyrka försvann ett för forskningen ovärderligt dokument. En sedan tidig medeltid relativt orörd byggnad, där man skulle kunnat i detalj studera de romanska sandstenskyrkornas äldsta skede och sedan möjligen bland Englands normandiska kyrkor finna den direkta förebilden. Så mycket mer att beklaga, som systerkyrkan Skalunda blott delvis är bevarad i ursprungligt skick.

Inredning.

ALTARE.

Altaret var sannolikt murat av sten — möjligen av huggen sandsten såsom i Rackeby (fig. 156). På altaret stod 1868 en ståtlig altarprydnad av trä (fig. 311), rikt skulpterad, krederad och målad i guld och bjärta färger. Den utgjorde en arkitektonisk uppbyggnad. Tvenne enkla kolonetter med korintiska kapital uppbyro ett förkroppat entablement med bruten fronton.

Inom denna en oval krans med en framställning av ecce homo. På frontonen tvenne liggande kvinnliga figurer, sannolikt med pinoredskapen. Huvudpartiet upptages av en framställning av Kristus på korset med Johannes och Maria sörjande. På sidorna om denna, stående å små konsoler, Markus och Matteus med en mussla ovanför huvudet. På flyglarna akantusvoluter med små konsoler, varå stå Lukas och Johannes. Nederst ett postament med ätterna Rutenskiölds och Silfverswärds vapen samt däremellan en inskriftstavla, vars text nu är utplånad. — Altarprydnaden, som är skänkt av Göran Rutenskiöld till Hinderstorp och Margareta

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 311. Häggesled. Altarprydnad från gamla kyrkan.
Nu i nya kyrkans torn.

Altaraufsatz der alten Kirche aus dem ersten Viertel des 18. Jahrh. Jetzt auseinander genommen und in der neuen Kirche aufbewahrt.

Silfverswärd¹, är tillverkad de första åren av 1700-talet. Den står nu isärtagen och illa åtgången i ett av tornrummen, men har kunnat rekonstrueras med hjälp av en nästan identiskt lik altarprydnad, som samma herrskap skänkt till N. Kedums kyrka (Kållands hd).

Predikstolens utseende känna vi ej, men följande inskrift PREDIKSTOL. har stått att läsa å densamma: »Öfverste Lieutenant Göran Ruthenschöld låtit upsätta denna predikstol 1702.»

Häggesleds nya kyrka.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkan, vars plan framgår av fig. 312, är uppförd av gråsten PLAN O. samt finhuggen sandsten — sannolikt från den raserade kyrkan MATERIAL. — i tornets oputsade murhörn. Allt vilar å en enkel, skråkantad sockel. Ritningarna äro utförda av professor A. Törnqvist (jfr s. 9,

¹ Göran R., öfverste, son till Sten Påvelsson R. (se s. 312); ägare av Hinders-
torp i Häggesleds sn. G. m. Margareta Silfverswärd.

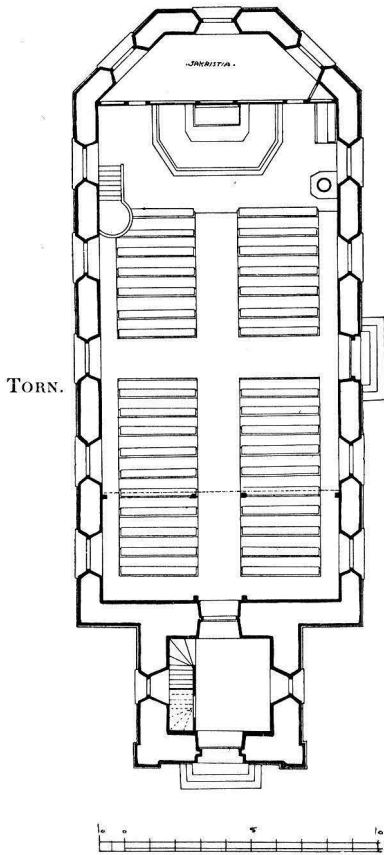

Fig. 312. Häggesled. Plan av nya kyrkan. Skala 1:300. Uppmätning av A. Roland 1914. Grundriss der neuen Kirche.

UPPVÄRMNING.

UPPVÄRMNING. Uppmätning av A. Roland 1914. Grundriss der neuen Kirche.

not 1) och stadf. ²¹/₁₂ 1852. Murarna äro utvändigt spritputsade med slätputsade fönster- och dörrumfattningar (fig. 313). Utmed murkrönet löper en enkel fris. Fönstren äro stora, rundbågiga liksom portalerna. Golvet utgöres av trägolv. Väggarna äro invändigt slätputsade och vitstrukna, utan dekorer. Innertaket av pärlspåntade bräder, brutet och indelat i fält, vitmålat. Yttertaket täckt med grå skiffer.

Tornet i väster är delat i trenne våningar, av vilka den nedersta tjänar till vapenhus. Här är golvet belagt med kalkstenshällar, därav tvenne gravstenar (se s. 314). I andra våningen, varifrån man har ingången till läktaren, är överstycket till den gamla kyrkans portal inmurat. I översta våningen hänga kyrkans klockor (se nedan). — Ovanför västra porten är en kalkstensplatta med inskriften: ÅR 1868 | UNDER CARL XV REGERING | BYGGDES DETTA HERRANS HUS.

Tornhuv klädd med svartmålad järnplåt.

Kyrkan uppvärms av en i sydost stående järnkamin.

Inredning.

ALTARE. Altaret utgöres av ett enkelt träbord. Altarringen av trä med målad dekorer. Altarprydnaden ett träkors med symboler för tro, hopp och kärlek vid foten. Detta står uppställt på en c:a 2 m. hög träskärm av enkelt fyllningsarbete. Denna skärm avskrankar kyrkans östligaste parti till sakristia (fig. 314).

PREDIKSTOL.

Predikstol av trä, vitmålad med pålagda, förgyllda ornament.

BÄNKAR.

Bänkarna äro enkla, öppna, soffartade, brunmålade.

Nummertavlor med fragment av äldre skulpterade ornament från gamla kyrkans predikstol.

Fig. 313. Häggesleds nya kyrka från sydost.
Die neue Kirche von Südosten.

I kyrkans västligaste del är en läktare uppförd. Barriären indelad i fält med i trä skurna fyllningsorneringar; mittpartiet med förgyllda ornament. Läktaren hyser en orgel med enkel fasad (fig. 315).

LÄKTARE O.
ORGEL.

Samtliga inredningsföremål äro utförda samtidigt med den nya kyrkan samt hållna i en föga lycklig, kvasimedeltida stil.

Lösa inventarier.

(Från båda kyrkorna.)

Dopfont¹ av sandsten (fig. 316). Samma typ som dopfontarna i Dopfont. Skalunda (s. 172, fig. 181—183) och Kållands-Åsaka (s. 234, fig. 245),

¹ Dopfonten var en tid använd till vattenkonst vid en gård på Kinnekulle, men återköptes på 1890-talet av riksdagsmannen Anders Svensson i Bossgården och åter-skänktes till kyrkan.

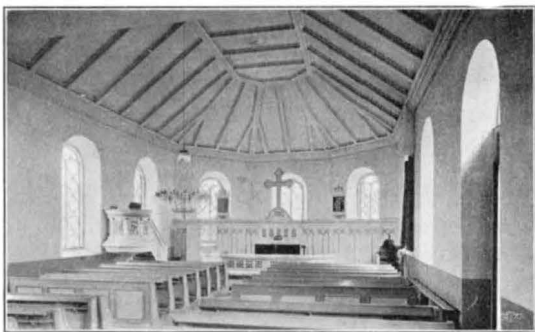

Foto. A. Roland. 1912.

Fig. 314. Häggesled. Interiör mot öster.
Inneses gegen Osten.

närmast liknande den senare, dock med något olika fot. Sannolikt tillverkad på 1100-talet. H. 90 cm., Diam. 75 cm.

Modernt dopställ, tarvligt arbete av trä med svarvade kolonner. H. 79 cm.

Dopskål av ny-silver, tillverkad 1901 av C. A. KJERNÅS. Diam. 28 cm.

Dopskål av tenn; rund, på fot och med tvenne handtag. Stämplor: Göteborgs monogram — två sköldar med en blomma och initialerna A. S. W. — X (= 1780). Diam. 31 cm. H. 13 cm.

NATTVARD-
KÄRL.

Kalk av förgyllt silver (fig. 317, silverutst. i Skara 1913, nr 19). Å skaftet dessa ord i minuskler, överst: M a r i a nederst: g o t h[elp] us (= gud hjälp oss). Å nodens sex utsprång namnet i h e s v s — en bokstav å varje utsprång samt mellan dessa infattade, olika färgade, slipade stenar, av vilka tre nu äro borta. I de rombiska fälten kring bokstäverna synas tydliga spår av mörkgrön emalj. På en av fotens sex utbuktningar är fäst ett litet gjutet krucifix, över vilket finnes graverat ett språkband med »inri». Under foten följande inskrift med minuskler: Hunc calicem f[i]eri] fecit d[ominus] Oluth(?) de Cobelow P[ræ] P[osi] t[us] ecc[lesi]e Warmien[is] MCCCCXCIII = Denna kalk lät herr Oluth(?) av Cobelow

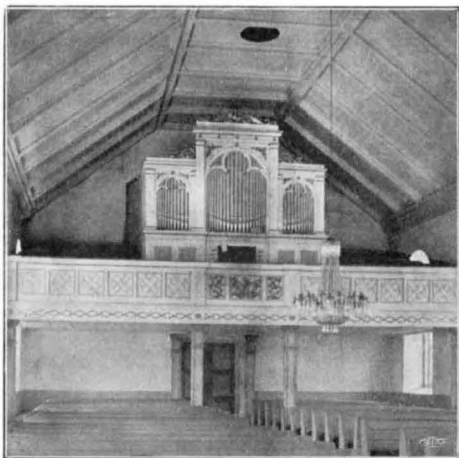

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 315. Häggesled. Interiör mot väster.
Inneses gegen Westen.

prost i Warmia¹ göra 1494. Vackert polskt arbete; sannolikt krigsbyte. H. 18 cm. — Tillhörande paten av förgyllt silver (fig. 318). Sannolikt samtida med kalken och av samma ursprung. Diam. 13 cm.

Oblatask av silver, oval och bukig, å fyra kulfötter; graverad ornering av bibliska emblem. Stämplor: H 6 (=1886) — krönt G (=Göteborg) — tre kronor — P. A. PETTERSON. H. 12 cm., L. 11,5 cm., B. 9 cm.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 316. Häggesled. Dopfund.
Romanischer Taufstein aus Sandstein.

Kanna av silver, bukig; å locket liggande lamm med korsfana och å kannans liv graverade bibliska emblem. Stämplor som å oblatasken. H. 32 cm.

I början av 1700-talet omtalas »1 st. hwit silfwer-Kalk med patén lämnad til en guldsmed i Lidk[öping] at omgiöras, h[vil]k[e]n afwikit. Nu låntagit en kalk ifrån Jerpås», vilken 1748 inköptes.

¹ Warmia = Ermeland, som utgör en del av nuv. Västpreussen. Genom freden i Thorn 1466 kom E. jämte hela Västpreussen till Polen.

Dessutom nämna inv. två oblataskar av trä och en kanna av tenn.

MEDELTIDA
TRÄSKULPTUR.

Den helige Erasmus (fig. 319) under baldakin i skåp med dörrar (nu förlorade); figuren skulpterad i ek, polykromien till

Foto. Silverutst. i Skara 1913.

Fig. 317. Häggesled. Kalk av silver från 1494.

Silberner Kelch aus d. J. 1494. Polnische Arbeit. Wahrscheinlich Kriegsbeute.

största delen bortfallen, dorsalen av fur. Svenskt arbete, troligen från 1450—1475. Förvaras nu i Västergötlands Fornminnesförenings samlingar i Edåsa kyrka (inv. nr 22).

Processionskrucifix, nu förkommet. Enda återstod en kop-

parplåt med Matteus symbolen (fig. 320), som setat nerst å korsets baksida. I de fördjupade fälten märken efter emalj. — Förvaras nu i Stat. hist. mus. (inv. nr 7389), inköpt 1889 för 10 kr. av A. Svensson. — Sannolikt Limoges-arbete från 1200-talet. H. 7 cm.

Ljuskrona med ställning av mässing behängd med glasprismor och länkar. Profant utseende. 1800-talets senare del. H. 130 cm.

1 par ljusstakar av björk, svarvade. H. 30 cm.

Ljusstakar, 1 par, av mässing. Stämplor: Aktiebol. Grillby Metallfabrik. Grillby. N:r 97. 1800-talets slut. H. 21 cm.

Mässhake av rosafärgad sidenbrokad med å ryggen ett kors av sammet i applikation kantad med en enkel silverspets. 1600-talet.

Antependium (fig. 321) av crèmefärgat siden med mönster i olika färger. 1700-talet. H. 98 cm., L. 160 cm.

Antependium av rött kläde med IHS i applikation. Enkelt, modernt arbete. H. 99 cm., L. 330 cm.

Bårkläde av svart kläde med i applikation av vita band A WB 1818. L. 212 cm., B. 194 cm.

Bland nu förkomna textilier nämner inv. från 1700-talets början: Antependium »af grön botn och bruna blom̄or», »rödt Altarekläde med guld och silfwer brodderat», skänkt av överstinnan Rutenskiöld (se s. 305, not 1) 1721. Kalkkläde, »sydt med silfwer och gull på», skänkt av Mauritz Stake¹ jämte en brudpäll av randig taft, som enl. inv. 1770 ansågs böra säljas, »efter han ej blifwer brukad och efterfrågad». Detta skedde emellertid först år 1812. Inv. 1770 nämner även ett kalkkläde »med silkes, guld och silfwerblommor».

¹ † 1728. Löjtnant vid Skaraborgs reg:te, ägare av Almetorp i Lava sn, Käl-lands hd. G. 1 m. Catharina Elisabeth Stromberg, f. 1677, † 1702, 2 m. Magdalena Rutenskiöld, dotter till Göran R. (se s. 305, not 1), 3 m. Märta Christina Bagge af Söderby.

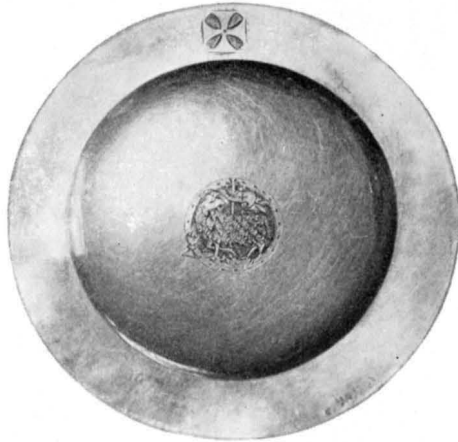

Foto. Silberutst. i Skara 1913.

Fig. 318. Häggesled. Paten av silver. Silberner Hostienteller, wahrscheinlich aus d. 15. Jahrh.

LJUSKRONA.

LJUSSTAKAR.

TEXTILIER.

Foto. A. Roland 1913.

Fig. 319. Hæggesled.
Den helige Erasmus. Trä-
skulptur fr. 1450—75.

Der hl. Erasmus. Holzplastik
aus d. J. 1450—75.

GRAVSTENAR.

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 320. Del av ett processionskrucifix.
Teil eines Processionskrucifixes. Wahrscheinlich
Limogerarbeit aus d. 13. Jahrh.

Tvenne delar av en mycket nött liljesten finnas å kyrkogården. Har möjligen legat i gamla kyrkan.

På kyrkogården ligger även en rikt skulpterad gravsten av kalksten, framställande en man i rustning och hans maka. Utmed kanten ett biblecitrat. Vid mannens huvud initialerna: R. S. R. T. — G. R. S. — I. R. S.; vid hustruns: M. R. S. A. R. — L. R. S. A. B. I övre

vänstra hörnet Rutenskiölds vapen och initialerna S[ten] P[åvelsson] R[uten] S[kiöld], i det högra Wagners och initialerna K[atarina] W[agner]. Nederst följande inskrift: HÄR. VNDER. LIGGER. BEGRAFVEN. DEN. EDLE. OCH. WELBORNE. STEN. PAVELSON. RVTENSCHÖLD. TILL. HINDERSTORP. OCH. SÄWENSÖÖ. SOM. AFSOMNADE. I. GVDL. DEN. 2. FEBRVARI. 1650. SAMPT. HANS. K. HVSTRV. VELBORDIGA. HVSFRV. F. KATHARINA. WAGNER. SOM. I. CHRISTO. AFSOMNADE. DEN. [] ANNO. 16 [] G[ud]. F[örläne]. DEM. E[n]. F[röjdefull]. VPST[ändelse].

Stenen är sannolikt huggen 1650. L. 230 cm., B. 172 cm.

Denna gravsten utgjorde täckhällen till en murad tumba, som stod i gamla kyrkan vid norra sidan »fram moot choret» (Hadorph).

Fig. 321. Häggesled. Antependium. 1700-talet.
Seidenes Antependium mit Stickereien aus d. 18. Jahrh.

Gravsten av kalksten med nästan utplånad inskrift; tidig 1600-talstyp. L. 214 cm., B. 162 cm.

Denna jämte fragment av en dylik med bibelcitrat (Ps. 73, v. 25) ligga i torngolvvet. Dessutom på kyrkogården tvenne 1600-talsgravstenar.

BEGRAVNINGS-
FANA.

På en numera förkommen begravningsfana stod enl. Hadorph: »Den Edle och velbördige Sten Påuelson Rutenskiöld är född på Lindholmen åhr efter Christi byrdh 1566 och i herranom salig afsomnat på Hinderstorp den 2 febr. Anno 1650.» Stången bevarad. L. 274 cm., Fanans B. 107 cm. — Dessutom ytterligare en fanstång. L. 253 cm., Fanans B. 106 cm.

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 322. Häggesled. Medeltida klocka.
Mittelalterliche Glocke.

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 323. Häggesled. Klocka.
Glocke aus d. J. 1533.

VÄRJA. Värja med silverbelagt fäste. Av skidan återstår endast doppsko. Karl XI:s tid. L. 92 cm.

DIVERSE. Timglas med 2 glas i enkel träställning, fästad vid en järnten; nu uppsatt bakom altarkorset. Hela H. 66 cm. Ställets H. 30 cm.

Snibbaskål av trä, använd till sanddosa. H. 5 cm., Diam. 17 cm.

Två små enkelt ornerade tennlock till kannor eller dylikt. 1600- eller 1700-talet. Diam. 6 cm.

Stöt(?) brunmålad. L. 200 cm.

KLOCKOR. Klocka (fig. 322) utan inskription, sannolikt från medeltiden. H. 80 cm., Diam. 65 cm.

Klocka (fig. 323) med följande minuskelinskrift: laudo + deu[m] + veru[m] + populum + cito + co[n]voco + cleru[m] + mdxxxiii + in + vigilia + sā[n]eti + iohānis + bap[ist]e + ihesus = jag prisar den sanne Guden, jag manar folket, jag sammankallar prästerskapet. 1533 den helige Johannes döparens afton. Jesus. — Inköpt från Råda (se s. 219). H. 80 cm., Diam. 76 cm.

Sammanfattning av Häggesleds kyrkors konsthistoria.

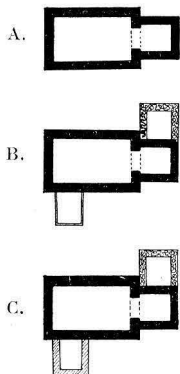

Fig. 324.
Häggesled.
Gamla kyrkans
planutveckling.
Grundrissentwick-
lung der älteren,
abgerissenen
Kirche.

I. Vid slutet av 1000-talet uppfördes Häggesleds gamla kyrka av finhuggen sandsten i tunna, jämnhöga skift på skråkantad sockel. Den utgjordes av rektangulärt långhus med lägre och smälare, rakslutet kor. Portaler i S. och V. Det inre sannolikt med platt trätak eller med från kyrkan synlig takkonstruktion. — Bevarade inventarier från denna tid äro dopfunt och kung Hägges grav, rester av liljesten. Senare processionskrucifix.

II. Till denna kyrka fogas framför södra portalen ett vapenhus av trä. När detta skedde är ovisst, dock före 1671. — Två ringklockor (den ena 1533) tillkomma vid medeltidens slut.

III. År 1736 uppföres sakristia av sten och tio år senare nytt vapenhus, likaledes av sten. Under denna period tillkomma altarprydnad, predikstol och textilier, gåvor av familjen Rutenskiöld.

IV. År 1868 raseras denna synnerligen märkliga kyrka för att lämna plats åt den ännu kvarstående, som fullbordades år 1868 efter $21/12$ 1852 stadf. ritning av professor A. Törnqvist.

Résumé.

Die jetzige Kirche (Fig. 312—315) wurde im J. 1868 nach Plänen des Architekten Albert Törnqvist aufgeführt. Ohne künstlerisches Interesse.

Von der älteren Kirche sind nur kleine Reste vorhanden — teils auf dem Friedhofe liegend, teils Bestandteile einer Brücke in der Nähe. Mit Hilfe einer Handzeichnung aus d. J. 1671 (Fig. 306) und zwei alten Photographien (Fig. 302, 305) lässt sie sich jedoch feststellen. Sie bestand aus einem rechteckigen Langhause mit schmalerelem, gerade abgeschlossenem Chore (Fig. 324 A) und war aus feingehauenen Sandstein in sehr regelmässigen, dünnen Schichten ausgeführt. Der Sockel war abgeschrägt (Fig. 310). Die Kirche hatte zwei Portale, das eine an der Südseite, das andere an der Westseite. Das Südportal (Fig. 309) lässt sich in Analogie mit einer verwandten Kirche in Skalunda (Fig. 176) rekonstruieren. Es zeigt einen reich profilierten Bogen, mit Zickzackstäben versehen — auf normannische Einflüsse hindeutend. Das Westportal war sehr einfach (Fig. 306) wie die entsprechenden Portale der verwandten Kirchen in Skalunda (Fig. 177) och Marum (vgl. S. 177). Das Innere war — wahrscheinlich auch ursprünglich — mit einer flachen Holzdecke überdeckt.

Die Datierung der Kirche muss gegen das Ende des 11. Jahrh. gesetzt werden. Vgl. Skalunda S. 177.

Vielleicht während des Mittelalters — sicherlich vor 1671 — wurde eine südliche Vorhalle aus Holz und im Jahr 1736 eine Sakristei aus Feldstein angebaut. Die hölzerne Vorhalle wurde im J. 1746 durch eine aus Stein gebaute ersetzt.

Im Jahr 1868 wurde diese Kirche, die interessanteste der Gegend, abgerissen.

Besonders bemerkenswert ist das Grabmal des legendarischen Königs Hägge (Fig. 303—304), aus Sandstein gehauen. Es geht wahrscheinlich auf englische Vorbilder zurück und ist in die Zeit gegen das Ende des 11. Jahrh. zu setzen. Interessant ist auch der Taufstein aus Sandstein (Fig. 316) von demselben Typus wie die der Kirchen in Skalunda (Fig. 181—183) und Källands-Åsaka (Fig. 245).

Ein schöner mittelalterlicher Kelch (Fig. 317), laut Inschrift polnische Arbeit, aus dem J. 1494, ist wahrscheinlich als Kriegsbeute von den schwedischen Kriegen in Polen im 17. Jahrh. in den Besitz der Kirche gekommen.

Zwei mittelalterliche Glocken sind noch in der Kirche vorhanden (Fig. 322—323).

Neben der Kirche stand ein hölzerner Glockenturm, 1725 aufgeführt (Fig. 302), Einen noch älteren zeigt Fig. 306, Alter unbekannt.

Fig. 325. Häggesled. Portring.
Klopper.

Foto. A. Roland. 1912.

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 326. Ufvered. Östra kyrkogårdsporten.
Östlicher Friedhofeingang.

UFVEREDS KYRKOR.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, BARNE KONTRAKT.

ANNEX TILL JÄRPÅS.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II:1, s. 72, 73. — LINDSKOG I, s. 114. — LJUNGSTRÖM, s. 97, 98. — WENNERBLAD, s. 8, pl. 23. — LAMPA, Inv. 1583, s. 17 i V. F. T. III:3—4. — P. A. SÄVES BERÄTT. 1863 i Ant. Tidskr. III:148. — KULT OCH KONST 1907, s. 155.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLDS Monumenta IX, N:o 3, s. 100 (ext. fr. S.), 1 bl. dito s. p., N:o 4 (Hadorphs reseanteckningar). — P. A. SÄVES BERÄTT. 1863, s. 140, 141. — A. T. A.: Kopia av Peringskiöld, 1 foto. av ringklocka; avskrift ur Hadorph; inv. 1829. — Ö. I. Ä.: 1 bl. ritning (plan, tvärsektion, S. fasad) till nybyggnad av J. W. Gerst, stadf. $\frac{7}{12}$ 1839; 3 bl. ritningar till predikstol, bänkar och orgelläktare av S. Cronstedt, stadf. $\frac{25}{1}$ 1907; Kgl. brev $\frac{7}{12}$ 1839 ang. ny kyrkobyggnad; 8 foto. 1906 (ext. fr. SV. och SO., tornportal, int. mot Ö., int. mot V., altartavlan). — R. A.: Kgl. brev $\frac{11}{5}$ 1687, Riksreg. fol. 13. — SKARA DOMK. A.: I Handlingar från Hjerpås (E VI N:o 45) »specification... 1710»; skr. 1804 ang. predikodagar; Wester-Goth. eccl. — SKARA ST. O. GYM. BIBL.: Topogr. saml.: Hjerpås, s. 14—15. Saml. ng af Inscriptioner på klockor i Skara Stift, s. 24.

Kyrkans arkivalier: LANDSARKIVET, GÖTEBORG: De konsthistoriskt intressanta uppgifterna om byggnad och inventarier träffas i följande volym: B. I,

innehållande: bänklängd 1711 (fol. 316), »Byggningsförteckning» 1707—77 (fol. 319), delning av kyrkogårdsmuren 1708 (fol. 351), räkenskaper 1705—57, inv. (1700-talets början). — I MODERKYRKANS (Järpås) arkiv förvaras N:o 1, innehållande bl. a. inventarium 1763.

Ufvereds gamla kyrka.

Kyrkogården.

KYRKOGRÅRDEN. Kyrkogården, som omgav den nu raserade kyrkan, står öde och användes ej. Den är bevuxen med höga träd och buskar, och marken är nu planerad. Gravvårdar saknas även fullständigt. I nordvästra hörnet en stensatt brunn. — Kyrkogården omges av en ej fullt meterhög, i kallmur uppförd gråstensmur med port i väster, stängd av enkla, smidda järngrindar.

Kyrkobyggnaden.

DEN ÄLDSTA KYRKAN. Ufvereds år 1840 nedrivna träkyrka var icke den äldsta å platsen, ty enl. inv. 1829 fanns där intill år 1612 en äldre träkyrka, som sistnämnda år brändes av en dansk trupp¹. Denna kyrkas utseende är oss fullständigt obekant. Troligt är dock, att den haft samma plan, som Höra nu likaledes rivna träkyrka, av vilken vi ha i behåll en avbildning från år 1671 (fig. 299). Ufvereds äldsta kyrka skulle alltså haft en för kyrkor under romansk tid vanlig plan: rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor i öster. — Att datera denna äldsta, rekonstruerade kyrkobyggnad, är ju en omöjlighet; dock kan man måhända med hjälp av en ännu bevarad liljesten (se fig. 332) få en terminus post quem — 1300-talets förra hälft. Senare kan man nämligen icke datera denna, i orneringen degenererade gravsten. Vid denna tidpunkt måste alltså en kyrka funnits å

¹ Jfr även Ljungström, som citerar (s. 98) en gammal anteckning: »Anno 1612 är Ufvereds kyrka uppbänd i grund af fienden (danskarna) och ifrån den tiden, hon åter begynte att uppbyggas uppå nytt igen och intill år 1647, hafver salig Nils Monsson i Backegården drefvit kyrkones arbete och haft dess besvär.» Denna anteckning finnes även avskriven i topogr. saml. i Skara St. o. Gymn. Bibl., där en sägen om kyrkans tillkomst berättas. Det heter »at en Fru, som flytt undan fienden, gort Löfte at om hon ridande köme oskadd öfver Lida älf så skulle hon til tacksamhet upbygga en kyrka på andra sidan, och detta skall vara ord-saken til Ufvereds kyrkas upbyggande». — Enl. Rhyzelius i Wester-Goth. ecel. avbrändes kyrkan 1611 och återuppfördes följande år.

platsen, och denna var sannolikt den år 1612 av danskarna uppbrända kyrkan.

Efter den äldsta kyrkans brand stod socknen utan kyrka till år 1647 (1641 enl. inv. 1829), då en bonde Nils Monsson i Backgården inlade stora förtjänster vid kyrkbygget. Det är denna kyrka, som är avtecknad i Peringskiölds Monumenta (fig. 327). Den utgjordes av ett rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor i öster. Och denna ålderdomliga plan fick kyrkan

sannolikt därför, att den uppfördes på den äldres grund. — Sannolikt är även det stora fyrkantiga klocktornet i väster samtida med den övriga kyrkan. Att detta varit avsett för klockorna framgår av teckningen från 1671, där dessa synas hänga i dess översta våning. Enl. inv. 1829 hade det »stötter innantill». Det täcktes av hög, spetsig, spånklädd spira av samma typ flertalet av traktens kyrkor. Toppen kröntes av en väderflöjel i form av en tupp. — Kyrkan var helt och hållet uppförd av ek, och såväl väggar som tak voro klädda med spån. — Interiörens utseende känna vi ej, dock meddelar Hadorph, att kyrkan är »gement målat», och år 1707 »reparerades den gamla måhningen under taket» (enl. »byggningsförteckning»). Denna målning var sannolikt utförd av samma hand eller skola, som årtiondena omkr. 1650 var synnerligen verksam i traktens kyrkor.

Med undantag av smärre, nödvändiga reparationer och tillbyggandet av ett vapenhus (se nedan) stod kyrkan orörd till år 1732, då det ursprungliga korpartiet revs, och kyrkan tillbyggdes i öster med långhusets bredd, så att dess längd ökades med tre alnar. Huruvida den östra avslutningen blev tresidig eller rak, meddela oss icke källorna. Vid denna ombyggnad tillkom även, sannolikt i norr, en sakristia, vars utseende är oss obekant. Om dessförinnan någon sådan funnits, ha vi oss intet berättat. Kyrkans inre fick även ny dekorerings, målad 1733 av den från förut beskrivna kyrkor kände mästare Petter Wernberg (jfr s. 6, not 1). Från ombyggnaden förskriver sig sannolikt även de rektangulära

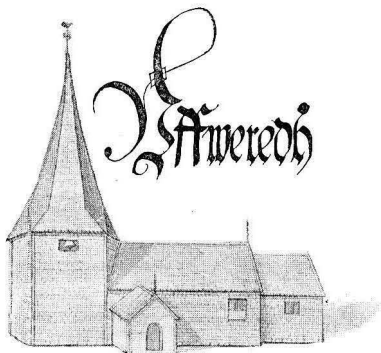

Fig. 327. Ufvereds kyrka 1671 enl. en teckning i Peringskiölds Monumenta. Die alte Kirche im J. 1671 nach einer Handzeichnung.

1600-TALS-
KYRKAN.

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.

fönstren (H. 128 cm., B. 92 cm.) med träbågar och små blyinfattade rutor¹. — År 1737 brädfodras byggnaden utvändigt, och 1743 inlades nytt golv av kalkstenschällar från Österplana.

VAPENHUS. Framför södra porten uppfördes ett vapenhus av trä någon gång mellan åren 1647 och 1671. Det synes nämligen å teckningen från sistnämnda år (fig. 327), men ser ut att vara senare tillbyggt till den år 1647 uppförda kyrkan. Det var knuttimrat med rundbågig dörröppning i söder, kantfasonerade vindbräder och enkelt profilerad täckbräda vid nocken.

Så står kyrkan i omkr. 100 år, varefter den år 1840 rives och ersättes av den ännu kvarstående kyrkan. Orsaken till rivningen var, att kyrkan var för trång och oansenlig².

Inredning.

ALTARE. En i trä skulpterad och målad altarpnydnad inköpte församlingen år 1714. Dess utseende känna vi ej. Den var tillverkad av bildhuggaren mästare OLOF THOLIN (jfr s. 170 o. 194) från Lidköping. Altarpnydnaden nu förkommen.

Ett kvinnoaltare nämnes vid 1700-talets början, men togs senare bort (jfr s. 94, not 2).

PREDIKSTOL. En ny predikstol lät församlingen göra år 1763. — En äldre nämnes tidigast 1707. Utseende obekant.

¹ Tvenne fönsterbågar från gamla kyrkan tillhöra nu folkskollärare A. Hedner, Ufvered. Ett par dylika hos fotografen Victorin i Järpås.

² Måhända bidrog därtill även det faktum, att Ufvereds kyrka var den enda träkyrkan icke blott i pastoratet, utan i hela häradet. Att man i grannförsamlingarna ringaktade denna träkyrka framgår av en skriftväxling år 1804, mellan sockenborna i Häggesled och Ufvered angående ökade predikodagar för de senare på de förras bekostnad. Det heter bl. a. i en skrivelse från Ufveredsborna: »... Skulle det fela at vår kyrka icke är af sten upbygd; så kan det efter några års förlopp hjälpas — ty vår kyrka äger dertill ymniga förmögenheter — i öfrigt är vår kyrka så hederlig af träd, som Häggesleds är af sten — men när vår kyrka tarfwär ombyggnad så tro wij oss kunna utan någon betydlig Möda få den Ny; mycket präktigare än Häggesleds är af sten ifrån Grunden upförd...» Härpå svarade motparten: »... Att Ufvereds kyrka är försedd med gångande Wattenwärik, Landtboräntor och en fördelagtig Planterhage omkring kyrkan, synes icke böra blifva nogot skäl att beröfva den fattigare Häggesleds kyrka större delen af sina Söndagspredikningar. Wi lyckönska Ufvereds soknemän till de betydliga förmoner deras kyrka äger och önska att sådant måtte bidraga till samma kyrkas förvandlande till ett prydligare och mera värdigt Herrans Tempel, än närvarande ringa och oansenliga Trädhus!...»

Foto. S. Curman 1913.

Fig. 328. Ufvereds nya kyrka från söder.
Die neue Kirche von Süden; im J. 1840 aufgeführt.

Bänkarnas utseende okänt. De omgjordes 1777.

BÄNKAR.

En läktare — sannolikt i kyrkans västligaste del — fanns 1707, ty detta år omtalas målning av densamma.

LÄKTARE.

Ufvereds nya kyrka.

Kyrkobyggnaden.

Omkr. 400 m. söder om ödekyrkogården ligger Ufvereds nuvarande kyrka, omgiven av en kyrkogård, som väsentligen utbreder sig i söder och kringgärdas av en i kallmur uppförd, ej fullt meterhög gråstensmur med vacker port i öster (fig. 326). Grindar av smidesjärn. I nordväst en liten gångport med grind av valsat bandjärn.

KYRKOÅRD.

Ufvereds kyrka, vars plan framgår av fig. 329, är uppförd 1840 efter ritning av arkitekt J. W. Gerss¹, stadf. gn. Kgl. br. 7/12 1839. Dess utseende är i allt väsentligt sedan dess oförändrat. Byggnadsmaterialet är gråsten. Murarna äro utvändigt spritputsade och avfärgade i skärt med slätputsade och vita fönster- och dörromfattningar, även murhörnen vita. I östra kormuren är insatt

PLAN O.
MATERIAL.

¹ Jakob Wilhelm Gerss, f. 1784, konstakademiens sekreterare, arkitekt i Ö. I. Ä., † 1844.

en kalkstenstavla med följande inhuggna och förgyllda inskrift: »År 1840 under Carl XIV Johans regering byggdes detta Herrans hus.» Fönstren äro stora, rundbågiga. Dörröppningar i söder och å tornet i väster med enkla träportar. Golvet av trä, inlagt 1907

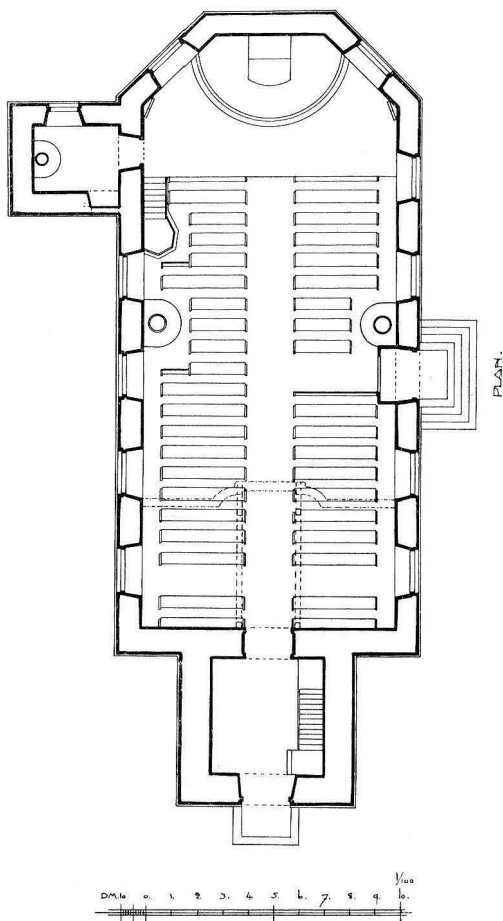

Fig. 329. Ufvered. Plan. Skala 1:300. Uppmätning.
Grundriss.

över det äldre stengolvet. Innerväggarna slätputsade; närmast taket en i trä skuren tandsnittslist. Innertaket enkelt segmentvalv av trä. Väggarnas nedre del till fönstrens båganfang gul, där ovan en gotiserande bård. Överst ett ljusgrönt fält. Å de östra polygonväggarna målade bågar, burna av konsoler samt två

cirkelrunda medaljonger med druvklasar. Allt tarvligt arbete av dålig verkan. Taket vitt, med IHS i en triangel med strålkran över altaret. Målningen utförd i limfärg 1907 av Axel Malmström i Vara. Yttertaket täckt med ljusgrå skiffer. Nock av galvaniserad plåt. Tornlanterninen klädd med koppar och krönt av ett gjutet järnkors.

Kyrkan uppvärms av tvenne järnkaminer (1892), en på vardera långsidans mitt. I sakristian en mindre kamin (1907). UPPVÄRMNING.

Inredning.

Enkelt altarbord av trä med altarprydnad, utgörande en åldrad duk målad tavla, framställande Kristus med Maria och Marta. ALTARE.

Enkelt arbete. Signerad: Sven Linderoth 1887. H. 255 cm., B. 178 cm.

En äldre altarprydnad utgjordes av ett förgyllt träkors. H. 300 cm., B. 118 cm.

Altarring av svarvade dockor, vitmålad. 1840-talet.

Predikstol av trä; barriär av enkelt fyllningsarbete, ny fot

etter d. ²⁵/₁ 1907 stadf. ritning av S. Cronstedt; målad i vitt och guld.

Bänkar, enkla, öppna; utförda efter d. ²⁵/₁ 1907 stadf. ritning av S. Cronstedt. — Dessförinnan enkla, slutna bänkar. BÄNKAR.

I kyrkans västligaste del är en läktare uppförd med enkel fyllningsbarriär. Å läktaren en större orgel. Läktaren liksom orgelfasaden sannolikt samtida med kyrkan; de äro förändrade efter S. Cronstedts ritning stadf. ²⁵/₁ 1907. LÄKTARE O. ORGEL.

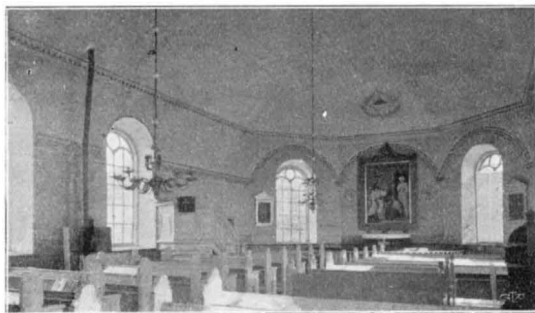

Foto. S. Curman 1913.

Fig. 330. Ufvered. Interiör mot öster. Inneres gegen Osten.

PREDIKSTOL.

Lösa inventarier.

(Från alla kyrkorna.)

Dopställ av ek, enkelt, modernt snickararbete (1907). H. 76 cm. DOPSTÄLL.

Dopskål av nysilver, tillverkad av C. A. Kjernås 1901. Diam. 28 cm. DOPSKÅLAR.

Dopskål av tenn med ett i rikt mönster genombrutet handtag. Stämplrar: Göteborgs monogram — tenngjutarensignaturen I. B. (å två ställen) — P (=årsbokstav). Diam. 17 1/2 cm.

En medeltida dopfunt — nu försvunnen — har kyrkan haft i sin ägo enl. inv. 1583: »en litenn kätell står j funthen.»

NATTVARDSS-
KÄRL.

Kalk (H. 29 cm.) och paten (Diam. 18 cm.) av silver. Stämplrar: I. S. L. — tre kronor — St. Erik — L. 4 (=1841).

Foto. A. Roland 1912.

Fig. 331. Ufvered. Ljuskröna.

Kronleuchter aus Bronze. Erste Hälfte des 17. Jahrh.

Kanna (H. 34 cm.) och oblatask (H. 15 cm.) av silver med graverad ornering; profant utseende. Stämplrar: V 6 (= 1899). St. Erik — tre kronor — G. A. B. (= Guldsmaðs Aktie Bolaget).

En äldre kalk, som nu saknas, tillverkades 1739. Vid början av 1700-talet nämnes en gammal oblatask av trä med tillägg »kiöpes ny lacquerad». Inv. 1829 talar om en »oblatlåda af träd, belagd med halm».

LJUSKRONOR.

Ljuskröna av malm (fig. 331); profilerad mittstång, krönt av en manlig figur, stående å en platta med prydnadsarmar, samt avslutad av ett djurhuvud med tvenne ansikten; har bitit om en ring.

Denna nu borta. 10 ljusarmar. Tidig 1600-talstyp. H. 96 cm., Diam. 110 cm.

Ljuskrona av mässing; profilerad mittstång, krönt av en kvinnlig figur och avslutad av en stor kula. 8+8 ljusarmar. Mellan ljusarmarna sitta armar med blomkalkar; en rad prydnadsarmar mellan ljusarmskransarna. 1700-talet. H. 114 cm., Diam. 80 cm.

Ljuskrona av trä, enkelt profilerad mittstång; 6 ljusarmar. 1700-talet. H. 32 cm.

Ljusstakar, 1 par, av mässing; trearmade. 1800-talets förra hälft. H. 45 cm. **LJUSSTAKAR.**

Två par enkla, moderna ljusstakar av mässing. H. 13 och 20 cm. — 1 par enkla ljusstakar av björk på rund, svarvad fot, blåmålade. 1700-talet(?). H. 25 cm.

Antependium av rött kläde med applikation och silkebroderi (1907). L. 462 cm., H. 102 cm. **TEXTILIER.**

Antependium av röd, urblekt sammet med i upphöjt silverbroderi IHS jämte ett kors, varunder två korslagda palmkvistar. 1800-talets mitt. L. 350 cm., B. 114 cm.

Bårkläde av svart kläde med i vitt linne applicerat kors och årtalet 1849. Illa åtgånget, i trasor. L. 188 cm. Halva B. 80 cm.

Lång stång med mässingsskoning i ena ändan; möjligen ursprungligen hörande till en håv. L. 320 cm., mässingsskonings L. 20 cm.

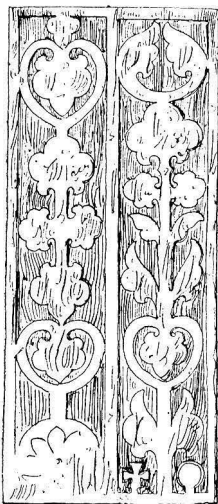
Bland nu förkomna textilier nämnas i ett inv. från 1700-talets början följande:

»Mässehake af grönt sammet med Silf- och gullsnöre på», mässhakar av röd sammet, av violett tubin. — Antependium »af grönt taft moir med guldgaloner uppå, bokstäver A O, C S». — Kalkkläde »gifwit af Comin[ister] Dahlbecks efterlefverska H H B (= *Helena Hassel Bom*¹) 1743. Kalkkläde med årtalet 1789 och initialerna C. F. A. B.

En oljemålrad tavla, framställande uppståndelsen, stod 1707 »fram vid Predikostolen». Fanns ännu 1829, nu borta. **TAVLA.**

I tornrummets nordöstra hörn är inmurad en dubbel liljesten av sandsten (fig. 332). Degenererad typ. Mycket sliten. L. 194 cm., B. 88 cm. **GRAVSTEN.**

¹ Sven Dahlbeck, f. 1670, huspredikant hos Erland Kafles änka på Russelbacka (jfr bil. II), komminister i Järpås 1703, † 1741. G. m. 1 Brita Heggegren, 2 m. Annika Bornander, 3 m. Helena Hasselbom.

A. Roland delin. 1912.
Fig. 332. Ufvered.
Liljesten av sandsten.
Romanischer Grabstein
aus Sandstein.

I en källare i Djupedal, Ufvered, äro tvenne gravvårdar av kalksten inmurade. Den ena från 1743 över »rosthållaren ärlig och välbeskedelig Bängt Christierns son från Gypedaln» med hustrur och barn. Den andra likaledes från 1700-talet över »i lifstiden corporallen nu hos Gud salig Lars Hallberg från Djupedahl» med maka och son¹.

Båda vid gamla kyrkogårdens övergivande flyttade därifrån.

I kyrkan har förr förvarats gravminnen. »Här som annorstädes i orten är sed att upphänga i kyrkan efter ett barns begrafning ett halfark papper, siradt med t. ex. en krans af konstgjorda blommor, granna band, en spegelbit, glasperlor o. s. v. samt derunder försedt med en passande psalmvers och barnets namn, födelse- och dödsdag. Begravningsdagen ligger den s. k. kronan på likkistan, bäres under jordfärden af en yngling och upphänges sedan

å kvinnosidans vägg i kyrkan». (Säve.)

DIVERSE. Snibbaskål av trä till förvaring av skrivsand. H. 4 cm., Diam. 16 cm.
2 Stolar av ek, 1 utan sits. 1600-talstyp. H. 102 cm.

Bänk av trä, omålad. Bönvall? H. 99 cm.

KLOCKOR. I tornet hänga tvenne klockor. Den ena gjuten 1756 av mästern Nils Billsten i Skara (jfr fig. 86). H. 68 cm., Diam. 74 cm. — Den andra gjuten 1903 av J. A. Beckman & C:o i Stockholm. Inskrift:

»Hören! mina toner klinga
»Vida öfver nejden ut,
»Detta ljufva budskap bringa:
»Än är nådens tid ej slut;
»Herren än sig låter finna,
»Han i helgedomen bor
»Än i kärlek lika stor.

J. P. SANDZÉN.»

H. 89 cm., Diam. 94 cm.

En mindre, 1721 gjuten klocka, nu troligen nedsmält, köpte församlingen 1741 av moderkyrkan Järpås.

¹ Meddel. av folkskollärare A. Hedner.

Sammanfattning av Ufvereds kyrkors konsthistoria.

I. Troligen under medeltidens senare del uppfördes av trä Ufvereds äldsta kända kyrka. Dess utseende och plan äro oss obekanta, men sannolikt var den av samma typ som Höra kyrka (se s. 292), d. v. s. bestående av rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor i öster. — Av inventarier från denna period finnes i behåll en dubbel liljesten av degenererad typ.

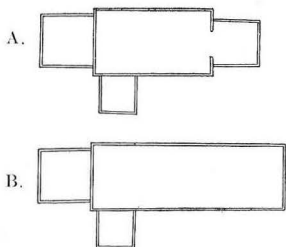

Fig. 333. Ufvered.
Äldre kyrkans planutveckling.
Grudrissentwicklung der
älteren, abgerissenen
Holzkirche.

II. Denna träkyrka blev emellertid under danska kriget avbränd 1612, men ånyo uppförd av ek på 1640-talet; denna gång med klocktorn i väster. Ytterväggarna voro klädda med ekspån. Det inre taket dekorerat med målning. Före år 1671 tillbygges i söder ett knuttimrat vapenhus (fig. 333 A). — Bland bevarade

inventarier från denna tid må nämnas en vacker ljuskrona av malm.

III. År 1732 raseras det ursprungliga korpartiet, varefter långhuset tillbygges i öster tre alnar (fig. 333 B). Samtidigt uppföres sakristia i norr. Följande år dekoreras det inre av Petter Wernberg med målningar. — 1714 tillverkade Olof Tholin en altarprydnad. Under denna period tillkomma även tvenne ljuskronor och 2 ringklockor (1741 och 1756).

IV. År 1840 rives denna träkyrka. En ny kyrka av sten uppföres å ny grund efter $\frac{7}{12}$ 1839 stadf. ritning av J. W. Gerss. Ny inredning och nya inventarier anskaffas.

V. Efter $\frac{25}{1}$ 1907 stadf. ritning av S. Cronstedt undergår kyrkan detta år en ganska omfattande restaurering: Ny dekore-ring å väggar och tak, nytt golv, dopfont, nummertavlor och bänkar nya, predikstol och läktarbarriär förändras.

• Résumé.

Die jetzige Kirche in Ufvered ist im J. 1840 aus Feldstein aufgeführt nach den Plänen des Architekten J. W. Gerss. Es mangelt ihr an künstlerischem Interesse.

Die älteste Kirche wurde wahrscheinlich im 14. oder 15. Jahrh. aus Holz gebaut, in ihrem Grundrisse der Kirche zu Höra verwandt (Fig. 300--301). Sie wurde jedoch 1612 von den Dänen abgebrannt und erst nach 30 Jahren erneuert. Diese Kirche kennen wir durch eine Handzeichnung aus d. J. 1671 (Fig. 327, vgl. S. 19). Sie war aus Eichenholz mit den Aussenwänden mit Schindeln gedeckt. Den Grundriss zeigt Fig. 333 A. Das Innere war mit einer flachen Holzdecke überdeckt, welche von einem unbekanntem Maler dekoriert worden war. Vor 1671 wurde aus Holz eine südliche Vorhalle angebaut. Im J. 1732 macht die Kirche eine grosse Veränderung durch. Der alte Chor wurde abgerissen um einer östlichen Verlängerung Platz zu machen (Fig. 333 B). Ob die Kirche polygon oder gerade abgeschlossen wurde, ist nicht bekannt. 1733 dekorierte der Maler Peter Wernberg das Innere.

Im J. 1840 wurde die Kirche abgerissen.

Von den Inventariestücken sind besonders ein mittelalterlicher Grabstein aus Sandstein (Fig. 332), und der Kronleuchter (Fig. 331) aus d. ersten Hälfte des 17. Jahrh. zu bemerken.

HARALD KNUTSSON SOOP
 riddare och riksråd 1480, amiral 1490, levde
 ännu 1527, g. m. Carin Hansdotter Tott.

MÄRTA

g. m. Erik Gustafsson **Roos af Hjelmsäter**,
 slottsloven på Läckö 1567, hovmarskalk. Ägare
 av Korpegården i Järpås sn.

ÅKE HARALDSSON

riddare och riksråd 1570, g. på 1550-talet m.
 Brita Posse.

KARIN

g. m. Anders Jonsson **Oxe**,
 överste, † 1598. Ägare av Bryne
 och Russelbacka i Järpås sn.

GUSTAF ERIKSSON

ryttmästare, † 1658, g. 1. m.
 Ingeborg Oxe, 2. på 1640-talet
 m. Christina Svinhufvud i Väster-
 götland. Ägare av Korpegården
 i Järpås sn (enl. ANREP; jfr
 dock s. 280.)

MÄRTA

g. m. Nils **Sting** (Stick), härads-
 hövding, adlad, † 1606. Ägare
 av Stinggården i Häggesleds sn.

MARGARETA

† 1614.

HANS ÅKESSON

f. 1552, ståthållare på Skaraborg
 och dess län 1606, på Stock-
 holms slott och Uppland 1611,
 m. m., † 1619, g. på 1580-talet
 m. Elin Kagg

ERIK ÅKESSON

f. 1557, utan tjänst, † 1638, g.
 1. m. Kjerstin Andersdotter Röd
 (eller Ekelöf), 2. på 1620-talet
 m. Cecilia Lake.

ERIK

f. 1596, landshövding
 m. m. (se s. 285), †
 1672, g. 1. m. Marga-
 reta Lillie, 2. m. Carin
 Gyllengrip, † 1672.
 Ägare av Bryne i
 Järpås sn.

MÄRTA

g. m. Axel Eriks-
 son **Soop**, † 1636,
 (se denna bilaga).
 Ägare av Russel-
 backa i Järpås sn.

ERIK GUSTAFSSON

† 1669 (1670?), g. m. Anna Hård
 af Torestorp, † 1660. Ägare av
 Korpegården i Järpås sn.

CARIN

f. 1590, † 1667, g. 1. 1610 m.
 Mats **Kafle**, levde utan tjänst,
 † 1638, 2. m. Gustaf Krabbe
 till Svaneby.

ANNA

f. 1594, g. 1625 med Carl
 Christ. **Månesköld**, f. 1593,
 president i Göta hovrätt, †
 1670. Ägare av Ägården i
 Råda sn.

KNUT

f. 1597, överste för Västgöta
 regemente till fot, landshöv-
 ding i Jönköpings län 1639,
 g. på 1640-talet m. Anna Ulf-
 sparre af Broxvik.

AXEL

hovjunkare hos kon. Gustaf II
 Adolf, † 1636, g. m. Märta Oxe
 (se denna bilaga). Ägare av
 Russelbacka i Järpås sn.

HARALD

f. 1628, landshövding
 (se s. 283), † 1690, g.
 1671 m. Elsa Creutz.
 Ägare av Bryne i
 Järpås sn.

HANS

kammarherre, g. 1640 m.
 Carin Soop (se denna bilaga).
 Ägare av Russelbacka i
 Järpås sn.

BRITA

f. 1626, † 1673, g. m. Erland
Kafle, vice president i Svea
 hovrätt, † 1678, omgift m.
 Brita Wernstedt, † 1677.
 Ägare av Ägården i Råda sn.

EBBA

levde ännu 1694, g. m. Åke
Kafle, f. 1628, överste, † 1672.

BRITA

g. 1. m. Gustaf **Hård af Tores-
 torp**, löjtnant, 2. m. Christer
Mörner, regements-kvarter-
 mästare.

CARIN

g. 1640 m. Hans **Kafle**, kammar-
 herre (se denna bilaga). Ägare
 av Russelbacka i Järpås sn.

ERLAND

f. 1653, kornett, † 1729, (se
 s. 284), g. m. Margareta Rib-
 bing, f. 1653, † 1725. Ägare
 av Bryne och Russelbacka
 i Järpås sn.

KRISTINA

g. m. Johan Kagg, f. 1664,
 kapten 1699, omgift 1700 m.
 Christina Hedvig Körning, se-
 nare m. Magdalena Christina
 Ugglä. Ägare av Ägården i
 Råda sn.

PER FLEMING

guvernör på Osel 1661, g. m.
 Märta Posse. Ägare av Roo
 i Mellby sn.

HERMAN

f. 1663, kornett. Ägare av Roo
 i Mellby sn., g. m.

BRITA

f. 1693, † 1769.

MÄRTA

f. 1695, g. m. överstelöjt-
 nanten Christoffer **Ugglä**.